

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ДНІПРОПЕТРОВСЬКЕ ОБЛАСНЕ ВІДДІЛЕННЯ
СОЦІОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ**
Матеріали студентської регіональної науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 16 грудня 2016 року)

Дніпро
2016

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Соціологічна асоціація України
Дніпропетровське обласне відділення

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ**
Матеріали студентської регіональної науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 16 грудня 2016 року)

Дніпро
Видавництво «Грані»
2016

УДК 316 (082)
ББК 60.5я43
С 70

С 70 Соціально-гуманітарні рецепції українського суспільства: виклики сучасності: Матеріали студентської регіональної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16 грудня 2016 року) / відп. за випуск, професор В.В. Кривошеїн. – Д.: Видавництво «Грані», 2016. – 168 с.

Подані матеріали Регіональної науково-практичної конференції «Соціально-гуманітарні рецепції українського суспільства: виклики сучасності», яка відбулася 16 грудня 2016 р. у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться актуальними проблемами соціології, політології, міжнародних відносин, соціальної роботи, філософії та релігієзнавства.

УДК 316 (082)
ББК 60.5я43

ISBN 978-617-7351-19-0

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2016
© Видавництво «Грані», 2016

СОЦІОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

В.И. Андропова*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Социальный контроль в архитектурном пространстве: социологический аспект анализа

Общество – это динамическая, саморегулирующаяся сложная система. По мере развития этой системы складываются и развиваются разные традиции, нормы и ценности, которые регулируют поведение людей. Важную роль в составлении жизнедеятельности общества играет социальный контроль и в архитектуре, где контекст контроля транслируется через культурно-символический код с помощью геометрических и эстетических характеристик. Поскольку речь идет о культурно-символических кодах, достаточно важной теоретической основой становится семиотическая теория.

В контексте семиотической теории мы сможем рассмотреть социальный контроль в архитектурном пространстве. В рамках этой парадигмы работал Л. Мамфорд, который отмечал, что архитектурные формы – это символы эпохи, общества и цивилизации [1].

У. Эко, рассматривая семиологию архитектуры, одним из первых отмечал, что архитектура – это не только функциональные объекты, но и объекты коммуникации. Архитектура представляется ему совокупностью знаков и символов, которые обозначают утилитарные функции сооружений и отмечают их символический смысл [2].

На современном этапе мы фиксируем иное символическое значение архитектуры и методы осуществления общественного контроля. М. Фуко обращает внимание на то, что дисциплинарная власть потребовала замкнутое и контролируемое пространство, а также четкое определение каждому человеку его места в системе. Данный феномен контроля отражается на символическом значении архитектуры, символическом капитале отдельных архитектурных сооружений. Архитектура современного мира уже не пытается продемонстрировать контроль и управление через формы, присутствующую в ней идеологию, она демонстрирует скрытый контроль, благодаря иллюзии его отсутствия. М. Фуко в соответствии с теорией «паноптикона» показывает, что люди контролируют друг друга, а архитектурное пространство и его планирование помогает осуществлять надзор [3].

Еще одним исследователем, в чьих теориях мы сможем зафиксировать новое видение форм контроля, был Ж. Бодрийяр. Приговор Бодрийяра современной архитектуре звучит пессимистично, поскольку, с его точки зрения, она потеряла не только уникальность человеческого гения, оригинальность творческой мысли, но и превратилась в прикладной аспект технократичной цивилизации, машинного производства, потеряла духовную сущность. Согласно теоре-

---

* Научный руководитель – канд. социол. наук, доц. Тупикова С.В.

тическому наследию Ж. Бодрийяра, мы можем говорить о том, что чем дальше развивается общество, тем более развитыми становятся технологии, человек приобретает свободу, процессы глобализации поглощают весь мир, архитектура, попадающая под это влияние, уже не несет в себе загадки, символов, она стала оператором известного. Архитектура заставляет людей следовать модным тенденциям, контролирует их выбор, автоматизирует население, делает людей клонами. Именно в такую эпоху – эпоху потребления – мы наблюдаем самоконтроль индивида, господство человека над человеком [4].

В целом, можно говорить, что контроль в архитектуре существует на символическом уровне. Символический контроль социального поведения с помощью визуального канала информации оказывается эффективным вследствие того, что визуальная информация чаще воспринимается на подсознательном уровне, минуя ключевую процедуру осмысления увиденного. Используя визуальную методологию и предложенную П. Штомпкой схему анализа фотографий, можно рассмотреть специфику проявления социального контроля на примере города Днепр, включающего две противоположные эпохи – советскую и постиндустриальную [5].

На примере архитектуры Советского Союза, мы установили проявление контроля с помощью дисциплинирования общества. В пространстве города того времени господствующим стилем был сталинский ампи́р, который характеризовался величественностью, помпезностью и гигантоманией с целью показать прочность советской власти. Для этого использовалась просматриваемость местности, вертикальные линии, идеологическая символика на фасадах, целостность ансамблей. Главной задачей сооружений было мобилизовать население на перестройку страны и формирование истинно советского сознания.

Постиндустриальное общество – это виртуализированное общество, для него характерна мобильность. В связи с этим, осуществлять контроль становится сложнее и нужны новые инструменты. К таким инструментам относятся технологические разработки. Говоря о символической наполненности архитектурных сооружений данной эпохи, то основной символ в них – это символ фантома, который также прозрачный и неустойчивый на одном месте, как и само общество. Мы наблюдаем, что зеркальность зданий символизирует экран, подобно экрану камер наблюдения или зеркалам в комнате допроса. Тот, кто за стеклом, за экраном свободно наблюдает и остается незамеченным. В сложившейся ситуации срабатывает принцип «паноптикона», о котором писал М. Фуко. Человек, выходя на улицу, знает, что он находится под наблюдением, поэтому его поведение будет соответствовать нормам и законам.

Таким образом, основной месседж феномена контроля в архитектурном пространстве заключается в том, что изменение процессов в обществе, изменение эпохи накладывает отпечаток на формы контроля, которые обобщаются в архитектуре. Отображается обратно пропорциональный процесс – архитектура оказывает влияние на поведение, чувства и эмоции индивида и тем самым заставляет придерживаться определенной идеологии общества и времени, а ин-

дивид в свою очередь пытается модифицировать архитектуру под свои принципы.

Список литературы

1. Мамфорд, Л. Город в истории [Электронный ресурс] / Л. Мамфорд. – Режим доступа: <http://www.900igr.net>.
2. Эко, У. Функция и знак. Семиология архитектуры [Электронный ресурс] / У. Эко. – М.: Петрополис, 1998. – 432 с. – Режим доступа: <http://www.gumer.info>.
3. Фуко, М. Наблюдать и наказывать. Рождение тюрьмы [Текст] / М. Фуко. – К.: ОСНОВЫ, 1998. – 392 с.
4. Бодрийяр, Ж. Город и ненависть [Текст] / Ж. Бодрийяр // Логос. – 1997. – № 9. – С. 107-116.
5. Штомпка, П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования [Электронный ресурс]: учебник / П. Штомпка. – М.: Логос, 2010. – 150 с. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com>.

К.С. Віценко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Ідеологія як чинник формування історичної пам'яті: український контекст

Приймаючи та інтерпретуючи історичний досвід, індивід формує світосприйняття, конструює картину сучасного світу. Історична пам'ять в такому випадку виступає в якості символічної репрезентації історичного минулого, одним з головних каналів передачі досвіду і відомостей про минуле, а також найважливішою складовою самоідентифікації індивіда, соціальної групи і суспільства в цілому [2, с. 185]. Характерною властивістю історичної пам'яті є вибірковість тих подій, які в ній закріплюються і які асоціюються з певною історичною епохою. У цьому можна вбачати ідеологічну функцію, адже офіційне закріплення, збереження та звеличення пам'яті про певні події та особистості посилює відчуття національної та історичної ідентичності громадян.

Перш за все, слід зауважити, що держава у процесі проведення політики пам'яті виступає основним суб'єктом формування колективної та історичної пам'яті. Саме вона конструює інтерпретаційні моделі певних подій минулого, які детермінують механізми осмислення індивідами своєї ідентичності та формують спільний для членів соціальних спільнот світогляд. У цьому контексті варто говорити про своєрідний політичний проект, спрямований на штучне формування та закріплення певних цінностей, знань про минуле – політику пам'яті, яка дуже тісно взаємодіє з феноменом ідеології [4, с. 157].

Ідеологія у сучасному розумінні являє собою відносно цілісну систему поглядів, ідей та цінностей, яка ґрунтується на інтересах вузької соціальної групи або класу і, перш за все, пов'язана з політичною сферою суспільства. Будь-яке суспільство потребує ідеології в якості певної допомоги у розумінні та сприйнятті історичного досвіду, а також формуванні поглядів на сьогодні. Тобто,

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Легеза С.В.

ідеологія сприяє кращому засвоєнню індивідами фактів з історичної пам'яті, адже дозволяє виокремити з них найбільш важливі, сфокусуватися на ідеологічноозначених подіях та постатях.

Класичне марксистське розуміння ідеології знайшло своє втілення у політиці керівництва СРСР, зокрема в її політиці пам'яті. Радянський Союз створив державну ідеологію за допомогою навмисного втручання у процес формування масових історичних уявлень. У цілому, історична політика СРСР була спрямована на формування нової ідентичності – «радянської». Управління масовими історичними уявленнями мало на меті конструювання єдиного символічного «простору пам'яті», спільного для усіх радянських громадян [1, с. 120]. Тобто, радянське керівництво прагнуло знищити етнічні відмінності між народами країн-учасниць СРСР, а також сконструювати ексклюзивну, «інституціональну» історію, котра не мала б альтернативних версій минулого. У будь-якому суспільстві є декілька трактувань однієї історичної події в колективній свідомості його членів, але в Радянському Союзі це було неможливо. До того ж у свідомості радянських людей було змінено уявлення про цілісність історичного процесу, натомість сформовано ідею про дорадянський період як про «доісторичний». Конструювання нової історії відбувалося одночасно з формуванням образу радянської людини як носія цінностей радянської епохи. Це своєрідний ідеальний тип, який мав би бути не тільки результатом, але і засобом побудови комунізму в СРСР. Розуміючи конструктивну роль індивіда в історичному процесі, радянська влада проводила системну політичну соціалізацію, що охоплювала усі соціальні групи [1, с. 122].

Радянська влада у побудові своєї ідеології використовувала стратегію фальсифікації історичної пам'яті, формування нової, «справжньої» історії. Важливо відзначити, що у СРСР влада монополізувала ЗМІ, сфери культури та мистецтва з метою проникнення постулатів радянської версії історії у повсякденний світ індивідів, конструювання нової історичної картини світу в рамках соціально-побутової дійсності. Метою оточення індивідів такою інформацією було занурення радянської людини у відповідний ціннісно забарвлений простір, який формуючи нові знаково-символічні та смислові системи, сприяв демонстрації прогресивності радянської моделі соціально-політичного розвитку суспільства відносно історичного процесу [1, с. 122]. Отже, ідеологія Радянського Союзу була вкорінена у свідомості кожної людини шляхом політичної соціалізації, яка здійснювалася за допомогою офіційних ЗМІ, а також системи освіти.

Наслідком проведення радянської політики пам'яті став конфлікт з приводу інтерпретації минулого на пострадянському просторі. Зокрема, подібний конфлікт можна спостерігати між українською та російською історіографією. Існує багато суперечливих думок і поглядів стосовно певних історичних фактів та постатей. Між українською та російською сторонами навіть існує так звана «війна пам'ятників» та «війна дат», що стосується дат 9 травня та 22 червня – початку та кінця «Великої вітчизняної війни». В цьому контексті слід говорити

не стільки про історичну політику, скільки про інструменталізацію історії: за роки незалежності України історія та історична пам'ять перетворилися на інструмент досягнення політичних цілей. Історична політика змінюється зі зміною влади, для котрої дискусії та конфлікти навколо трактування і репрезентації минулого мають прагматичний сенс, адже на фоні зростання соціально-економічних проблем, вирішення історико-гуманітарних питань є засобом відволікання уваги населення та попередження соціальних протестів у зв'язку з цими проблемами.

Сучасне українське суспільство переживає період пострадянських трансформацій та розпаду панівних ідеологічних орієнтирів, що передбачає звернення до історичної пам'яті у зв'язку з необхідністю пошуку інтегруючих символів для формування національної ідентичності. З 1991 року замість штучно створеної ідеологією СРСР ідентичності «радянський народ», по суті загально-російської, виходить на перший план національна ідентичність «українці». У процесі активної українізації органів державної влади, освіти, культури почала виявляти себе проблема дуальності історичної свідомості українців. Адже, фактично нова «українська» ідентичність не сприймалася та інтеріоризувалася всіма членами суспільства – частина українського соціуму продовжувала ідентифікувати себе з радянським народом [5, с. 55]. У таких реаліях українського суспільства початку 1990-х років підвищувався рівень соціальної напруженості. Усе це зумовлювало необхідність реакції з боку влади новоствореної Української держави, а також проведення нею ефективної політики пам'яті. Специфікою політики пам'яті напочатку 90-х років ХХ століття в Україні можна вважати необхідність конструювання нової ідентичності та створення нових традицій та символів, навколо яких вона б формувалася. Історична пам'ять українського суспільства була спотворена радянською ідеологією, і тому створювалася нова історія, яка виникла під впливом націонал-демократичного руху (критика радянської політики пам'яті) та історичної пам'яті галичан (відторгнення радянської культури в цілому) [3, с. 22].

Сьогодні проблематика історичної пам'яті українського суспільства як фундаменту для конструювання національної ідентичності залишається актуальною. Такий негативний наслідок проведення радянської історичної політики як інструменталізація історичної пам'яті, що характерний не тільки для України, але й для всіх пострадянських країн, ускладнює процес національної та етнічної ідентифікації. У зв'язку з цією обставиною виникає необхідність у здійсненні ефективної політики пам'яті з боку української влади.

Таким чином, поняття «ідеологія» в сучасній соціологічній літературі розглядається як система уявлень та поглядів, що існують у колективній свідомості, і які сконструйовані політичними елітами з метою досягнення власних інтересів і цілей. З цього випливає, що існування ідеології зумовлено діяльністю державної влади, адже влада створює ідеологічні системи шляхом внесення змін у історичну пам'ять соціальних спільнот. За допомогою ідеологічних постулатів формується знаково-символічний простір, особливості яко-

го відображаються у системі світосприйняття індивідів. Яскравим зразком побудови ідеології та проведення політики пам'яті є Радянський Союз. Дослідивши взаємозв'язок між ідеологією, владою та історичною пам'яттю на прикладі історичної політики СРСР, можна стверджувати про тенденції радянського керівництва до міфологізації та зумисної фальсифікації історичної пам'яті народів СРСР з метою конструювання нової ідентичності – «радянський народ». Але надмірне захоплення «славетним» минулим та невизначений образ майбутнього призвів до кризи радянської ідеології, а згодом і до розпаду СРСР. Проте, наслідки проведення історичної політики – розмивання ідентичностей, інструменталізація історичної пам'яті – відчуваються і сьогодні не тільки в Україні, але й на теренах усіх пострадянських держав.

Список літератури

1. Бушуев, В.В. Историческая политика в СССР: императивы и специфика реализации [Электронный ресурс] / В.В. Бушуев // Ценности и смыслы. – 2012. – № 4 (20). – С. 119-128. – Режим доступа: <http://www.litera.inst-et.ru/admin/pdf/20130123011316file.pdf>
2. Гребенник, Г.П. Политика памяти в Украине: критические заметки [Текст] / Г.П. Гребенник // История и современность. – 2013. – № 2. – С. 182-199.
3. Козлов, С.В. Региональные варианты исторической памяти постсоветской Украины [Электронный ресурс] / С.В. Козлов // Ценности и смыслы. – 2014. – № 6 (34). – С. 20-32. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/regionalnye-varianty-istoricheskoy-pamyati-postsovetskoj-ukrainy.pdf>
4. Коник, А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіакультури [Текст] / А. Коник // Вісник Львівського університету. Сер. журналістики. – 2009. – Вип. 32. – С. 153-163.
5. Симоненко, І.М. Особливості структури історичної пам'яті Українського народу та шляхи формування національного історичного нарративу [Текст] / І.М. Симоненко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 51-61.

О.І. Галечко*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара **Концептуализация понятия «интеллектуальный труд»**

Основой современного общества является наукоемкое инновационное производство с доминированием интеллектуального труда, объединяющего труд ученых, инженеров, управленческих и научно-педагогических работников и других специалистов экономической сферы, выполняющих интеллектуальные функции. Процесс интеллектуализации труда заключается в увеличении доли интеллектуального труда в деятельности человека и общества в целом, что приводит к «онаучиванию» рабочей силы и труда и находит выражение в том, что физический труд требует исключительно высокой квалификации и все большего укоренения в нем элементов умственного труда. Это требует от работника соответствующих способностей, определенного уровня интеллекта, высокого уровня профессиональных и общеобразовательных знаний.

Все социологические подходы и исследования отличает направленность на

---

* Научный руководитель – канд. социол. наук, доц. Тупикова С.В.

отдельные, специфические, локально ограниченные аспекты интеллектуального труда. Во многом в связи с этим, в современной западной социологии в последние годы начал подниматься вопрос о необходимости создания социологии интеллектуального труда и знаний. Предпринимаются попытки ответить на вопросы: что такое социология современного интеллектуального труда и что движет современным высококвалифицированным работником? Исследование данного феномена ведется с опорой на такие методические подходы как сетевой анализ, теория доверия, системный анализ, теория дискурса, теория человеческого капитала и др. [1]

Появление и развитие интеллектуального труда находится во взаимосвязи с законами общественной организации труда: общественным разделением, переменой и обобществлением труда. Возникновение интеллектуального труда является следствием развития закона общественного разделения труда; закон перемены труда выражается в необходимости постоянного повышения квалификации и уровня знаний в условиях интеллектуализации производства; закон обобществления труда проявляется в развитии коллективных форм деятельности в сфере интеллектуального труда.

Понятие и содержание интеллектуального труда может быть определено и социологически обосновано исходя из его места в системе общественного труда, точнее, общественного разделения труда. Труд представляется как сложное и многоплановое явление, дифференцированное по определенным основаниям на отдельные элементы. Интеллектуальный труд соотносят с другими его формами и видами, причем по двум параметрам: во-первых, что его объединяет как общественное явление и свойство социально-экономических отношений с другими формами труда, во-вторых, в чем специфика его по сравнению с этими формами (интеллектуальный труд целесообразно представить с точки зрения его свойств, какими аспектами он объединяется с различными формами труда) [2].

На экономико-социологической основе проблема соотношения понятий умственного и интеллектуального труда и определения интеллектуального труда через выделение сущностных свойств может быть решена с помощью формирования нескольких подходов.

В самом общем представлении интеллектуальный труд – это труд, порождающий знания, требующий перекомбинирования старых элементов в новые конфигурации – в зависимости от того, что необходимо сейчас – по праву такие действия можно назвать инновационными, творческими. В определенном, более узком, понимании интеллектуальный труд представляет собой совокупность творческих видов умственной деятельности [3].

Интеллектуальный труд не имеет своего антипода. Под этим понятием понимается труд, обладающий творческим характером с преобладанием затрат умственной энергии, связанный с переработкой информации и созданием нового знания, с высокоэффективным и высокотехнологичным производством как с социальной, так и с экономической точек зрения. Наиболее широко интеллек-

туальный труд используется в таких отраслях, как наука и научное обслуживание, образование, управление, здравоохранение, культура и искусство, а также высокотехнологичные отрасли промышленности.

Список литературы

1. Лебединцева, Л.А. Теоретико-прикладные основы социологического анализа интеллектуального труда [Электронный ресурс] / Л.А. Лебединцева // Известия ВолгГТУ. – 2011. – № 9 – С. 68-72. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/teoretiko-prikladnye-osnovy-sotsiologicheskogo-analiza-intellektualnogo-truda>

2. Лебединцева, Л.А. Понятие и сущность интеллектуального труда в современных экономико-социологических исследованиях [Электронный ресурс] / Л.А. Лебединцева // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2012. – № 1– С. 108-111. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-suschnost-intellektualnogo-truda-v-sovremennyh-ekonomiko-sotsiologicheskikh-issledovaniyah>

3. Слюсарянский, М.А. Проблемы интеллектуального труда в современном обществе [Электронный ресурс] / М.А. Слюсарянский // Вестник ПНИПУ. Сер. Социально-экономические науки. – 2013. – № 19. – С. 36-42. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-intellektualnogo-truda-v-sovremennom-obschestve>

Ю.С. Горпинич*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Телоцентричность репрезентативной культуры эпохи постмодерна

Репрезентативная культура, согласно концепции Ф. Тенбрука, производит идеи, значения и ценности, которые действительны в силу их фактического признания. Она охватывает все верования, представления, мировоззрения, идеи и идеологии, которые воздействуют на социальное поведение, поскольку они активно разделяются людьми, либо пользуются пассивным признанием [6]. Репрезентативная культура представляет в сознании членов общества все и любые факты, которые что-либо означают для действующих индивидов.

Каждая культура создает свое отношение к тем или иным телесным практикам и к телу в целом. В одной культуре человеческое тело считается образцом красоты и символом космической гармонии, в другой – сосредоточием греховности. Поэтому тело, являясь знаковой системой, имеет многоуровневое символическое содержание. Репрезентативную культуру эпохи постмодерна можно считать телоцентричной, поскольку именно фактор телесности играет определяющую роль в формировании особенностей культуры. В современном мире основной модус культуры с общества сместился на самого человека, а сама телесность приобрела культурные признаки и получила самостоятельный онтологический статус как аксиологический элемент, конструирующий реальность. В современности тело отражает все социальные процессы и духовные переживания человека. Идея безусловного приоритета внутреннего, духовного в человеке потеряла свою актуальность, уступив место телесности, аффекту, сексуальности, желанию. Соматизация, обозначенная Г.Л. Тульчинским как телоцентризм, достигла крайних пределов своего развития [7, с. 41]. В рамках

---

* Научный руководитель – канд. социол. наук, доц. Демичева А.В.

культуры различные проявления телесности, начиная с сексуальности и заканчивая формированием внешнего облика, интерпретируются как проявление субъективности, автономности, как величайший дар, который дала человеку природа.

Телесную ориентацию актуальной культуры подчеркивали практически все постмодернистские социальные философы, в первую очередь Ж. Бодрийяр. В своей работе «Символический обмен и смерть» он отмечает, что телесность становится центральной темой в понимании современного общества потребления и форм гендерных отношений, феномена сексуальности. Философ трактует тело как «культурный факт», а не как биологическое или «естественное» событие. Другими словами, то, каким образом мы понимаем тело, или его органы, зависит от культуры, в которой мы функционируем. В капиталистическом обществе, как отмечает Бодрийяр, тело понимается как частная собственность личности. То есть, «культурная» репрезентация тела в капиталистическом обществе конструирует тело, как форму капитала, принадлежащего отдельному индивиду. К тому же тело является фетишем. Таким образом, согласно Бодрийяру, тело в гипернасыщенных медиа-средствами капиталистических обществах оказывается нашим частным фетишем. Ведь тела способны привлечь в себя потерянное магическое измерение, тем самым становясь «идеальными», «совершенными», «за которые можно умереть». Тела в капиталистической системе не подавляются непосредственно, в прямом смысле, но приспособляются к требованиям этой системы. Тело представляется фундаментальным инструментарием в системном проекте интеграции субъектов. Проект содержит в себе управляемые консюмеризмом вложения (инвестиции) в свои телесности, как экономического, так и психологического характера тела [1, с. 136].

Репрезентативная культура постсовременности насыщена множеством телесно-социальных практик, техник конструирования тела. Ильиных С.А., рассматривая процессы конструирования телесности, отмечает, что на современном этапе культуры становится модным интерес к здоровому питанию, посещение спортивных залов, танцевальное и боевое искусство [3, с. 52]. Актуализировались тренды, связанные с изменением пола, попытками приблизиться к бессмертию (крионика, трансгуманизм, клонирование). В области медицины активно разрабатываются методы борьбы с болезнями и ведутся поиски возможности увеличения продолжительности жизни и стимулирования жизненных сил. Культ молодости и здоровья объясняется огромное количество тренажерных залов, салонов красоты, студий загара и других мест, в которых люди проектируют свои идеальные тела. Широкое распространение получили также восточные единоборства, йога, танцевальная культура и т.д. [5, с. 49].

В сфере эстетики «площадками» для проявления телесности здесь окажутся концептуальные художественные практики, дома моды и модельные подиумы во время недель показов дизайнерских работ. В сфере развлечений, играющей в наше время огромное значение, телоцентрическая установка проявила себя наиболее полно. Тело присутствует во многих продуктах массовой куль-

туры – фильмах, музыкальных видеоклипах, рекламе. Все они эксплуатируют человеческое тело, делая акцент на его привлекательности, конструируя и презентуя определенные стандарты и эталоны красоты. Особенно это касается кинематографа, две основные тенденции которого – эротизация и заполнение образов кино насилем – являются отражением дуалистической природы телодуализма, о которой писала И.М. Быховская: «соматизации», с одной стороны, и «телесного негативизма» – с другой [2, с. 109].

Итак, человеческое существование всегда было обусловлено культурным контекстом. Формируя свое отношение к различным аспектам жизни, человек находится в пространстве культуры и развивается относительно ее традиций, ценностей и норм, а также вследствие сопутствующих культуре социальных тенденций. Репрезентативная культура является способом, посредством которого человек в процессе своего развития смог зафиксировать, обозначить и выразить собственную сущность [4, с. 86]. Процессы взаимодействия человека и культуры конституируют себя не только на духовном уровне, но и на уровне телесном. Поэтому, именно телесность в современной социокультурной реальности является базовой категорией, посредством которой возможно осмысление сущностных характеристик репрезентативной культуры и «телодуализма» как ее ведущей мировоззренческой установки. При этом, телодуализм можно рассматривать как всеобъемлющий феномен, который затрагивает так или иначе все основные сегменты репрезентативной культуры.

Список литературы

1. Бодрийяр, Ж. Символический обмен и смерть [Текст] / Ж. Бодрийяр. – М.: Добросвет, 2000. – 387 с.
2. Быховская, И.М. Номо somatikos: аксиология человеческого тела [Текст] / И.М. Быховская. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 208 с.
3. Ильиных, С.А. Социальное конструирование тела: хабиутализация и институционализация [Текст] / С.А.Ильиных // Вестник НГУЭУ. – 2013. – № 2. – С. 45-57.
4. Колесник, М.В. Телодуализм в эпоху массовой культуры [Текст] / М.В. Колесник. – Омск: Изд-во Омского эконом. ин-та, 2010. – 136 с.
5. Нравственный потенциал современного спорта [Текст] / под. ред. В.М. Леонтьева. – М.: Советский Спорт, 2005. – С. 34-56.
6. Тенбрук, Ф. Репрезентативная культура [Электронный ресурс] / Ф. Тенбрук. – Режим доступа: https://sociologica.hse.ru/data/2013/12/22/1338705351/SocOboz_12_3_05_Tenbruck.pdf
7. Тульчинский, Г.Л. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике свободы [Текст] / Г.Л. Тульчинский // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 35-53.

Я.Ю. Жарко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Сучасний стан соціальної пам'яті в глобальному та локальному вимірі

У рамках даної роботи окреслимо загальні тенденції та характеристики сучасної соціальної пам'яті на глобальному рівні (світові тенденції) та на локальному (пострадянський простір).

По-перше, в рамках інформаційного підходу потрібно позначити роль соціальної пам'яті в трансформаційних процесах суспільства. М. Комова відмічає, що соціальна пам'ять, як рух інформації в соціальному часі, є потужним соціально-комунікаційним фактором трансформацій суспільства, адже саме соціальна пам'ять є формою збереження та відтворення людського досвіду, за допомогою якої осмислюється, узагальнюється соціально-комунікаційна діяльність в минулому, яка екстраполюється на бачення суспільством сучасних проблем, формування перспективних позицій [1, с. 8-10]. Отже, соціальна пам'ять на інформаційному рівні соціальної реальності постає її фундаментом, з якої черпається необхідна та актуальна інформація пов'язана з минулим досвідом соціальної системи.

Виходячи з ключових характеристик соціальної пам'яті, можна виділити наступні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві на комунікаційному, інституціональному і ціннісному рівнях. На комунікаційному рівні трансформація соціальної пам'яті безпосередньо пов'язана зі зміною способів комунікації, розвитком глобальних інформаційних мереж і, як наслідок, глобалізацією інформаційного простору. Глобальний інформаційний простір вільний від впливу національних або політичних ідеологій, але, в той же час, стає ресурсом, яким хочуть володіти. В даному плані відбуваються негативні тенденції: з'являються мнемонічні війни, коли страти і корпоративні суб'єкти, прагнуть власну локальну історію перетворити в глобальну, використовуючи при цьому ресурси комп'ютерних технологій і мас-медіа. На інституціональному рівні трансформація соціальної пам'яті в сучасному суспільстві безпосередньо пов'язана зі зміною структури соціального простору. На зміну національної пам'яті поступово приходять пам'ять єдиної світової спільноти, пам'ять глобальних соціальних інститутів. На ціннісному рівні соціальної пам'яті також відбуваються істотні трансформації, що сприяють збільшенню ідентифікаційних ризиків. Від соціальної пам'яті масова свідомість вимагає не відповідності історичній дійсності, а вміння розважати споживача, пропонуючи йому минуле як впізнаваний товар [2, с. 63-69]. Отже, відбувається становлення глобальної інформаційної системи, у тому числі і соціальної пам'яті. В протиположності даній тенденції проходить плюралізація пам'яті, також у рамках кризи ціннісних основ відбувається процес її комерціалізації

Розглянувши загальносвітові тенденції соціальної пам'яті, ми переходимо на локальний рівень, а точніше, розглянемо специфіку трансформації соціаль-

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Комих Н.Г.

ної пам'яті на пострадянському просторі. В рамках даної проблематики потрібно, в першу чергу, звернути увагу на кризові моменти, пов'язані з соціальною пам'яттю в українському суспільстві. Серед українського населення відбувається трансформація соціальної пам'яті, що впливає на становлення загальноукраїнської ідентичності, яка повинна ґрунтуватися на цінностях демократичного суспільства.

Збереження культурно-ціннісної спадщини і соціальної пам'яті відіграє важливу роль в актуальному процесі трансформації, характерному для всіх сучасних пострадянських суспільств. При цьому, існує і ряд особливостей. Вони пов'язані з впливом західної культури та збереженням радянських рудиментів. Відмітна особливість українського суспільства, що трансформується, полягає в тому, що наше суспільство є мнемонічно розділеним і носить різні культурно-цивілізаційні коди соціальної пам'яті. Ще одна особливість трансформаційних процесів в Україні полягає в тому, що цивілізаційне розмаїття суспільства характеризується включенням в нього соціальної пам'яті, отриманої в радянський період [3, с. 24-25]. Отже, розглядаючи соціальну пам'ять пострадянської України в лоні трансформаційних процесів можна наголосити на певних негативних наслідках протікання даного процесу, а саме проблемі розрізненості соціальної пам'яті та збереження рудиментних радянських практик в пам'яті суспільства.

Виділені деструктивні ознаки сучасної української соціальної пам'яті безперечно мають негативний відтінок, але виходячи із розгляду сучасних трансформаційних подій в Україні можна сказати про не стільки позитивні ознаки, а про певний потенціал в рамках соціальної пам'яті, який може виконувати стабілізуючу та інтегруючу функцію. В рамках даної проблематики, слід звернути увагу на соціальну пам'ять України через концепцію травми, запропоновану М.В. Александровою.

Дослідниця говорить, що події які відбуваються в сучасному соціальному, політичному і культурному просторі України, надзвичайно актуалізують концепт травми. Дискурс травми здебільшого базується на понятті «пам'яті», як пам'яті про травму. Дискурс травми в українському просторі специфічний: по-перше, це «травми», яких Україна має багато у своїй історії; по-друге, дискурс травми донині відбувався на тлі інтерпретації подій, коли корегувалися певні традиції й оцінки, переписувалася історія, втрачалися власні герої, замість одних героїчних міфів формувалися інші. Для того, щоб травматичні спогади стали наявними, необхідно забезпечити позитивний соціальний клімат визнання, адже згадувати про травму надто складно без зовнішньої терапевтичної допомоги. Створення цього позитивного соціального клімату за десятиліття незалежності так і не відбулося. Особливостями суспільної психології, менталітету тощо, в яких і проявляється колективне підсвідоме, став дискурс «Двох Україн», для однієї з яких особливо насильницькою і руйнівною стала практика приреченості тривалий час поділяти з Росією спільну державну долю, та другої, де переважає політична культура, успадкована від царських і радянських часів.

Сучасна ж молодь сприймає події Другої світової війни як рівнозначні з іншими травматичними подіями української історії, не відчуваючи жодної ідентичності з людьми, які брали в цих подіях активну участь. Натомість, молоде покоління нині набуває травматичного досвіду, який, на жаль, зосереджений уже не в історичній пам'яті, а в чисто соціальній пам'яті [4, с.208-209]. Отже, відбулася певна трансформація травматичної пам'яті. Так, якщо раніше травматична пам'ять існувала лише в історичних рамках і була пов'язана з подіями минулих поколінь, то зараз актуалізуються події недавнього минулого (Революція Гідності, анексія Криму). В даному ракурсі, в першу чергу, слід звернути увагу на молоде покоління, яке є головним акумулянтном соціальної пам'яті. Слід говорити про певний мнемотичний розрив між поколіннями, коли молоде покоління перестає приймати травматичну пам'ять старшого покоління. Воно створює всередині свого покоління власну пам'ять з травматичним відтінком. Спільна травматична пам'ять для нового покоління, яке вже існує в рамках однієї національної держави стане фундаментом для ідентифікації та консолідації.

Проаналізувавши стан та специфіку сучасного функціонування соціальної пам'яті як на глобальному так і на локальному рівні, можна виділити її загальні тенденції та ознаки. Соціальна пам'ять як елемент загальносвітової інформаційної системи в рамках сучасних кросс-культурних трансформаційних процесів зазнала значних функціональних та цінностних змін. У першу чергу, це стосується технологічної еволюції та інформатизації суспільства, як складових елементів сучасних глобалізаційних процесів. Глобалізація суспільства значно вплинула на соціальну пам'ять і створила раніше не існуючі для неї інтегральні та деструктивні особливості. По-перше, починає створюватися, в рамках глобалізації, загальносвітова пам'ять, і тим самим зменшується раніше домінуюча роль націй як головних суб'єктів соціальної пам'яті. Тепер пам'ять про минуле відривається від кордонів країн. За допомогою новітніх комунікацій вона може конструюватися тепер незалежно від територіального закріплення. По-друге, інтенсивний розвиток економічних зв'язків між країнами та загальна еволюція економічних відносин створили домінування комерційної сфери життєдіяльності соціуму, становлення суспільства споживання. В наслідок даного процесу відбувається комерціалізація соціальної пам'яті, яка стає продуктом для продажу, що говорить про певні зрушення на цінністному рівні.

У той же час, окрім інтегральних тенденцій, відбуваються також зміни деструктивного характеру. Через зникнення кордонних розмежувань соціальної пам'яті, в наслідок процесів інформатизації та глобалізації, вона зазнає значного множення і, як наслідок, можна говорити про домінування в ній змістовного плюралізму на сучасному етапі. Плюралістичні тенденції в соціальній пам'яті створюють конкуренцію між різними її варіаціями, як наслідок відбувається «війна пам'яті» за своє домінування.

На пострадянському просторі плюралізація соціальної пам'яті поєдналася з трансформаційним процесом, в наслідок переходу від закритого суспільства до демократичного. В наслідок даного процесу інформаційна плюралізація

соціальної пам'яті в пострадянських країнах зазнала крайньої точки деструктивності. В Україні соціальна пам'ять стала диференціюватися як територіально, так і за віковим критерієм, як приклад – існування історичних розбіжностей між Заходом та Сходом. Але існують і певні позитивні тенденції, пов'язані з молоддю як специфічною соціальною групою. Так, в Україні, як показують дослідження, молодь не консолідується в суспільстві за допомогою історичної пам'яті старших поколінь, вона відтворює власну соціальну пам'ять на основі кризових подій недавнього минулого. Саме кризові події створюють консолідацію молодого покоління на основі спільної культурної травми.

Список літератури

1. Комова, М.В. Информационная модель социальных трансформаций [Текст] / М.В. Комова // Современные исследования социальных проблем. – 2013 – № 6 – С. 2-15.
2. Устьянцев, В.Б. Социальная память в обществе риска: опыт философской концептуализации [Текст] / В.Б. Устьянцев, Д.А. Аникин // Философия и общество. – 2011. – № 4. – С. 58-69.
3. Вакулова, Т.В. Современное трансформирующееся общество и коллективная память как социально-политический феномен [Текст] / Т.В. Вакулова // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 260. – С. 23-26.
4. Александрова, М.В. Соціокультурні трансформації сучасної України крізь призму травми [Текст] / М.В. Александрова // Культура України. – 2015. – № 48. – С. 206-217.

О.А. Калінчук*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Ідеал жіночого тіла у сучасному суспільстві

Наприкінці ХХ століття відбувся перегляд старих радянських принципів і стереотипів. На сторінки газет і журналів хлинув потік «оновленої» моралі та з'явився новий образ жінки, в основі якого – еротизм [3, с. 3]. Сучасне суспільство, а саме ХХІ століття характеризується культом чуттєвих і фізичних насолод, еротизм перестав бути елементом приватного життя. Люди багато уваги приділяють зовнішнім якостям, тіло стає носієм символічних цінностей. Худоба є новим образом і новими можливостями жіночої реалізації, а соціальна успішність пов'язується з привабливою зовнішністю. Домінуванням масової культури та моди стають механізмами соціального контролю, що нав'язують свої ідеали краси, шляхом рекламування привабливості стрункості. Заручницею культу худорлявості виявляється переважно жінка, тілесність якої є прицільним об'єктом тиску засобів масової комунікації та стандартів гламуру [4, с. 68].

Новий ідеал підтримується численними дискурсами споживання, такими як дієтологія, фармацевтична індустрія, косметичні засоби, пластична хірургія – ці ресурси формують і обслуговують потреби в стрункому тілі. Новостворений канон 90-60-90 пред'являє надмірно жорсткі вимоги до ваги та пропорцій тіла. Найбільш схильне до цього впливу є молоде покоління, яке виросло, вибираючи в себе все, що говорять у різних телепрограмах та пишуть у журналах.

---

* Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. Гиліон О. В.

Створені під впливом ЗМІ, образи і сутнісні характеристики концепту жіночої краси стають частиною нової культурної традиції і нового ставлення до жінки в сучасний період, в рамках якого образ прекрасної жінки, таємничої незнайомки зникає, а ідеали жіночої привабливості піддаються істотному перегляду [3, с. 3].

Позиціонування культу стрункості як ознаку здоров'я, робить із пишного тіла патологію. Краса не тільки спирається на культ худорлявості, але зливається з ним: бути красивим і бути худим сьогодні означає одне й те саме. Так нав'язлива думка, про те що треба схуднути займає пріоритетне місце у голові сучасної жінки. Стрімко збільшується популяризація конкурсів краси, зростає роль фітнес-центрів та салонів краси, які вже встигли стати невід'ємною частиною повсякденного життя будь-якої жінки. Глянцеві журнали, телебачення та реклама пропагують образ ляльки з неприродними пропорціями тіла як ідеал жіночності. Жінки відчують незадоволеність власною зовнішністю, через що в суспільстві починає з'являтися синдром Барбі [2], стан, коли дівчина намагається бути схожою на ляльку за допомогою яскравого макіяжу, одягу чи зачіски. Однак, нерідко жінки, які страждають на цей синдром, вдаються до допомоги пластичних хірургів збільшуючи собі груди, видаляючи ребра, щоб зробити талію стрункіше.

Намагаючись досягти омріяного ідеалу жінки ладні зробити все що завгодно. Так залежність від пластичних операцій вже ні у кого не викликає подиву. Худоба стала висловлювати новий тип влади над світом. Сучасні практики турботи про себе, в більшості своїй, включають гастрономічне нормування і необхідність слідувати тим чи іншим дієтичним приписам [4, с. 71]. Молоді дівчата частково або повністю відмовляються від їжі, через що розповсюджуються такі захворювання як анорексія та булімія. Ті, хто хворіють на анорексію повністю переконані у своїй повноті і невдоволенні своєю зовнішністю. Її основний симптом – спроба схуднути за відсутності зайвої ваги і навіть її дефіциті. Що ж стосується булімії, то вона характеризується повторюваними нападами переїдання і надмірною стурбованістю контролюванням ваги тіла [1]. Невиключно, що обидві хвороби можуть завершитися летальним наслідком. Нерідко на анорексію страждають і моделі, намагаючись зберегти стрункість, бо саме вона є джерелом їх доходів. Виходить, що у сучасному суспільстві струнке тіло є не тільки естетичним ідеалом, а й формою заробітку, засобом досягнення високого соціального статусу. Варто відмітити що і соціальний успіх багато у чому пов'язаний з худорбою та красою, тому можна сказати, що стрункість є своєрідним соціальним капіталом [4, с. 76].

Отже, в людській свідомості змінилася сама суть розуміння концепту жіночої краси, і велику роль в цьому зіграли засоби масової інформації, які і сформували нові параметри ідеального жіночого образу. Внутрішня суть образу прекрасної жінки була практично повністю замінена зовнішньою привабливістю [3, с. 4]. Проблема культу худого тіла на сьогоднішній день є актуальною, адже нав'язування модою та засобами масової інформації нездійснених ідеалів стрункості призводить до небезпечних для життя і здоров'я харчових захворю-

вань, таких як анорексія та булімія, вона є причиною розповсюдження залежності від пластичних операцій, які також не можуть гарантувати безпеку для життя.

Список літератури

1. Менделевич, В.Д. Пищевые зависимости, аддикции – нервная анорексия, нервная булимия [Электронный ресурс] / В.Д. Менделевич. – Режим доступа: <http://www.psitest.ru/pub/anorexia.html>.
2. Синдром живой Барби, или В погоне за красотой [Электронный ресурс] / LiveJournal. – Режим доступа: <http://system-psiholog.livejournal.com/50351.html>.
3. Соколова И. СМИ и новое концептуальное наполнение образа женской красоты в современной массовой культуре [Текст] / И. Соколова // Научный журнал КубГАУ. – 2014. – № 98. – С. 1-14.
4. Сохань И.В. Производство женской телесности в современном массовом обществе: культ худобы и тирания стройности [Текст] / И.В. Сохань // Женщина в российском обществе. – 2014. – № 2. – С. 68-77.

В.А. Майданюк, В.О. Золотаренко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Самогубство як психологічний факт або соціологічна закономірність.** **Об'єктивізація суб'єктивного**

Ще з давніх часів учені прагнули дати теоретичне обґрунтування суїцидів. Проте дійти єдиного висновку вони не змогли, що призвело до формування трьох основних концепцій дослідження самогубства. А саме: психопатологічна, соціологічна та психологічна.

В умовах динамічного розвитку психопатологічна концепція знаходить все менше й менше прихильників, оскільки є більш стверджувальною, ніж дослідницькою. Психопатологічна концепція виходить з припущення про те, що всі самогубці – душевно хворі люди, а суїцидальні дії – прояви гострих або хронічних психічних розладів.

Тож провідне місце займають соціологічна та психологічна концепції, які тісно пов'язані між собою.

Для початку розглянемо соціологічну. Еміль Дюркгейм вважав, що самогубство в усіх випадках може бути зрозуміле лише з точки зору взаємин індивіда з соціальним середовищем, при цьому соціальні фактори, безсумнівно, відіграють провідну роль. Соціолог виділяв чотири види самогубств, які вчиняються під впливом соціального тиску – егоїстичне, альтруїстичне, аномічне та фаталістичне.

Така соціологічна концепція розглядає суїцид з точки зору взаємин індивіда з соціальним середовищем. Разом з тим, дана концепція описує феномен самогубства односторонньо, як феномен, що відображає суспільні процеси, не враховуючи особистих якостей людини, а також наявність або відсутність у нього будь-яких психопатологічних проявів. Тобто повністю дослідити про-

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Міхно Н.К.

блему самогубства, спираючись лише на соціологічні аргументи, неможливо. Соціологія може надати масу емпіричних даних аби розкрити мотив, привід для самогубства, але вона втрачає можливість з'ясувати причину, яку переслідує той чи інший окремих випадок.

Психологічна концепція відображає крайню точку зору, згідно з якою у формуванні суїцидальних тенденцій особистості провідне місце займає психологічний фактор.

Фрейд розглядав самогубства як прояв інстинкту смерті, який може виражатися агресією і як окремих випадок - аутоагресією. На думку відомого фінського суїцидолога Ахте К.А., суїцид може носити характер любовного потягу, коли особа, яка вчинила самогубство, сподівається шляхом смерті возз'єднатися з коханою чи родичами, за якими нудьгує.

Психологічна концепція досліджує кожне самогубство як окремих феномен, тому дослідження виходить більш якісним та ґрунтовним ніж при поверхневому соціологічному дослідженні, особливо якщо мова йде про окремих, конкретний випадок. Але виокремлення кожного факту самогубства як окремої психологічної реакції призводить до наукової дезорганізації, що унеможливорює повноцінний емпіричний аналіз. Отже дослідження отримує лише часткове практичне використання.

Аналізуючи дані висновки стає цілком зрозуміло, що для повного розкриття проблеми суїциду не достатньо лише соціологічних чи психологічних методів дослідження. Необхідно проводити дослідження, використовуючи соціологічні методи дослідження для збору емпіричних даних та аналізувати отримані дані спираючись на основні психологічні теорії та методи дослідження самогубств. Саме такий науковий синтез призведе до повноцінного розкриття проблеми, дасть змогу розробити практичні рекомендації для дослідника та упередити чимало подібних ситуацій у майбутньому.

Список літератури

1. Дюркгейм, Э. Самоубийство [Текст]: Социологический этюд / Э. Дюркгейм. – СПб.: Союз, 1998. – 496 с.
2. Ахте, К.А. Психопатология самоубийств и покушений на самоубийство [Текст] / К.А. Ахте // Самоубийства и покушения на самоубийства среди молодежи. – Копенгаген: ВОЗ, 1977. – С. 22-27.
3. Фрейд З. Психология бессознательного» [Текст] / З. Фрейд. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.

В.С. Мерзлікіна*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Реконфігурація практик соціалізації особистості в умовах сучасного українського суспільства

Становлення України як незалежної держави та входження її у світовий простір орієнтує на побудову громадянського суспільства. За таких умов посилюється актуальність наукового дослідження проблеми активізації людського

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Бойко В.А.

чинника, цілеспрямованого формування соціально активної особистості, адекватної новим вимогам.

Соціалізація – це процес становлення соціального «Я». Вона охоплює всі форми залучення індивіда до культури, навчання і виховання, за допомогою яких індивід набуває соціальної природи. Останні два десятиліття теорія соціалізації переживає «друге народження». Це стало можливим завдяки виникненню певних соціальних та теоретичних передумов. Соціальні передумови полягають в суспільних змінах, які відбуваються в нашому суспільстві в період його трансформації. Ці зміни впливають на всі складові і хід соціалізації особистості. Сутнісною характеристикою життя в сучасному світі стає ситуація швидких змін. Прискорення темпів соціальної динаміки, перетворення старих і виникнення нових соціальних структур, трансформація ідеалів і цінностей неминуче задають нових параметрів протіканню соціалізації, пред'являючи до її суб'єкта нові вимоги у формуванні моделей соціальної поведінки, конструюванні персональної системи цінностей та ідентифікаційних структур особистості.

Риси духовного світу дитини найбільш інтенсивно формуються у шкільному віці. Старший школяр стоїть на порозі вступу в самостійне життя. Це створює нову соціальну ситуацію розвитку. Завдання самовизначення, вибору свого життєвого шляху встає перед старшим школярем як першочергове. Школярі старших класів думають про своє майбутнє. Ця соціальна позиція змінює для них значимість навчання, його завдань і змісту. Старші школярі оцінюють навчальний процес з точки зору того, що він дає для їх майбутнього. Вони починають інакше, ніж підлітки, дивитися на школу. Саме тому основну увагу нашого дослідження ми зосередимо саме на визначенні особливостей перебігу процесу соціалізації у цьому періоді і будемо визначати суб'єктів цього процесу як старшокласників.

Говорячи про теорії, які суттєво обумовили нові підходи до аналізу соціалізації, потрібно вказати на активну розробку проблеми ідентичності в 1970-х рр., яка пов'язана з когнітивною революцією, з іменами А. Тешфела, Дж. Тернера, С. Московічі. З точки зору цих дослідників, ідентичність є результатом категоризації і самокатегоризації, яка, відбуваючись на різних рівнях, формує персональну та соціальну ідентичності. Індивід визначається системною ієрархією ідентичностей. Соціалізація розглядається як формування ідентичностей особистості.

Дослідження останніх двох десятиліть обумовили появу нових характерних загальних тенденцій в теорії соціалізації, які свідчать про якісні зміни в розвитку цього напрямку соціальної психології. Головною тенденцією є домінування конструкціоністського підходу в аналізі соціалізації.

Соціологічні дослідження початку ХХІ ст. чітко зафіксували тенденцію зрушення в ціннісних орієнтаціях молоді, зростання пріоритетності цінностей дозвілля, споживання, сім'ї. Сучасні соціологічні дослідження свідчать про те, що за останні роки більшість молодих людей починають переорієнтовуватися на матеріальні цінності. Їх досить сильно приваблюють гроші, заробітки, біз-

нес, участь у управлінських структурах. Поряд із цим можна спостерігати також і тенденцію росту інтенсивних духовних пошуків, орієнтації на істинні цінності, що проявляється у збільшенні інтересу до світової культури, історії своєї сім'ї, народу.

Зважаючи на те, що трансформаційні процеси несуть в собі як позитивні, так і негативні тенденції у формуванні духовних ідеалів суспільства, не виключається можливість засвоєння студентською молоддю спотворених, хибних духовних орієнтирів.

Розробляючи методику нашого соціологічного дослідження, ми виходили з того, що соціалізація – це процес оволодіння дитиною прийнятими у суспільстві нормами, цінностями, моделями поведінки й творча їх репрезентація на основі рефлексивного вибору за доцільністю і необхідністю. Міра цього оволодіння, рефлексивного вибору і репрезентації розглядалася нами як свідчення наявності у дитини (зважаючи на вікові особливості старшого шкільного віку) певного рівня соціалізованості.

Для отримання інформації щодо особливостей перебігу процесу соціалізації застосовувалось розроблене соціологічне дослідження, що охопило 151-го школяра 11-х класів м. Дніпропетровська. Ми обрали 4 школи за критерієм спрямованості по навчанню:

- спеціалізована загальноосвітня школа № 126 з поглибленим вивченням французької мови;
- навчально-виховний комплекс «Техніко-економічний ліцей № 61»;
- середня загальноосвітня школа № 62;
- середня загальноосвітня школа № 112.

Використовувався метод роздаткового анкетування з цільовою вибіркою.

Рівень соціального розвитку шкільної молоді тісно пов'язаний з рівнем їх готовності до активного, дієвого життя в суспільстві, до майбутньої професійної діяльності. Результати проведеного дослідження дозволили зробити висновок, що значна частина сучасної шкільної молоді не усвідомлює залежності майбутніх життєвих досягнень від якості здобутої освіти. На правомірність даного висновку вказує те, що такі цінності як освіченість, творчість, ефективність у справах виступають для них найменш значущими.

Дослідження виявило, що основним фактором соціалізації для більшості шкільної молоді є група ровесників – 35%, на другому місці, з невеликим відривом – ЗМІ – 30%, далі – сім'я 26%, а потім школа як когнітивне джерело – 9%.

Як стверджують дані нашого дослідження сучасної шкільної молоді, Україна знаходиться в стані формування нової соціальної системи. Соціальні норми сучасного українського суспільства на поточний період є природною адаптаційною нормою розвитку для підростаючого покоління, зважаючи на кризу таких сфер життєзабезпечення як освіта, охорона здоров'я, зростання різних форм соціальних, економічних та політичних девіацій. На сучасному етапі відчувається переоцінка цінностей: здоров'я, любов, наявність хороших та вірних

друзів, матеріально забезпечене життя і т.д. свідчать про перевагу індивідуальних інтересів та цінностей серед сучасної шкільної молоді. Звичайно, раніше така ситуація класифікувалася б як негативна, але на даний час однозначно негативно її оцінювати не можна, оскільки вона обумовлена швидше помітними змінами суспільства, ніж особистісними недоліками підростаючого покоління.

Отже, наростаюча швидкість культурних і соціальних змін у світі, безумовно, вплине на характер процесу соціалізації і адаптує роль її інститутів до нової ситуації. Виходячи з висвітлених тенденцій сучасного мікросоціуму, можна зробити висновок, що шляхи оптимізації процесу соціалізації шкільної молоді включають в себе реалізацію завдань двох рівнів: на загальнодержавному рівні це вдосконалення соціально-економічних умов їх найближчого оточення та забезпечення умов для проведення культурного дозвілля тощо; на мікрогруповому рівні – збагачення і узгодження функцій, вимог і впливів всіх інститутів соціалізації; забезпечення високого рівня психолого-педагогічних знань батьків та вчителів з питань їх вікових особливостей; створення умов для їх ефективного самоствердження в сімейно-побутовій, навчальній та позашкільній сферах і т.д.

О.С. Михлик*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Кар'єрні модули крізь покоління диференціацію

У зв'язку зі стрімким розвитком суспільства та поглибленням розподілу праці кар'єра стає однією з основних соціально й індивідуально значущих форм трудової поведінки. Це означає, що у суспільстві сформувалися і стабільно відновлюються, з одного боку, система необхідних для заповнення позицій, а з іншого – умови і правила зайняття їх індивідами, а також переміщення між ними. Різноманітність позицій у претендентів на їх заміщення зумовили інтерес соціологів до вивчення особливостей та чинників професійної кар'єри як процесу, що став однією із визначних характеристик суспільства [3, с. 71].

Рішення будувати кар'єру – це серйозний та відповідальний крок. Ставши на цей шлях, людина буде прагнути до примноження знань, практичного досвіду та навичок. Її потреба у самоствердженні буде постійно рости і з'явиться палке бажання досягнути більш високого статусу, ще більшої незалежності. Без планування тут не обійтись.

Однак, у подібній ситуації необхідно спиратися на свої потреби і соціально-економічні умови, у яких знаходиться людина. Адже, якщо спеціаліст обрав шлях, який занадто важкий для нього або просто не підходить йому, то поступово його бажання працювати знижується, він починає працювати не в повну силу, підвищення кваліфікації втрачає для нього будь-який сенс.

Тому дуже важливим є знання працівником того, як він буде просуватися у системі посад і робочих місць. Щоб не опинитись у полоні власних помилок і невдач на допомогу приходять такі поняття як вертикаль та горизонталь, що

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Бойко В.А.

характеризують типи професійної кар'єри. При цьому вертикальний напрямок розуміється як підйом на більш високу ступінь структурної ієрархії. Саме з цим напрямком часто пов'язують власне поняття кар'єри.

Одним із яскравих прикладів поціновувачів вертикальної кар'єри є трудове покоління Яппі, народження якого як соціальної групи відбулося в ході демократичних та ринкових реформ 90-х років. Сприймавши західні цінності самостійності, професіоналізму, успішності, дана група, досягнувши певного положення і усвідомивши себе як соціальну спільність з єдиними інтересами і цінностями (до котрої приєднуються не тільки власне професіонали, але й значна частина студентської молоді – майбутніх молодих професіоналів), перетворилась в одну із найбільш значущих соціальних сил у сучасному світі.

У наш час «яппі-модель» включення в соціальне життя не передбачає активної політичної участі, навпаки, для даної моделі характерним є скоріш за все демонстративна не участь в політиці, як одна із важливих складових частин іміджу молодого професіонала (в приватному, політика і держава асоціюються у яппі з заорганізованістю, бюрократизмом, корупцією, неефективністю) [3, с. 39].

Вертикальна модель кар'єри може носити висхідний та спадний характер. Висхідний яскраво демонструється кар'єрним просуванням, й ототожнюється з поняттям «кар'єрних сходів». Яппі приймають лише висхідний характер, для них головним є успіх, можливість професійного росту, велика заробітна платня. Вони підіймаються високо вгору кар'єрними сходами й на найвищому рівні мріють створити власний бізнес, щоб зовсім нікому не підкорюватись. Спадна ж кар'єра у Яппі асоціюється з невдачею, вони просто не в змозі усвідомити, яким чином переміщення на більш низький рівень структурної ієрархії може бути гідною альтернативою.

Прихильники вертикальної моделі кар'єри – Яппі, були в середині вісімдесятих років. Тепер же їм на заміну приходять поціновувачі горизонтальної моделі кар'єри – покоління Яккі.

На початку, визначимо у чому спрямованість горизонтальної кар'єри. Під нею мається на увазі переміщення в іншу функціональну область в межах одного і того ж ієрархічного рівня. Для таких переміщень в зарубіжних дослідженнях вводиться термін «функціональна спеціалізація кар'єри» (інновація М.С. Вайта, М. Сміта, Т. Барнетта), на відміну від «інституційної спеціалізації», що визначає переміщення в інші організації.

Горизонтальна кар'єра може також бути пов'язана з виконанням певної службової ролі на щаблі, що не має жорсткого формального закріплення в організаційній структурі (наприклад, виконання ролі керівника тимчасовим творчим колективом, цільовим групам, програмам і т.п.). До горизонтальної кар'єри можна віднести також ускладнення виконуваних робочих завдань в рамках ступеню, як правило, з відповідною зміною винагороди [1, с. 54].

Горизонтальна кар'єра або «зростання на місці» у багатьох випадках є виходом для організаційних структур, побудованих за пірамідальним принципом:

чим вище вгору, тим менше робочих місць, більше конкурентів і менше шансів на просування. Щоб людина сприймала горизонтальне просування як реальну кар'єру, необхідно виконання певних умов:

- кількість ступенів такої кар'єри має забезпечувати можливість просування на протязі всього періоду активної трудової діяльності;
- ступені горизонтальної кар'єри повинні бути неформально визнані професійним співтовариством, що забезпечує їх реальний престиж для працівника;
- кожна ступінь повинна забезпечувати реальне зростання матеріального благополуччя (насамперед заробітної плати), виступаючи реальним мотивуючим працівника фактором [2, с. 34].

Яккі обирають горизонтальну модель кар'єри, бо їх головна ціль – це емоції та дохід. Вони впевнені у тому, що робота в офісі на якогось чоловіка – це зовсім не цікаво, і не престижно. На відміну від Яппі, їх діяльність повинна бути підкріплена неординарною ідеєю, це не має бути звичайний бізнес. А сенс їх життя у тому, що тепер люди хочуть не стабільності, а гнучкого графіку праці, фінансової та географічної незалежності.

Можливо, Яккі просто розчаровані тим, що відбувається на сучасному ринку праці. Сформувавши свою підприємницьку свідомість у час Великих репресій (всесвітньої фінансової кризи 2008 року), вони застали цей складний час, коли один працівник працював за двох, не маючи ніякого гнучкого графіку робочого часу.

Така трансформація трудових переваг зумовлена новим розумінням поняття успіху. Якщо раніше успішними вважалися люди, які мають власне житло та автомобілі, то зараз же в пошані ті, хто вкладає гроші у досвід та враження: мандрівники, екстремали й стартапери.

Список літератури

1. Бодалев, А.А. О содержательном наполнении понятия «карьер» и ее вариантах [Текст] / А.А. Бодалев, Л.А. Рудкевич // Как становятся великими или выдающимися? – М.: КВАНТ, 1997. – С. 53-57.
2. Синягин, Ю.В. Человек и карьера [Текст] / Ю.В. Синягин // Бюллетень деловой информации. – 1995. – № 12. – С. 34-39.
3. Шарп, Д. От диктатуры к демократии: стратегия и тактика освобождения [Текст] / Д. Шарп; пер. с англ. Н. Козловской. – М.: Новое издательство, 2005. – 84 с.

Д.Д. Нахутіна*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Селфі як віртуальна форма самопрезентації особистості

Невідворотні процеси глобалізації та інформатизації обумовлюють соціокультурні зміни в суспільстві і неминуче призводять до змін в повсякденному житті особистості. Інформаційні технології призвели до виникнення нових форм комунікації, соціальних відносин, взаємодій та ідентичності. Розвиток тотального користування мережею Інтернет і віртуального спілкування ініціював

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Гудзенко О.З.

потребу в презентації себе не тільки вербально, але й візуально. Бути видимим, представленим для інших за допомогою свого тіла в віртуальному спілкуванні – означає для людини існувати як у фізичному, так і в соціальному просторі міжособистісних взаємодій.

Селфі – це багатогранне явище сучасної культури, має на сьогодні здебільшого масовий характер, аніж специфічні риси. Поширеність селфі останнім часом збільшується завдяки ідеально сформованим умовам: співвідношенням необхідності розміщувати аватар - віртуальне візуальне «Я» користувача в Інтернеті, яке допомагає сконструювати перше враження; і технічним розвитком цифрових пристроїв, які дозволяють без застосування аксесуарів робити їх. Селфі, як практика самопрезентації особистості, направлене для підтримки ідеалізованого публічного образу «Я» в соціальних мережах. Необхідність візуальної самопрезентації особистості в соціальних мережах є актуальною практикою, оскільки існуючі цінності індивідуалізації та нарцисизму є домінуючими в культурному просторі сучасного суспільства. Культура реальної віртуальності потребує «просування» своєї тілесності (як реальної, так і покращеної) для задоволення потреби в визнанні своєї самості. Тобто людина епохи постмодерну занурюється до віртуальної реальності у мережах, починає жити віртуальним життям та образами, які сама утворює.

Сучасні процеси, які проходять в українському суспільстві, неминуче задають певну тематику в соціологічному теоретизуванні. Через пришвидшений ріст технологій та створення нових сфер діяльності людини, процес самопрезентації стає більш ускладненим, а тому його вплив потребує більшого вивчення. Крім того, на сьогоднішній день, молодь дедалі більше намагається презентувати себе у двох світах: реальному і віртуальному. Актуальність соціологічного розгляду проблеми виражається в тому, що сучасне інформаційне суспільство дуже стрімко розвивається, внаслідок чого відбувається віртуалізація повсякденності, спричинена швидким розвитком технології Інтернет, тоді як соціальна теорія не приділяє належної уваги до проблем самопрезентації особистості в соціальних мережах, з'ясуванню її концептуальних засад та характеристик окремих її ідей.

Соціальні мережі – унікальний простір, що представляє своїм користувачам не тільки можливість комунікації, але й ресурси для самовираження та самоідентифікації. На думку І.Е. Мальченкова, дослідження трансформації соціального простору при переході до інформаційного суспільства в сучасній соціологічній літературі дуже часто ведеться навколо проблеми ідентичності, де кіберпростір, на сьогодні, все частіше стає «полем» для самовираження молодого покоління [1, с. 106]. Це не тільки комунікаційний, інформаційний простір, а й простір ідентичностей. Самопрезентація в соціальних мережах – типова стратегія конструювання віртуальної особистості, демонстрація якої реалізується шляхом свідомої маніпулятивної передачі співрозмовнику певної інформації про себе [2, с. 13].

У кіберпросторі відкривається безліч способів заявити про себе великій

аудиторії, адже у соціальних мережах людина може репрезентувати себе згідно з модними настроями сучасності, які не притаманні їй у реальному житті. Тому, з одного боку, віртуальна самопрезентація може відбивати бажання, незадоволені в реальному світі, тобто бути прямим наслідком реальної ідентичності. З іншого боку, віртуальна самопрезентація може бути пов'язана з технічними особливостями віртуальної комунікації, а також її виразністю і навіть навмисною конфліктністю, пов'язаною з тим, що ніхто не хоче бути цілком анонімним і в результаті абсолютно ніким не поміченим. Тобто, основна відмінність віртуальної самопрезентації – це можливість майже абсолютного управління враженням про себе [3, с. 171].

Список літератури

1. Мальчєнков, И.Е. Трансформация стратегий самопрезентации и идентификации в киберпространстве [Текст] / И.Е. Мальчєнков // Социология. – 2011. – № 4. – С. 97-106.
2. Жичкина, А.Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью [Электронный ресурс] / Е.П. Белинская, А.Е. Жичкина. – Режим доступа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/strategy>
3. Коноплицкий, С. Сетевые сообщества как объект социологического анализа [Текст] / С. Коноплицкий // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 3. – С. 167-178.

К.І. Пілатова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Самопрезентація особистості в просторі соціальних мереж

Особливістю сучасних світових і українських комунікаційних процесів є невідворотний вплив глобалізації та інформатизації, який обумовлює соціокультурні зміни в суспільстві та повсякденному житті особистості. Інформаційні технології призвели до виникнення нових форм комунікації, соціальних відносин, взаємодій та ідентичності. Можна без перебільшення сказати, що ХХІ ст. розпочалось як століття самопрезентації, адже розвиток тотального користування мережею Інтернет і віртуального спілкування ініціював потребу в презентації себе не тільки вербально, але й візуально.

В умовах тотальної медіатизації суспільства соціальна взаємодія частіше за все відбувається в просторі нових медіа, тому візуальна презентація стає базовою довербальною мовою комунікації. Вона використовується людьми для презентації власної присутності в соціомедійній реальності і конструювання власної ідентичності. Сьогодні бути видимим, а саме – представленим для інших за допомогою свого тіла в віртуальному спілкуванні – означає для людини існувати як у фізичному просторі, так і в соціальному просторі міжособистісних взаємодій.

Проникнення соціальних мереж у сучасне життя відбувається швидкими темпами і займає все більше місця у комунікативному просторі особистості. Це призводить до зростання кількості як самих мереж, так і їх користувачів. Таким

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц.. Гудзенко О.З.

чином, відбувається зміна комунікативних стандартів, яка більшістю людей сприймається як залучення суспільства до простору мозаїчної, хаотичної культури, у зв'язку з чим, стає важливим питання ціннісних орієнтацій особистості у мережі. Онтологічний аспект проблемної ситуації полягає в актуалізації проблеми самопрезентації особистості в нових соціальних медіа і зокрема молодого покоління, котре знаходиться на певному етапі пошуку своєї ідентичності [1].

Процеси, які проходять в українському сучасному суспільстві неминуче задають певну тематику соціологічного теоретизування. Швидкий ріст технологій та створення нових сфер діяльності людини веде до того, що процес самопрезентації стає більш ускладненим і тому потребує детальнішого дослідження. Інтерес соціологів до проблеми самопрезентації особистості бере свій початок ще у другій половині ХХ століття, коли про це почали писати такі видатні дослідники як І. Гофман, М. Снайдер, Р. Чалдіні, І. Джонс, Г. Мід, Ч. Кулі та ін. Існує дуже багато підходів до визначення поняття «самопрезентація», але більшість дослідників сходяться в тому, що самопрезентація – це навмисна та свідомо поведінка, спрямована на те, щоб утворити певне враження в оточуючих.

Важливим для розуміння заданої теми дослідження є також поняття «соціальні мережі». Досить часто в соціологічній літературі дефініція цього поняття зводиться до наступного трактування. Соціальна мережа - це інтерактивний багатокористувацький веб-сайт, контент якого наповнюється самими учасниками мережі. Сайт являє собою авторизоване соціальне середовище, що дозволяє спілкуватися різним користувачам. На сайті мережі можна вказати інформацію про себе (дату народження, школу, ВНЗ, улюблені заняття та інше), за якою аккаунт (обліковий запис) користувача зможуть знайти інші учасники. Різняться відкриті і закриті соціальні мережі. Одна зі звичайних рис соціальних мереж – система «друзів» і «груп» [2].

Зазначимо, що основні механізми самопрезентації в соціальних мережах представлені текстуальними і мультимедійними практиками (в першу чергу, візуальними) – розміщення фото і відеоматеріалів. Соціальні мережі задають певні рамки для самопрезентації особистості, тому можна простежити певні прагнення користувачів до оригінальності самопрезентаційних практик. І хоча проблема зв'язку стратегій самопрезентації та ідентичності далеко не нова, саме інформаційне суспільство робить реальність самопрезентації «істиною в останній інстанції», свого роду остаточною реальністю, все більше транслюючи цей принцип в реальну соціальну взаємодію.

Участь в Інтернет-комунікації може впливати на реальну ідентичність: по-перше, даючи можливість належності до різних соціальних категорій, а по-друге, володіючи такою властивістю як анонімність соціальна мережа надає користувачу змогу використовувати її по-різному. Насамперед, це дає змогу експериментувати з реальною та бажаною ідентичністю. У цьому зв'язку самопрезентація в соціальних мережах може виступати як репрезентація власних ба-

жань. Тут можна зазначити, що створення практично будь-яких мережевих ідентичностей – це унікальна особливість нових медіа. Таким чином, задовольняючи потребу у визнанні і силі, люди створюють таку віртуальну самопрезентацію, яка відповідає їх ідеалу «Я» і заміщує реальне «Я». Отже, враховуючи все вищесказане, можна цілком упевнено зазначити, що між віртуальною самопрезентацією та реальною ідентичністю існують відносини взаємовпливу [3].

Дослідження на тему «Візуальна самопрезентація дніпровської молоді в соціальній мережі «Вконтакті»» було проведене в квітні 2016 року. У вибірку потрапили користувачі віком від 18 до 35 років, жителі м. Дніпро, з фотографією на аватарі свого аккаунта. Із застосуванням формули для розрахунку строго ймовірнісної вибірки був знайдений обсяг вибіркової сукупності: 250 чоловік. Далі було виконане кодування фотографій згідно зі спеціально сформованого списку смислових одиниць, які в подальшому були об'єднані в певні групи.

Цікавим результатом дослідження, виявилось те, що 9% аватарів не були реальними фотографіями. На таких сторінках замість фото були зображені машини, тварини, актори тощо. Небажання розмішувати на аватарі власну фотографію можна пояснити тим, що фотографії реальної особи у вигляді аватара використовують зазвичай люди, які відкриті до нових знайомств і готові до реальної зустрічі [4].

Також популярним «я» – образом серед користувачів соціальної мережі «Вконтакті» виявився образ «мандрівник» (9%). Виходячи з таких даних, можемо припустити, що для таких користувачів аватар - це спосіб поділитися з друзями враженнями про подорожі або підкреслити своє матеріальне становище.

Серед розглянутих фотографій 16% відповідають образу «Я звичайний (-а) хлопець / чоловік / дівчина / жінка» – такі користувачі не сильно акцентують свою увагу на трансляції певного образу (наприклад, образу матері, батька, спортсмена, студента і т.д.), а швидше доводять на аватар свого аккаунта фотографію, на якій вони «добре вийшли» [4].

Дуже популярним «Я»-образом виявився образ «патріот» (12%). Переважання патріотичних аватарок говорить про зв'язок самопрезентації з актуальним соціально-політичним контекстом, а також підвищенням рівня національної самосвідомості серед молоді Дніпра.

Проаналізувавши загальну картину розподілу типів самопрезентації користувачів соціальної мережі «ВК» серед чоловіків та жінок у всіх вікових групах, в основному дотримуються образу «Я звичайний (-а) хлопець / чоловік / дівчина / жінка» (16%). При цьому, цікавим фактом є те, що чоловіки, охочіше презентують себе в образі «Я закоханий» (8%), ніж жінки (4%).

Згідно з отриманими даними, найчастіше зустрічаються фотографії, на яких власники особистих сторінок зображені по пояс і на весь зріст (50%). Цікаво, що така тенденція характерна для всіх вікових груп. Такі фотографії можуть свідчити про те, що люди люблять звертати на себе увагу, так як кожна частина тіла виступає в якості конкретного інструменту і працює на весь образ

самопрезентації. Несподіваним результатом стало те, що в 7% випадків люди вважають за краще для фотографії-аватарки зображення з частинами тіл, що може свідчити про популяризацію «культу тіла» в наші дні. Найчастіше такі аватарки використовуються користувачами для підкреслення своїх переваг, акцентуючи уваги на окремих частинах [5]. У той же час це може бути спробою приховати будь-які недоліки.

Ще одна група елементів покликана відображати стиль одягу користувача, зображеного на фотографії. Виходячи з отриманих даних, 45% користувачів вважають за краще презентувати себе в повсякденному стилі або ще його можна назвати «кежуал».

У 50% випадків на фотографіях зображена одна людина, тим самим концентруючи всю увагу на своїй особистості, і даючи зрозуміти іншим, що «я відкритий для нових відносин» [4].

Важливим елементом в конструюванні візуального образу виступає посмішка, що є механізмом демонстрації задоволення, вітання, доброзичливості. У віртуальному соціумі посмішка виступає в якості настрою індивіда на комунікацію, можна припустити, що її використання продиктоване своєрідними «ринковими відносинами» всередині соціальних мереж, які виражаються в придбанні соціальних зв'язків [3]. У більшості випадків (74%) користувачі соціальної мережі «ВКонтакте» серед молоді Дніпра схильні до прояву посмішки, що свідчить про їхню готовність до комунікації, у той час коли лише 26% користувачів не використовуює її при побудові свого візуального образу.

Також зазначимо, що серед молоді популярні так звані фотографії «селфі», які при дослідженні зустрічалися в половині випадків (50%). Це знімки самого себе, зроблені особисто, на мобільний телефон або фотокамеру, з руки. Таку фотографію можна зробити миттєво, навіть перебуваючи у себе вдома, і так само миттєво завантажити її на аватар свого аккаунта. Така надзвичайна поширеність селфі останній час збільшується також завдяки ідеально сформованим для цього умовам: співвідношенням необхідності розміщувати аватар, а саме віртуальне візуальне «Я» користувача в Інтернеті, яке допомагає сконструювати перше враження; і технічним розвитком цифрових пристроїв, які значно спрощують отримання такого знімку [6]. Хотілося б підкреслити, що такий розподіл типів фотографії характерний для всіх вікових та гендерних груп. Це говорить про те, що дана тенденція поширюється масово.

Список літератури

1. Черняева, К.О. Культурная идентификация в условиях глобализации: пример социальных сетей [Текст]: автореферат дисс. ... канд. социол. наук: 22.00.06 / К.О. Черняева. – Саратов, 2010. – 22 с.
2. Гримов, О.А. Самопрезентация и самоидентификация личности в социальных сетях [Электронный ресурс] / О.А. Гримов. – Режим доступа: <http://www.rusnauka.com>
3. Жичкина, А.Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связь с реальной идентичностью [Электронный ресурс] / Е.П. Белинская, А.Е. Жичкина. – Режим доступа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/strategy>
4. Антонова, Ю.А. Аватар как элемент самопрезентации в социальной сети [Элек-

тронний ресурс] / Ю.А. Антонова, С.А. Демина. – Режим доступа: <http://journals.uspu.ru>.

5. Богданова, М.А. Рождение новой телесности в практиках спортивного движения [Текст] / М.А. Богданова // Гуманитарные науки: теория и методология. – 2013. – № 1. – С. 64-69.

6. Мартынов К. Селфи: между демократизацией медиа и *self*-коммодификацией [Текст] / Кирилл Мартынов // Логос. – 2014. – № 4 (100). – С. 73-86.

А.Ю. Попова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Феномен добровільної бездітності в сучасному світі

З другої половини ХХ ст. відбулися значні зміни, які стосуються соціальних, культурних та економічних зрушень. Саме ці зміни визначили нові батьківські практики у сучасному суспільстві. Серед них можна назвати, насамперед, такі як відокремлення сексуальності від репродукції та, як наслідок, зміна соціокультурної моделі планування сім'ї від нормативної до більш раціональної, що неминуче пов'язано зі зменшенням кількості дітей у сім'ї. Нормативність та обов'язковість народження дітей, що обумовлені традиціями аграрного суспільства та в значній мірі були ідеологічно стимульовані соціальною політикою радянських часів, поступово йдуть з нашої культури (див.: [1-2]).

Соціальні процеси, що відбуваються в сучасному світі, сприяють тому, що виникає та набуває поширення феномен добровільної відмови від дітей (рух чайлдфрі). На думку експертів, цьому сприяє низка факторів, а саме: процес урбанізації, розвиток сучасних технологій, розвинені телекомунікації, а також комп'ютерна мережа, поряд з цим факт соціальної атомізації, відчуття втрати своїх коренів. Серед інших причин, маємо, поширену у сучасному суспільстві активістську і прогресистську ідеологію, яка підкреслює значення і необхідність суспільних зрушень, змін, а також залежність цих змін від суб'єктивної активності людей [3]. Також, важливою умовою створення добровільно бездітними соціального руху є демократія, з конституційною гарантією свобод – слова, об'єднань, зібрань, і саме ці свободи надають соціальному руху чайлдфрі можливість вільного рекрутування, мобілізації своїх прихильників, поширення їхніх програм та ідеологій.

Тенденція є такою, що рух чайлдфрі з року в рік набирає обертів, досить велика кількість американок відкрито заявляють про чайлдфрі-погляди. В європейських країнах відкриваються ресторани, музеї, готелі, куди вхід з дітьми заборонений [4]. Люди ХХІ століття відрізняються від попередніх поколінь динамічним способом життя і абсолютно іншими пріоритетами. Ми живемо в час, коли для молоді в пріоритеті не сімейні цінності, а кар'єрне зростання та самореалізація. Змінюється і географія розповсюдження ідеї свідомої бездітності – тепер і серед українців є чайлдфрі.

Українська молодь активно переймає на себе новинки західної культури,

---

* Науковий керівник – д-р соціол. наук, проф. Ніколенко В.В.

що доповнює ризик поширення ідей добровільної бездітності. Згідно з результатами європейського демографічного дослідження, більше третини жінок у дітородному віці в Австрії, Бельгії, Люксембурзі, Німеччині не мали планів народити дитину [5]. Така тенденція швидко поширюється і тепер і серед українців є люди, що свідомо не бажають мати дітей.

Тож, на наш погляд варто відмітити, що необхідність теоретичного осмислення феномена «добровільної бездітності» в соціологічному дискурсі особливо актуалізується при зверненні до сучасних українських реалій, коли одним з наслідків пострадянських трансформацій стала зміна ціннісних орієнтирів. Соціологічне осмислення проблематики добровільної бездітності розглядається в зв'язку зі значними змінами, які стосуються соціальних, культурних та економічних зрушень. Суспільство «споживання» формує нові цінності, серед яких дітям немає місця. Ми живемо в часи, коли в пріоритеті не сімейні цінності, а кар'єрне зростання та самореалізація, особливо це стосується молоді.

Окремі поодинокі випадки добровільної відмови від дітонародження не сприймаються як загрозові для нормального відтворення населення. За результатами соціально-демографічного обстеження «Сім'я і діти», проведеного в Україні у квітні 2008, 1,2% усіх респондентів вважають найкращою сім'ю без дітей [6]. Проте, варто зазначити, що серед них переважали респонденти, котрі вважали недостатність матеріального забезпечення та невирішеність житлової проблеми основними перепонами для народження дитини. «Бажання мати більше вільного часу» і «бажання зосередитися на власних інтересах» висловили 35% респондентів, які вважають, що ідеальна сім'я – сім'я без дітей. До речі, матеріальні труднощі як перепона для народження бажаної кількості дітей для тих, хто хотів би зосередитися на власних інтересах і мати більше вільного часу, були не актуальними. Більш точно поширеність прихильників чайлдфрі в Україні демонструє група бездітних респондентів, які вказали, що у сучасній сім'ї в ідеалі не має бути дітей, і, навіть за наявності всіх необхідних для цього умов, не хотіли б мати дітей. Частка таких становила 0,3% від загальної чисельності респондентів і, саме на такому рівні можна оцінити розповсюдженість чайлдфрі в Україні [6].

У кожній країні рух чайлдфрі має свої особливості. У деяких державах це явище потребує особливої уваги у зв'язку з їх демографічною ситуацією. До числа таких держав належить і Україна. Однак, ми можемо прогнозувати зниження народжуваності у зв'язку з низьким рівнем забезпеченості медичних умов для народження дитини та економічною неспроможністю забезпечити гідним життям себе та дитину. Такій групі потрібна сильна інституційна підтримка, тому необхідно залучити дискурсивну увагу політиків до цього феномену.

Список літератури

1. Осауленко О.Г. Демографічна статистика в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / О.Г. Осауленко // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 1-2. – С. 21-26.
2. Панкратова, Н.В. Социальный и биологический аспекты родительства [Текст] / Н.В.

Панкратова // Социс. – 2006. – № 10. – С. 2-15.

3. Fennell, J. It Happened One Night': The Sexual Context of Fertility Decision-Making [Electronic resource] / J. Fennell. – Access mode: <http://paa2006.princeton.edu/download.aspx?submissionId=60825> (14.02.2012)

4. Стрельник, Е. Коммодификация материнства: на примере рынка вспомогательных репродуктивных технологий [Электронный ресурс] / Е. Стрельник // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Соціологія. – 2013. – № 1 (4). – С. 59-63. – Режим доступа: <http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/visnyk.04.59.pdf>

5. Public Opinion. European Commission [Electronic resource]. – Access mode: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Chart/index.cfm>

6. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні [Текст] / [за ред. Е.М. Лібанової]. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.

В.А. Радіонова *

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Національна ідентичність особистості: специфіка становлення

Виникнення ідентичності допустимо лише в межах певної соціальної групи з індивідуалізованим осмисленням, тобто ідентичність варто представляти як єдність особистого та соціального. Одна особистість здатна володіти одразу декількома ідентичностями, пов'язаними з певною соціальною групою (етносом, нацією, регіоном, культурою, професією). Так як ідентичність завжди виробляється і відтворюється у контексті соціальних відносин, то особистість завжди буде відноситися до соціальних груп. Одним з різновидів соціальних спільнот є національна група (нація). Її відмінну особливість від інших становить спільність мови, культури та історичного минулого країни для її представників [4, с. 28]. За даною ознакою індивіди, що входять до групи ідентифікують себе з нею, протиставляючи свою групу («Ми») іншим національним групам («Вони»). Дослідник Дж. Мек, для виявлення найефективнішої для вдоволення потреб індивіда групи, враховує три головні потреби людини, які можливо втілити лише за рахунок співвіднесеності до соціальної групи – потреба в причетності до чогось, турбота про виживання та потреба у почутті власної значущості [3, с. 112]. Він доводить, що з ХХ ст. саме нації і є тими соціальними організаціями, які задовольняють такі потреби. Ідеальне виникнення нації пояснюється потребою суспільства в самоідентифікації і наявністю трьох компонентів для її стабільного функціонування: мови, єдиної історії, спільних моментів життєдіяльності, що виражають культурні особливості народу. На сучасному етапі розвитку науки виділяється дві моделі формування нації: етатистська (державна/громадянська) та етнологічна (етнічна, етнонаціональна, етнокультурологічна). Етатистська модель, що передбачає формування громадянської нації, пов'язує виникнення нації з виникненням держави, яка виступає в якості основи утворення «націдержави» [6, с. 5]. Англійський соціолог Ентоні Гідденс зауважив, що існування нації можливе за умови захоплення державою всієї тери-

* Науковий керівник – д-р істор. наук, проф. Гордяненко В.Г.

торії, яку вона вважає об'єктом свого суверенітету [1, с. 208]. Так, нація тотожна з поняттям народ, який прагне мати свою державу. Друга модель – етнологічна – передбачає формування нації на основі мови, традицій, культури, серед яких відсутні політичні принципи, і здебільшого висувуються вимоги щодо виокремлення спільних ідентів в окремі держави. Виділяє головні ознаки нації в контексті даної моделі англійський соціолог Е.Д. Сміт. До них він відносить відмінні культурні риси, що дозволяють розрізнити «своїх» та «чужих»; наявність спільної історично сформованої території; значну кількість населення; союз чи конфлікти з іншими державними утвореннями; домінування спільних колективних почуттів та системи лояльності; рівність прав у групі; загальну систему розподілу праці [4, с. 65-70]. Отже, перша модель – етатистська, ідентифікує націю і державу, де вони є непорушним єдиним цілим, а етнологічна модель пов'язує мову, історичну спадщину, культуру як детермінанти становлення нації.

Ідентифікація особистості з нацією, належність до якої вона підкреслює, і створює національну ідентичність. В сучасному науковому дискурсі домінує думка, що національна ідентифікація для особистості – процес ототожнення себе з будь-якою нацією, за якого відбувається висловлення суб'єктивного почуття належності до неї на основі культурно-емоційних зв'язків та прийняття колективних норм та цінностей [2, с. 94]. У результаті процесу національного самоототожнення особистості формується її національна ідентичність з чітким розумінням свого власного «Я» та образу національної групи «Ми». Прояв національної ідентичності – почуття приналежності, включеності або відторгнення своєї чи чужих націй. Останньою тенденцією, що спостерігається у процесі національного самоототожнення є те, що національна ідентичність набула виразного етнічного забарвлення. Базовою категорією нації став вважатися етнос, безпосередньо на основі якого і виникає нація. Одним з засобів формування ідентичності є долучення особистості до символічного смислового світу культури. Засвоюючи культурні приписання, індивід втілює і систему цінностей, і способи вираження своєї індивідуальності з їх допомогою. Єдиний смисловий простір – джерело становлення національної ідентичності. Його засвоєння можливе лише за посередництва інших членів спільноти у ході процесів соціалізації та інкультурації. Таким чином, становлення національної ідентичності особистості можливе у поєднанні декількох складових: приналежності індивіда до національної спільноти, що займає певну територію держави; засвоєння певної системи знань, норм та цінностей, що притаманні даній спільноті та втілення етнокультурного досвіду спільноти, що закладено у символічному культурному просторі. Тобто, специфікою становлення національної ідентичності є прояв суб'єктивних почуттів приналежності до національної спільноти, на основі яких одна нація ідентифікується як «Своя», норми та цінності якої є найбільш прийнятними для особистості, а інша – як «Чужа», культурно-емоційні зв'язки якої вважаються за сторонні.

Список літератури

1. Гидденс, Э. Социология [Текст] / Э. Гидденс. – М.: Эдиториал УРСС, 2005. – 632 с.

2. Піскун, О.К. До проблеми етнонаціональної ідентифікації студентської молоді Слобожанщини [Текст] / О.К. Піскун // Етнологія. – 2011. – № 6. – С. 93-98.
3. Смирнова, А.Г. Идентичность в меняющемся мире [Текст] / А.Г. Смирнова, И.Ю. Киселев; научн. ред. проф. В.Е. Семенов. – Ярославль: изд-во Ярославского гос. ун-та, 2002. – 300 с.
4. Смит, Э.Д. Национализм и модернизм: критический обзор современных теорий наций и национализма [Текст] / Э.Д. Смит; пер. с англ. А.В. Смирнов, Ю.М. Филиппов, Э.С. Загашвили. – М.: Праксис, 2004. – 464 с.
5. Социологическая энциклопедия [Текст]: В 2 т. – Т. 2. Национальный общественно-научный фонд / рук. научн. проекта Г.Ю. Семигин; гл. ред. В.Н. Иванов. – М.: Мысль, 2003. – 863 с.
6. Фахрутдинов, Р.Р. Феномен идентичности: гражданской или этнической [Текст] / Р.Р. Фахрутдинов, Р.Ю. Мамедлаев // Казанский педагогический журнал. – 2013. – № 3. – С. 30-45.

А.О. Рогач*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Академічна мобільність українських студентів в умовах глобалізації

Сьогодні світ охоплюють процеси глобалізації, які змінюють якість життя та освіти. На даний момент формується єдиний світовий освітній простір, що виражається, перш за все, в гармонізації освітніх підходів, стандартів, навчальних планів в університетах різних країн світу, розвитку міжнародних освітніх зв'язків та академічної мобільності.

Входження України у європейські та загальносвітові процеси зумовлює трансформацію соціокультурної парадигми й створює нові моделі соціального буття сучасного студентства. Розвитку міжнародних освітніх і наукових зв'язків між українськими та зарубіжними університетами, активізації їх співпраці могло б сприяти розширення участі української молоді у програмах академічної мобільності, отримання нею доступу до закордонних освітніх та дослідницьких технологій. Це сприятиме доступності якісної вищої освіти для української молоді та підвищенню конкурентоспроможності на ринку праці [1].

Академічна мобільність є одним із інструментів болонського процесу, яка допомагає створити світовий простір в контексті єдиного стандарту системи освіти. Академічна мобільність студентів є однією з найважливіших сторін інтеграції вищих навчальних закладів у світовий навчальний простір. Забезпечення мобільності передбачає впровадження процедур взаємного визнання періодів навчання та навчальних дисциплін, результатів оцінювання навчальних досягнень, індивідуалізацію освітніх траєкторій, створення сприятливих організаційних умов для навчання студента за межами свого університету [2].

Процес академічної мобільності для України пов'язаний з низкою проблем. Коли студенти виїжджають для отримання освіти за кордон, українські навчальні заклади поповнюються вкрай слабо. Нажаль, Україна не входить до визнаних країн-імпортерів освітніх послуг: політична та економічна нестабіль-

* Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. Гиліон О.В.

ність не дуже приваблюють іноземних студентів. Реальні масштаби включення української молоді в процеси міжнародної академічної мобільності на сьогодні є незначними, але мають тенденцію до значного зростання.

Для України досягнення ефективної міжнародної академічної мобільності в контексті Болонського процесу реальне лише за умови створення продуктивної системи національної академічної мобільності, її нормативно-правової бази, організаційно-економічного механізму, визначення джерел фінансування та готовності до партнерства суб'єктів процесу академічних обмінів. Академічна мобільність стала невід'ємною рисою сучасної освіти в Україні, хочеться вірити, що її розвиток у наступні роки буде все більш ефективним, дасть позитивні результати і відкриє нові можливості для українських студентів.

Список літератури

1. Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины: материалы Междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 16-19 нояб. 2010 г. / М-во образования и науки Украины, Харьк. облгосадминистрация, Совет ректоров вузов Харьк. региона, Нар. укр. акад.; [редкол.: В.И. Астахова и др.]. – Х.: Изд-во НУА, 2010. – 364 с.

2. Галичин В.А. Академическая мобильность в условиях интернационализации образования / В.А. Галичин, Е.А. Карпухина, В.В. Матвеев, А.П. Сугакова. – М.: Университетская книга, 2009. – 460 с.

М.Ю. Смиюха*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Г. Зіммель про моду як інструмент соціальних трансформацій

Г. Зіммель визначав моду як інструмент соціальних трансформацій, що відображає культурний і психологічний стан суспільства, а також породжує ці стани. Як передумову виникнення моди відомий філософ і соціолог бачив наслідування. Масовий характер моди, на його думку, обумовлений тим, що в її основі лежить тенденція до наслідування.

З точки зору Г. Зіммеля, мода діє в соціальних системах, для яких характерні такі риси: динамічність, соціальна диференціація і мобільність, відкритість (розвинені канали комунікації), надлишковість (розвинена система тиражування матеріальних і культурних благ, існує безліч конкуруючих модних зразків).

Зіммель вказував на те, що існують різні моди для різних класів: «...вона завжди носить класовий характер, і мода вищого стану завжди відрізняється від моди нижчого, причому вищий стан від неї відразу ж відмовляється, як тільки вона починає проникати у нижчу сферу» [1, с. 268]. Таким чином, мода виконує подвійну функцію інклюзії та ексклюзії в один і той же час: вона об'єднує всіх тих, хто прийняв моду конкретного класу або групи і виключає тих, хто цього не зробив.

Г. Зіммель стверджує, що низкостатусні соціальні групи завжди прагнуть

---

* Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. Гиліон О.В.

перевершити в одязі групи, що володіють більш високим статусом. Однак він показує, що змагання статусів призводить не тільки до наслідування, а й до диференціації. Групи людей, що мають більш високий статус, шукають способи дистанціюватися від своїх найближчих суперників, переймаючи все більш нові модні тенденції.

Г. Зіммель розвиває концепцію гендерності та елітарності моди. Прагнення до моди як жінок, так і еліти суспільства він вбачав у особливостях соціального становища та внутрішньому, психологічному стані: «...жінки прагнуть до досяжної і при такій установці відносній індивідуалізації та до виділення. Саме цю комбінацію і надає їм мода – з одного боку, область загального наслідування, можливість плисти в широкому соціальному фарватері, звільнення індивіда від відповідальності за його смак і дії, з іншого – відмінність, підкреслення своєї значущості особливою індивідуальністю наряду» [1, с. 280]. Мода необхідна як жінкам, так і представникам еліти, через їхню зовнішню і внутрішню стриманість. У даному контексті мода поповнює нестачу волі тих та інших. Тут найбільш чітко простежується структура моди, що складається з зовнішнього (соціального) і внутрішнього (психологічного) компонентів.

Стосовно моди заздрість у Г. Зіммеля приймає оборот взаємодії з об'єктом заздрощів, тобто з бажаним об'єктом: «Коли ми заздriamo предмету або людині, ми вже не абсолютно виключені з них, ми знайшли певне відношення до них, між нами вже існує однаковий душевний зміст, хоча і в абсолютно різних категоріях і формах почуття. По відношенню до того, чому ми заздriamo, ми знаходимося одночасно ближче і далі, ніж по відношенню до того, що залишає нас байдужими» [1, с. 276]. В той час, коли індивід заздрить, в тій чи іншій мірі він наближається до бажаного об'єкту або явища, стає його так званим непрямим власником або учасником якоїсь події. У подібній взаємодії мода сприяє задоволенню потреб обох сторін: вона породжує у об'єкта заздрості здатність до диференціації та наближає до бажаного заздрісника.

Таким чином, Г. Зіммель розглянув структуру моди, співвідніс її з статусно-рольовими функціями двох статей, простежив зв'язок між модою і стратифікаційною структурою суспільства. Необхідно відзначити, що Г. Зіммель вважав, що моду задає певний «третій стан», під яким мається на увазі середній клас. Учений вважав, що справжня зміна життя, чи є воно політичним, соціальним або культурним, пов'язане завжди з середнім станом, яке є своєрідною сполучною ланкою між вищим і нижчим класами. Тільки класи і індивіди, які прагнуть до перманентного руху і змін, в силах задавати тон в моді.

Список літератури

1. Зіммель Г. Мода. Избранное: в 2 т. / Георг Зіммель. – М.: Изд-во «Юристь», 1996. – Т. 2. – 596 с.

А.О. Соловйова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Самоідентифікація студентської молоді

Трансформаційні процеси, що торкнулися соціуму в кінці ХХ – початку ХХІ ст., перетворили його в мозаїчний ідентифікаційний простір, що містить безліч варіантів стратегій, способів та видів самоідентифікації особистості, соціальної групи. Зникнення радянського ідентифікаційного простору, реорганізація політичних і економічних структур, ускладнення соціально-стратифікаційної системи суспільства, розширення рамок соціальної взаємодії, наростання інформаційних потоків, зростання культурного різноманіття, а також глибока модифікація нормативно-ціннісної системи і моделей соціальної поведінки зумовили нестабільність соціокультурного середовища сучасної України. Після подій 2013 року загострилася проблема «пошуку ідентичності», що особливо характерно для підростаючого покоління і, зокрема, для студентської молоді.

Самоідентифікація є процесом, що забезпечує отримання персональної ідентичності в соціумі. Самоідентифікація є «самооцінкою власних особистісних властивостей і потенцій як діяльного суб'єкта, включаючи фізичні, моральні, психічні та інші якості, як вони представляються індивіду в його власній самосвідомості і сприйнятті інших» [1]. Самоідентифікація найбільше стає зрозумілішою як співвідношення одного індивіда, самого себе, з іншими схожими на нього, на основі суб'єктивного сприйняття себе як особистості.

Особливо актуальною в сучасній Україні є самоідентифікація в таких сферах як: політична, національно-етнічна і релігійна.

Політична самоідентифікація – це процес вибору окремими людьми і цілими верствами відповідно до своєї політичної ідентичності, ототожнення себе з певною політичною спільнотою [2].

Національно-етнічна самоідентифікація – процес ототожнення себе з конкретною національним-етнічною культурою, при цьому він постійно співвідносить себе з певною групою, етносом, нацією, расою [3].

Релігійна самоідентифікація – процес усвідомлення себе причетним до ідей і цінностей, а також усвідомлення приналежності до конкретних форм релігії і релігійних груп [5]. Також це процес самоототожнення індивіда з тією чи іншою релігійною приналежністю через усвідомлення того, що він розділяє віровчення, культ і організаційні форми цієї конфесії [6].

Кожна з сфер самоідентифікації приймає участь у створенні ідентичності людини. Внаслідок успішної соціокультурної ідентифікації формується ідентифікована персону. Якщо цього не відбувається, то людина перетворюється на соціокультурного маргінала, що не знає свого місця в суспільстві, а отже не може виконувати свої соціальні ролі та функції [4].

В Україні існує певна специфіка самоідентифікації, наприклад, в релігійній

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Легеза С.В.

сфері за останніми дослідженнями ідентифікація молоді знаходиться на досить високому рівні. Віруючими себе вважають 65%, а невіруючими та атеїстами лише 6% та 5% відповідно. Регіональний розріз має досить чіткі розбіжності, студенти ідентифікують себе з віруючими більше на заході країни – 84%, ніж на сході та в центрі – 57% та 63%.

Але не дивлячись на такі високі показники існує проблема так званих «православних атеїстів» – це коли кількість ідентифікацій «православний» перевищує ідентифікацію «віруючий». Тобто віднесення себе до певної релігійної культури носить номінальний характер і являє собою соціокультурний стереотип. Адже, для багатьох громадян у пострадянському просторі релігія перш за все є елементом культури, з якою вони себе ідентифікують з дитинства [7].

У політичній сфері студентська молодь здебільшого між собою схожа. Так, за дослідженнями, 68% студентської молоді виступає за входження до ЄС, коли старше покоління лише на 46% підтримує цю ідею. Тобто студентська молодь поєднується у групу налаштованих на євроінтеграцію, що іде у розріз з дорослими, які консолідовані у цьому питанні на чверть менше (що значить більшу розшарованість їх поглядів і відсутність єднання). Специфікою цієї сфери також виступає феномен пострадянського простору, що виявляється у розбіжності поглядів поколінь та активній позиції молоді.

Національно-етнічна ідентифікація за останні роки значно виросла. У 2010 році ідентифікували себе як громадяни України 51%, після подій Майдану 2013 року – 73%, а у 2015 цей показник трохи зменшився, але все одно залишається досить високим – 66%. Так, станом на липень 2015 громадянином України перш за все себе вважають 66,1% опитаних, жителем села, району або міста – 19,1%, жителем регіону – 7,5%, а представником свого етносу чи нації – 1,8% респондентів [8]. Тобто, можна сказати, що національна ідентифікація в українців вище ніж етнічна, що також є проявом пострадянського феномену. Адже у СРСР було проголошено, що всі рівні та єдиний народ, а отже віднесення себе до певного етносу є неактуальним, головне бути частиною держави.

Також, важливим для розуміння самоідентифікації, окрім виокремлення основних сфер прояву, є вивчення взаємозв'язку та взаємовпливу їх одна на одну. Так, наприклад, від ідентифікації себе з певною економічною групою залежить ідентифікація у політичному просторі. Люди, що обирають професії засновані на фрілансі або мають власну справу, схильні підтримувати більш ліберальні партії у політиці та навпаки, люди, що працюють у державній сфері більш зацікавлені у консерваторських партіях, що гарантують стабільність.

Загалом, можна сказати, що ідентифікація студентської молоді в Україні зумовлена історично складним соціокультурним контекстом та потребує детального вивчення. Здебільшого показники самоідентифікації у певних сферах різняться лише за регіонами, а великий відсоток активної молоді вказує на активне самоусвідомлення себе як чогось значущого та зародження громадянського суспільства, якого так не вистачає Україні.

Питання постає у тому, щоб визначити, котра зі сфер самоідентифікації

студентської молоді України є найбільш впливовою. Це необхідно для того аби спрямувати ресурси на розвиток цієї сфери життєдіяльності студентів, а також виявити слабкі сторони інших сфер та можливо покращити їх положення, задля більш збалансованого розвитку особистості студента.

Список літератури

1. Российская социологическая энциклопедия [Текст] / под общ. ред. Г.В. Осипова. – М., 1998. – С. 143.
2. Пантин, В.И. Роль самоидентификации в политическом развитии современных обществ [Электронный ресурс] / В.И. Пантин. – Режим доступа: www.civisbook.ru
3. Крысько, В.Г. Этнопсихологический словарь [Электронный ресурс] / В.Г. Крысько. – Режим доступа: ethnopsychology.academic.ru
4. Бобро Н.В. Професійна ідентифікація у структурі процесу персоналізації правоохоронців [Електронний ресурс] / Н.В. Бобро. – Режим доступа: irbis-nbuv.gov.ua
5. Этническая и религиозная идентичность: специфика взаимодействия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: cyberleninka.ru
6. Сатбаева Д.И. Религиозная идентичность современной молодежи [Электронный ресурс] / Д.И. Сатбаева. – Режим доступа: sarmo-pvl.kz
7. Кислова О.Н. Пространство религиозных идентичностей современного украинского студенчества [Электронный ресурс] / О.Н. Кислова. – Режим доступа: moyniver.net
8. Национальная идентификация украинцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: hyser.com.ua.

А.Р. Ткачук*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Дитячі місця в просторі сучасного міста**

У сучасному суспільстві інфраструктура міст стрімко розвиваються, виникають нові мегаполіси, посилюється рівень урбанізації, що обумовлює формування та становлення сучасної особистості мешканця великого міста. Кожен з народження залучений у функціонування міського соціуму та відчуває на собі його вплив. Архітектурні, технічні, соціальні особливості великого міста прямо чи опосередковано впливають на формування свідомості місцевих мешканців – як дорослих, так і дітей. Діти у сучасному місті стикаються з величезною мережею соціальних відносин з оточенням. Місто виступає для дитини і джерелом пізнання, ресурсом соціалізації, та водночас джерелом небезпеки та труднощів. Тому і постає питання в пошуку дружніх, а головне благоустроєних місць для «маленьких» індивідів великого міста, які потім стануть активною частиною цивілізованого соціуму.

У соціології особливості соціалізації дітей у міському середовищі розглядаються в роботах російських дослідників С.І. Голода, М.А. Ільїної, М.В. Осориної, І.В. Селиверстової, М.Ю. Сибирьової, А.Г.Філіпової та інших.

Питанням активної соціальної участі дітей в житті міста присвячені інформаційно-аналітичні матеріали ЮНІСЕФ, включаючи звіти Європейської мережі доброзичливих до дітей міст (European Network Child Friendly Cities) [2,

---

* Науковий керівник – старший викладач Шевчук М.О.

с. 74].

На теренах України дослідження присвячені різним аспектам соціалізації молоді у великому місті проводять зокрема, В.С. Бондар аналізує вимір та зміну соціальної позиції молоддю великого міста, В.М. Іванов обґрунтовує педагогічні умови соціалізації міських старшокласників.

Оскільки діти набагато більш чутливі та вразливіші за дорослих, у них є свої специфічні потреби (наприклад, в гарному дитячому майданчику), тому важливо дослідити як організований простір навколо них.

Метою нашого дослідження є виявлення характеристик організацій дитячих місць в публічному просторі м. Дніпро. Для цього у період з лютого по травень 2016 року нами було проведено соціологічне дослідження методом польового невиключеного спостереження.

У нашому дослідженні ми намагалися визначити типові риси дитячого простору в місті Дніпро та специфіку взаємодії дітей з оточуючим середовищем в межах цього простору. Для дослідження було обрано Соборний район міста Дніпро, як центральний і найбільш населений район міста порівняно з іншими районами (170 тис. осіб станом на 2015 р.). Вибіркову сукупність склали 108 дитячих місць, з них 43 дитячі майданчики, 19 шкіл, 8 ліцеїв, 21 дитячий садок, 17 дитячих центрів.

Для того, щоб міське середовище стало для дитини доброзичливим, її соціальний простір має бути відкритим, доступним до ігор та відвідування іншими акторами, особливо дітьми. Тому ми в нашому дослідженні, в першу чергу, відмічали такі характеристики дитячих місць як їх доступність до самостійного відвідування дитиною, характер організації дитячого місця (інституціоналізоване, саморобне, комерційне, стихійне, небезпечне) та характер соціальних контактів дітей у цих місцях (з дорослими, однолітками, іншими дітьми та можливістю самостійної гри). Таким чином, ми спробували перевірити твердження М.Ю. Сібірьової, що сьогодні виділяють одночасно три процеси, характерні для сучасного міського дитинства: фамілізацію, інституціоналізацію та індивідуалізацію [1, с. 148].

За результатами спостереження ми можемо встановити, що Дніпро, загалом, місто сприятливе для соціалізації дітей. Тільки в Соборному районі кількість місць, призначених для дітей, перевищує 100 одиниць. За призначенням, ми поділи місця на дитячі (направлені на перебування дітей у них), які також розділили на інституційні (школи, дитячі садки), саморобні (дитячі майданчики, приватні двори), комерційні (дитячі розважальні центри, кафе); дорослі (не передбачають перебування дітей в них: (бізнес-центри, банки, великі підприємства); змішані або сімейні (парки, набережні, атракціони); небезпечні (звалища, будівництва, великі автомагістралі). За нашими спостереженнями кількість «інституційних» дитячих місць в Соборному районі м. Дніпро перевищує інші – 45%. На другому місці за кількістю «саморобні» місця – 40%, далі – «комерційні», всього 15%. Це означає, що місто, в першу чергу, намагається закріпити встановлену систему, норми, правила, статуси в дитячих місцях, тобто інститу-

ціоналізувати їх для задоволення деяких суспільних потреб. В той же час таких місць для дітей, вочевидь недостатньо, через це дитячі місця додатково організуються стихійно, часом перебуваючи у сусідстві з небезпечними для самостійної дитячої гри місцями.

У той же час, одним з важливих критеріїв дитячого місця є можливість контролю. Особливе значення, з точки зору контролю, в дитячому просторі посідає двір, тобто частина вулиці, що прилягає до будинків. Така близькість до будинків дозволяє визначати двори з розміщеними в них дитячими та спортивними майданчиками як відносно захищені території. Батьки мають можливість спостерігати за переміщеннями дітей з вікон квартир. Для того, щоб водії автомобілів не вривалися в дитячий простір, у дворах встановлюються бордюри, огорожі, лежачі поліцейські. Жителі будинків створюють дитячі містечка з підручних матеріалів (автомобільних покришок, пластикових пляшок, тощо). На дитячих майданчиках формуються спільноти матусь з колясками. Таким чином, двори роблять відносно безпечними наявністю соціально відповідальних дорослих та встановлення кордонів.

Ми використовували категорію контролю в дослідженні, щоб з'ясувати, наскільки місце, де дитина проводить свій час є контрольоване нею самою або навпаки (це свідчить про те, чи існує в місті обмеження діяльності). За результатами дізнаємось, що у 45% випадків, що спостерігались, це участь сторонніх осіб в іграх дитини, у 40% випадків - участь батьків у грі та лише у 15% випадків – це самостійна гра дітей. А отже, дитяча свобода гри та тим більше просторових переміщень у більшості випадків контролюється і обмежується дорослими. Так, навіть організація простору дитячих місць передбачає ряд реальних або умовних фізичних бар'єрів у вигляді огорож навколо ігрових майданчиків, територій шкіл та дитячих садків, дитячих зон у торгівельно-розважальних центрах.

Ще однією важливою категорією місць є сутність їх призначення. І нами було відмічено, що в Соборному районі майже в однаковому співвідношенні існують місця призначені тільки для дітей – 53% і місця призначені як для дітей, так і для дорослих – 57%, що є свідченням фамілізації дитячого простору м. Дніпро. Оскільки, ми розуміємо, що місця для сімейного відпочинку (такі як парки відпочинку, Січеславська набережна, культурні та розважальні заклади, тощо) водночас передбачають присутність дітей та організують свій простір відповідним чином.

З дослідження можна зробити висновок, що дитячому простору міста Дніпро притаманні загальні сучасні тенденції розвитку дитячого простору: інституціоналізація та фамілізація, що відображає зв'язок фізичного і соціального просторів міста, їх взаємної обумовленості. А ось можливості індивідуалізації дитячого простору суттєво обмежені, і серед стратегій взаємодії дітей і дорослих переважає стратегія обмеження та контролю як відображення розуміння сучасного публічного простору міста як простору здебільшого небезпечного.

Список літератури

1. Сибирева, М.Ю. Влияние мегаполиса на социализацию ребенка [Текст] / М.Ю. Си-

бирева // Социс. – 2010. – № 7. – С. 147-150.

2. Филипова, А.Г. Теоретико-методологические основы исследования социального неравенства детства в городском пространстве (на материалах зарубежной социологии) [Текст] / А.Г. Филипова, Н.Э. Ракитина // Ученые записки Комсомольского-на-Амуре гос. техн. ун-та. – 2015. – Т. 2, № 2 (22). – С. 74-75.

В.А. Федина*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Армия как канал социальной мобильности в современных условиях украинского общества

Армия как канал социальной мобильности в современном обществе теряет свою популярность, хотя ее роль в истории человечества трудно переоценить. Так, П. Сорокин в своей работе «Социальная мобильность» отмечал, что из 92-х римских императоров 36 достигли этого высокого положения, начав с низких социальных слоев, продвигаясь по социальной лестнице именно благодаря службе в армии [3].

Профессиональный военный в украинском обществе начинает карьеру лейтенантом, в случае демонстрации им соответствия должности и выполнения обязанностей за несколько лет он получает звание старшего лейтенанта, затем капитана и т.д., то есть происходит повышение его статуса, как в рамках армии, так и в рамках общества в целом. Срочная служба также предоставляет возможности социальной мобильности индивидам, которые вышли из малоимущих слоев и не имеют возможности воспользоваться другими каналами социальной мобильности. Конечно, возможности армии как канала мобильности принципиально отличаются в мирные и военные времена. Понятно, что ситуация войны открывает больше возможностей для повышения социального статуса в рамках армии вследствие гибели офицеров, а также высвобождения позиций по причинам несоответствия более строгим требованиям.

Анализируя проблемы военной реформы, эксперты Центра Разумкова аргументировали выводы о том, что военная организация Украины в ее современном состоянии малоэффективна и обременительна, а значит - требует кардинального реформирования. Одним из приоритетных направлений такого реформирования определен переход к профессиональной армии. Утверждение указом Президента Украины от 17 апреля 2002 «Государственной программы перехода Вооруженных Сил Украины к комплектованию военнослужащими, проходящими военную службу по контракту» состоялось без широкого обсуждения в обществе, побуждает вновь обратиться к проблеме профессионализации и анализа факторов и условий, которые могут способствовать или препятствовать реализации планов профессионализации ВС [1].

Проблема осложняет положение с укомплектованием отечественных Вооруженных Сил, других составляющих военной организации государства. В

---

* Научный руководитель – канд. социол. наук, доц. Гудзенко О.З.

армию, фактически ставшую крестьянско-рабочей, приходит пополнение преимущественно из бедных семей, у трети которого диагностируют по два заболевания, у каждого девятого – три, у 5% – по четыре и больше. Минимально необходимому уровню не соответствует физическая подготовка 70% призывников, почти пятая часть из них имеют, по официальной терминологии, «дефицит массы тела», то есть являются дистрофиками. Чуть ли не половина военнослужащих первого года службы не готовы психически выполнять служебные обязанности. Добавим также, что в 2002 году около 15% нового пополнения Вооруженных сил не имело полного среднего образования. Только за год этот негативный показатель ухудшился на 5% [2].

В своей теории социальной мобильности Сорокин говорит о том, что данный институт играет особенно важную роль в военное время, то есть в периоды межгосударственных и гражданских войн. Здесь и так понятно, что судьба и дальнейшее развитие общества зависит от того как пройдет война. Именно стратегический талант, мужество солдат независимо от их социального положения особенно высоко ценятся в военные периоды. Кроме того, война подвергает испытаниям и талант простого солдата, и способности привилегированных классов. Опасность, грозящая армии и государству, настойчиво принуждает последних ставить солдата в положение, отвечающее его истинным способностям. Вместо наград их ждет повышение по службе. Крупные потери среди командного состава приводят к заполнению вакансий людьми более низких чинов. В ходе войны эти люди продвигаются в звании, прежде всего, при наличии таланта. Полученная таким образом власть используется для дальнейшего продвижения по службе [3].

В украинском обществе профессиональный военный начинает карьеру лейтенантом, в случае демонстрации им соответствия должности и выполнения обязанностей по несколько лет он получает звание старшего лейтенанта, затем капитана и т. д. то есть происходит повышение его статуса как в пределах армии, так и в рамках общества в целом.

Глядя на ситуацию в Украине, можно увидеть, что наше государство находится в состоянии военного конфликта. И именно в этот момент украинская армия показывает, как военные двигаются по социальной лестнице. Всё начинается с призыва (мобилизации) в армию, где молодые люди в возрасте 18-27 лет, согласно законодательству Украины вступают в ряды армии, тем самым начинают уже двигаться по вертикальной восходящей мобильности.

Учитывая данную ситуацию, в Украине не все молодые люди готовы подвергнуться социальной мобильности через данный канал. Некоторые даже могут дезертировать, что характеризуется как нисходящая вертикальная мобильность. Как пример, солдат, если дезертировал, уже опускается до обычного гражданина, но привлекается к уголовной ответственности, согласно законодательству Украины.

Таким образом, армия как канал социальной мобильности в современном украинском обществе не теряет свою популярность и является очень актуаль-

ной для даного періода в розвитку общества, так как именно в военное время играет важную и специфическую роль. Индивиды, не имеющие никакого социального признания, могут занять высокие военные звания благодаря социальной мобильности.

Список литературы

1. Перспективи професійної армії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=216.
2. Константинов, М.П. Радіаційна безпека [Текст]: Навч. посіб. для вищ. навч. закл. / М.П. Константинов, О.А. Журбенко. – Суми, 2003. – 151 с.
3. Сорокин, П.А. Человек. Цивилизация. Общество [Текст] / П.А. Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 542 с.

О.В. Шевцова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Ідеологічні характеристики моди

Термін «ідеологія» був уведений у науковий обіг у ХІХ ст. французьким філософом та економістом Антуаном Дестют де Трассі для позначення широкого світського комплексу ідей, ідейних установок, що лежать у основі етики, політики, соціальних відносин різних соціальних груп в умовах спаду та кризи релігійного світосприйняття, розпаду цінностей релігійної системи духовних принципів, коли з'явився напружений інтерес до ідеологічних проблем у самому суспільному житті і виникло поле напруженого суперництва між різними ідеологічними орієнтаціями: і світськими, і релігійним [1]. Головним в ідеології є те, що вона відображає сутність, природу якогось соціального інтересу, відкрито звертається до інтересів, потреб людини і є духовним засобом її реалізації.

Особливість ідеології як світоглядного феномену пов'язана з її соціально організуючими функціями. Вона виступає у якості консолідуючої системи соціально-значимих, зрозумілих, прийнятних і концептуально оформлених ідей, уявлень та вірувань щодо цілей розвитку суспільства і людини, котрі виражають глибинні інтереси певних соціальних груп, верств населення, спонукають людей до досягнення поставлених цілей. У сучасних наукових поглядах ідеологія розуміється як духовне утворення, такий собі соціальний світогляд, котрий надає відповіді на питання щодо соціальних відносин, соціальної справедливості, майбутніх перспектив суспільства, у якому живе людина.

У якості соціальних функцій ідеології найчастіше вирізняють пізнавальну, адже ідеологія пропонує людині певну модель інтерпретації світу, суспільства та її місця у ньому та інтегративну – ідеологія сприяє об'єднанню усього суспільства або окремої соціальної групи через наявність єдиної мети, проблем, необхідності спільних дій. Також говорять про оцінювальну функцію, коли індивід має можливість обрати певні цінності та норми, що імпонують його соціальним інтересам. Згідно з соціально-організаційною функцією ідеологія визна-

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Макаренко В.А.

чає принципи організації та управління суспільством. Ще одна з функцій ідеології – програмно-цільова – надає індивіду цілі та способи їх досягнення [2].

Особливістю ідеології можна також назвати той факт, що вона не виникає стихійно. Її розроблюють усвідомлено, цілеспрямовано особливі спеціалісти (ідеологи, політики, вчені тощо). Однак, не дивлячись на це, вона виражає інтереси більшої кількості людей – групи, нації чи навіть усього суспільства, адже якщо схвалення буде відсутнім, то ідеологія не буде реалізована у суспільстві.

Окресливши підходи до визначення функцій ідеології, порівнюємо їх з функціями моди.

По-перше, ідентифікуюча або об'єднуюча функція ідеології надає розуміння себе та свого місця, забезпечує цілісність особистості, організації, суспільства. Відповідно, мода також регулює поведінку індивідів й груп, що складають соціальну систему та сприяє адаптації цієї системи до внутрішніх та зовнішніх умов її існування, котрі постійно змінюються.

По-друге, ідеологія захищає цілісність суспільства від небажаних впливів, визначає, які саме з них можуть бути небезпечними та ворожими. Одночасно, мода у суспільстві також виховує та формує спільність сприйняття й смаку, відокремлює нинішню зрозумілу моду від не зрозумілої минулої.

По-третє, ідеологія орієнтує, створює «вектор руху», спрямованість (пояснює, куди треба рухатися, чого хотіти й чому). Подібно до цього, мода забезпечує можливість розриву з найближчим минулим та підготовку до прийдешнього майбутнього, виступає у якості агента адаптації. Мода з безлічі різних культурних моделей обирає одну, котра інтерпретується як норма, й таким чином спонукає до її прийняття, як й ідеологія, котра спонукає до розвитку, надає кінцеву мету, до якої необхідно рухатися та пояснює навіщо.

Таким чином, мода виконує такі функції у суспільстві, які є подібними до тих, що виконує ідеологія. Тобто, ми можемо розглядати моду як одну з ідеологій сучасності.

Список літератури

1. Иманалиев, К. Идеология: генезис, сущность и роль в политической практике [Текст] / К. Иманалиев // Научные ведомости. – 2009. – № 7. – С. 210-214.
2. Кокорин, А. Идеология: теория, методология, методика (хрестоматийные заметки) [Текст] / А. Кокорин. – М.: Изд-во МГОУ, 2009. – 358 с.

К.І. Юшко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Волонтерський рух в українському суспільстві: основні риси та тенденції розвитку

Сучасна ситуація в Україні характеризується соціально-психологічною, економічною нестабільністю, зниженням рівня життя більшості населення, девальвацією моральних норм і цінностей у суспільстві, зростанням злочинності і

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Гудзенко О.З.

насильства. Все це є каталізатором стрімкого розвитку волонтерського сектору громадської діяльності.

Волонтерство – це неоплачувана, добровільна діяльність на благо інших. Волонтером може називатися будь-яка людина, що свідомо і безкорисливо трудиться, щоб допомогти тим, хто цього потребує.

Добровольча праця була однією з найважливіших сфер повсякденності протягом всієї історії України. Українське суспільство багато століть перебувало під сильним ідеологічним впливом православної церкви, яка виховувала в людях альтруїстичну свідомість, яка є відправною точкою, корінним мотивом заняття волонтерством.

Релігійний аспект добровільної праці пов'язаний більшою мірою з християнством. Релігійні принципи базуються на альтруїзмі найбільш соціально відповідальних членів суспільства. Альтруїзм являє собою здатність людини ставити благополуччя інших вище свого власного. Релігійний обов'язок людини – створення такої соціальної організації життя, яка б своєю досконалістю служила славі Божій, що неможливо, коли в суспільстві багато соціальних проблем, багато недоглянутих, знедолених, сірих і убогих, які залишилися без нагляду релігійної спільноти, без опіки та безоплатної допомоги з боку парафіян.

Поява масового нерелігійного суб'єкта добровільної праці відноситься скоріше до XX століття, хоча його зародження спостерігається в XIX столітті, як у західних країнах, так і в Україні, в період розвитку капіталізму. В цей же час активно формується концепція соціалізму-комунізму. Соціалізм як вчення про ідеал розглядає суспільство, засноване на принципах соціальної справедливості, свободи і рівності [1, с. 9, 46].

Принципи діяльності волонтерів в світі визначено Загальною декларацією волонтерів, прийнятою на XVI Всесвітній конференції волонтерів 2001 року в Амстердамі [2]. Найбільш впливовими факторами залученості до волонтерської діяльності є такі: рівень освіти, спілкування з іншими людьми, фактори активної допомоги іншим людям.

Найпоширенішими мотивами для волонтерської праці є бажання отримувати нові знання, спілкуватися в колективі, прагнення допомогти людям, знайти нових знайомих, завести нові зв'язки.

Умовно весь спектр волонтерських проектів можна розділити на: проекти гуманітарної направленості, екологічного спрямування, культурно-історичні ініціативи.

Волонтерська діяльність в світі провадиться за такими напрямками, як надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах; допомога дітям та молоді, що потребують її у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Охорона навколишнього середовища, культура, розвиток і позитивний імідж країни донедавна були основними напрямками роботи волонтерів в Україні. Утім 2014 рік позначився суттєвим зростанням кількості громадян України,

залучених до благодійної та волонтерської діяльності. Окреслилися нові напрямки волонтерської діяльності, специфічні до критичних умов сьогодення. Найбільш поширені види волонтерської діяльності в сучасних умовах в Україні – це агрегація та забезпечення українських військових необхідними ресурсами, медична допомога, психологічна підтримка, IT-волонтерство, правозахисний напрямок.

Український волонтерський рух за масштабом розгорнення став вражаючим виявом громадської самоорганізації суспільства. Найбільші організації: волонтерське об'єднання «Народний тил», «Медичний народний тил», Help Army, «Крила Феніксу», «Армія SOS», «Народний проект», Волонтерська сотня.

У сучасній Україні явище волонтерства знаходиться на етапі інституціоналізації. Беручи до уваги події 2014-2016 років та не такий великий період незалежності країни, це можна пояснити тим, що громадянське суспільство також перебуває на стадії свого становлення. На сучасному етапі розвитку нашої країни є вкрай необхідним розширення можливостей дослідження стосовно такого соціального явища як волонтерський рух. Адже цей вид діяльності виник як відповідь на поклик сучасних реалій суспільства.

Список літератури:

1. Маркович, Д. Социология труда / Д. Маркович, пер. с сербскохорв.; общ. ред. Н.И. Дряхлова, Б.В. Князева. – М.: Прогресс, 1988. – 632 с.
2. Слободская, М.А. Добровольческая деятельность как ресурс общественного развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nogo.ru/speeches/other9.doc

СТУДІЇ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В.О. Брюман*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Інформування населення про функціонування прийомних сімей як важливий чинник розв'язання проблем сирітства в Україні**

Сім'я – динамічна мала група людей, котрі проживають разом і, як правило, зв'язані родинними стосунками, спільністю формування й задоволення соціально-економічних та інших потреб, взаємною моральною відповідальністю [4, с. 8].

Іншими словами, сім'я є головним осередком становлення дитини як особистості, за допомогою сприятливого виховного клімату. Основним призначенням та завданням кожної родини є забезпечення потреб загалом та окремо кожного члена сім'ї. Процес виховання являє собою, сукупність послідовних дій батьків, спрямованих на досягнення «правильного» виховання дитини та формування людини здатної визначити своє призначення [6, с. 2]. Саме у сім'ї створюється атмосфера емоційної захищеності, тепла, любові, йде засвоєння норм, цінностей, традицій та ідеалів.

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Глазунов С.В.

У сучасному суспільстві поширене таке соціальне явище як сирітство. З кожним роком кількість дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування збільшується, враховуючи ситуацію на сході України. Причин поширення сирітства дуже багато, серед них можна виділити: алкоголізм/наркоманія, невиконання батьківських обов'язків, погане матеріальне забезпечення, зниження моральних та сімейних цінностей, невиконання певних завдань з боку держави.

Основними шляхами вирішення цієї проблеми є створення прийомних сімей, що є альтернативним засобом виховання дітей та проведення інформаційних кампаній щодо формування серед громадян України важливості функціонування прийомних сімей. Бо як ми знаємо, державні заклади опіки, а їх на сьогодні функціонує 774 інтернатних установ та установ соціального захисту дітей, де виховується близько 10 тис дітей [5]. Існуюча система опіки передбачає чіткий режим життєдіяльності, що перешкоджає розвитку самостійності та відповідальності, не має індивідуального підходу, у таких закладах неможливе створення середовища, близького до сімейного, в якому б діти відчували атмосферу тепла, довіри та любові.

Запровадження інституту прийомної сім'ї – це досить складна справа, яка потребує багатьох професійних умінь від команди спеціалістів по створенню та супроводу прийомних сімей, а також підтримки з боку держави щодо соціальної ролі, яку вона надає інституту сім'ї [1, с. 4].

Щоб створити прийомну сім'ю потрібно пройти декілька етапів, але головний є початковий – проведення інформаційної кампанії. Він передбачає не тільки надання додаткової інформації, а ще й формування позитивної думки (позитивного іміджу інститутів сімейного виховання) серед громадян щодо важливості сімейного виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування [3, с. 278].

Проведення інформаційних заходів щодо роз'яснення доцільності та необхідності запровадження сімейного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, спрямовано також на рекрутування кандидатів у прийомні батьки на створення прийомних сімей [3, с. 278]. Він передбачає досягнення таких завдань: підвищити обізнаність громадськості про інститут прийомної сім'ї як форму державного влаштування дітей, які позбавлені батьківської опіки; продемонструвати позитивні сторони роботи органів опіки і піклування, центрів соціальних служб для молоді, спеціалізованих соціальних служб; отримати достатньо звернень громадян для набору кандидатів у прийомні батьки; надати кандидатам на початковому етапі інформацію щодо умов, за яких особи не можуть стати прийомними батьками [7, с. 6]. Соціологічні дослідження минулих років показали слабкий рівень інформованості громадян щодо дітей-сиріт та засобів їх виховання [7, с. 42].

Усі цивілізовані країни відмовляються від існування інтернатної системи виховання. Цей процес вже розпочато і в Україні. Тому в нашій країні набули поширення прийомні сім'ї. Але для того, щоб функціонування цього інституту

давало якісь позитивні зміни, потрібно проводити інформаційну кампанію, що є основою формування позитивної думки щодо існуючої проблеми серед громадян нашої держави.

Щоб інформаційна кампанія мала результати, потрібно визначити цільову аудиторію, бо кожна категорія населення має особливості сприйняття рекламного матеріалу та форми поширення інформації. У позитивному плані можна згадати такий захід, як «Кожній дитині потрібна дитина», який проводився у 2007 році у Київській області. Після його проведення соціальними службами було зафіксовано понад 1 115 звернень щодо проблеми сирітства та шляхів їх подолання [8, с. 45-46]. Після проведення інформаційної кампанії більшість населення стала краще розбиратися у нових засобах виховання дітей-сиріт та дітей-позбавлених батьківського піклування, тобто рівень інформованості зріс.

Отже, функціонування прийомних сімей та взагалі розв'язання проблем сирітства в Україні значною мірою залежить від інформування населення, поширення соціальної реклами. Чим вище буде рівень інформованості суспільства, тим кращими будуть результати, швидше відбуватимуться зміни у свідомості сучасних людей та їх ставлення до сімейно орієнтованих форм виховання дітей.

Список літератури

1. Бевз, Г. Значення родини для формування особистості дитини [Текст] / Г. Бевз // Вісник представництва «Everychild» в Україні. – 2003. – Вип. 1. – 28 с.
2. Бевз Г.М. Приймна сім'я: методика створення і соціального супроводу [Текст]: Науково-методичний посібник / Г.М. Бевз, В.О. Кузьмінський, О.І. Нескучаєва та ін. – К.: Центр стратегічної підтримки, 2003. – 92 с.
3. Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями [Текст]: Навчально-методичний посібник / А.Й. Капська. – К.: Слово, 2015. – 328 с.
4. Книга для батьків: Посібник до тренінгового курсу «Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі» / Автори та автори-упоряд.: Т.Ф. Алексеєнко, Г.М. Лактіонова, Г.О. Притиск та ін.; за заг. ред.. Т.Ф. Алексеєнко. – К.: Наук. світ, 2006. – 496 с.
5. Кулеба М.В. Україні близько 104 тис. дітей виховуються в закладах інституційного догляду [Електронний ресурс] / М.В. Кулеба. – Режим доступу: www.ukrainabesyrity.org/statti/v-ukraini-104-tys-ditey
6. Методичні рекомендації «Про оптимізацію взаємодії дошкільного навчального закладу з батьками» [Текст] / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – Чернівці, 2010. – 36 с.
7. Пеша І.В. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства [Текст] / І.В. Пеша, Н.М. Комарова // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 40-51.
8. Проект ЄС «Розвиток інтегрованих соціальних служб для вразливих сімей і дітей»: Заключна оцінка ефективності проведення рекламно-інформаційної кампанії щодо розвитку інтегрованих соціальних служб у Київській області. – К., 2007. – 46 с.

Т.О. Горчакова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
**Проектування як спосіб позитивного перетворення соціального
середовища**

Термін «проектування» наразі широко використовується у різних сферах суспільного життя. Це процес створення прообразу можливого об'єкту чи стану. Різні варіації проектування можна знайти у діяльності, пов'язаній насамперед з конструюванням, архітектурою, технічних галузях. У другій половині ХХ століття воно починає використовуватися і в гуманітарній сфері. Метою проектування є таке перетворення дійсності, при якому створюється або передбачається створення об'єктів, явищ чи процесів, які б відповідали бажаним властивостям. Серед найбільш поширених визначень проектування можна виділити такі:

- визначення версій чи варіантів розвитку або зміни певного явища чи об'єкту;
- конструювання варіантів оптимального майбутнього стану об'єкту;
- форма випереджального відображення і перетворення дійсності, спрямована на конструювання системи параметрів майбутнього матеріального об'єкту чи якісно нового його стану;
- прийняття рішень в умовах невизначеності.

Розглядаючи проектування як процес, дослідники роблять спроби розробити його універсальний алгоритм. Так, І.Є. Єрмаков зазначає, що проектування містить концептуальну основу (оцінка новизни, можливі актуальні результати) та системно-організаційну частину (опис конкретних етапів реалізації проекту) [2]. Соціальне проектування – це науково-практична діяльність, націлена на діагностику актуальних і перспективних соціальних проблем, вироблення оптимальних варіантів їх вирішення, спрямована на досягнення соціально значущої мети, яка є локалізованою за місцем, часом і ресурсами, тобто реалізація добровільних проектів, спрямованих на покращення навколишньої дійсності.

Сутність проектування полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього [3, с. 120]. Тому соціальне проектування пов'язане з інноваційною діяльністю і впровадженням соціальних інновацій [5].

Результатом проектної діяльності є соціальний проект. Це науково обгрунтована модель конкретного рішення соціальної проблеми, виражена в певній знаковій формі (системі документації). По-іншому можна сказати, що це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, вплив якого на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням. Метою соціального проекту є створення, модернізація або підтримка в середовищі матеріальної чи духовної цінності, яка має просторово-часові та ресурсні межі [2].

На думку М.С. Коган, соціальний проект – це опис конкретної ситуації, ко-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Глазунов С.В.

тра може бути поліпшена засобами реалізації певної системи методів та послідовних кроків їх використання [4].

Розглядаючи проектну діяльність як один із засобів соціальної ініціативності підлітка, С.Г. Лесникова. зазначає, що соціальний проект – це індивідуальна чи групова діяльність підлітків, спрямована на позитивне перетворення соціального середовища та умов їхньої життєдіяльності доступними для них методами. З позицій культурологічного підходу Є.П. Воронова визначає соціальний проект як засіб збереження, відтворення чи розвитку соціальних явищ і культурних феноменів, що відповідають (як кількісно, так і якісно, змістовно) певним нормам [6].

Проект розглядається також як сукупність взаємопов'язаних дій з чітко визначеними датами початку та завершення роботи; дій, які потребують залучення спеціалістів та ресурсів з метою досягнення певних цілей.

Проект містить концептуальну основу (опис ініціативи, її культурно-історичного сенсу, гіпотези, оцінку їх новизни і можливих актуальних наслідків) і системно-організаційну частину (опис конкретних механізмів й етапів реалізації проекту).

Проекти надають можливість апробації ідей, пошуку та концентрації відповідних ресурсів. Напрями соціальних проектів можуть бути різноманітними: охорона навколишнього середовища та його сталий розвиток, наука, освіта та культура, соціальне підприємництво, охорона здоров'я та спорт, підтримка та розвиток громадської діяльності, корпоративна соціальна відповідальність, благодійність.

Проект може існувати:

- як складова частина програми економічного та соціального розвитку, яка визначає основні цілі та завдання, що належать до соціальної сфери та мають бути виконані в запланований період, а також головні засоби та шляхи їх здійснення;

- як самостійний варіант вирішення локальної проблеми конкретної цільової групи певного соціального середовища.

У контексті підготовки молоді до реалізації соціальних проектів, О.І. Пометун, визначає їх як сукупність практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади, а участь молоді у таких проектах сприяє розвитку у неї емоційно-ціннісного ставлення до громадського життя, активності, прагнення до громадянських дій та ефективного спілкування [8].

Таким чином, соціальне проектування можна розглядати як спосіб позитивного перетворення суспільства завдяки сукупності технологічних, управлінських та організаційних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем.

Список літератури:

1. Дорош В. Соціальний проект як елемент реалізації корпоративної соціальної відповідальності [Електронний ресурс] / В. Дорош. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3157>.

2. Єрмаков І.Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід [Текст]:

Метод проектів: традиції, життєві результати / І.Г. Єрмаков. – К.: Департамент, 2003. – С. 15-16.

3. Зарецкий А.Д. Корпоративная социальная ответственность: мировая и отечественная практика [Текст]: учеб. пособие / А.Д. Зарецкий. – Краснодар: Изд-во КСЭИ, 2012. – 231 с.

4. Коган М.С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе [Электронный ресурс] / М.С. Коган. – Режим доступа: www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod

5. Курбатов В.И. Социальное проектирование [Текст]: учеб. пособие / В.И. Курбатов, О.В. Курбатова. – Ростов н/Д.: Фенікс, 2001. – 416 с.

6. Лесникова С.Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С.Г. Лесникова. – М., 2005. – 185 с.

7. Луков В.А. Социальное проектирование [Текст]: учеб. пособие / В.А. Луков. – 3-е изд. – М.: Флинта, 2003. – 240 с.

8. Пометун О.І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді [Текст] / О.І. Пометун // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-орієнтований збірник. – К.: Департамент, 2003. – С. 327-333.

І.О. Данюк*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Формування відповідального батьківства у молоді
як умова повноцінного розвитку дитини

Традиційно головним інститутом виховання є сім'я, родина. Те, що дитина в дитячі роки здобуває в родині, вона зберігає протягом усього наступного життя. Саме в родині дитина одержує перший життєвий досвід, робить перші спостереження й вчиться як поводитися в різних ситуаціях. Дуже важливо, щоб те, чому батьки вчать дитину, підкріплювалося конкретними прикладами, щоб вона бачила, що в дорослих теорія не розходиться з практикою. Головне у вихованні маленької людини – досягнення щиросердечного єднання, морального зв'язку батьків з дитиною. Батькам ні в якому разі не варто пускати процес виховання на самоплив.

Конфліктна ситуація між батьками розглядається за різними підходами до виховання дітей.

Перша задача батьків – знайти загальне рішення, переконати один одного. Якщо прийдеться йти на компроміс, то обов'язково задовольнити основні вимоги сторін, коли один із батьків приймає рішення, він обов'язково повинен пам'ятати про позицію другого. Друга задача – зробити так, щоб дитина не бачила протиріч у позиціях батьків, тобто обговорювати ці питання краще без неї [4, с. 46].

Виховання дитини складається з численних форм взаємодії і народжується в спільному житті в родині. Батьки, приймаючи рішення, повинні на перше місце ставити не власні погляди, а те, що буде більш корисним для дитини.

Майбутні батьки задумуються про те, як краще сформулювати для самих

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Глазунов С.В.

себе мету роботи з виховання своєї дитини.

Батьківська любов – джерело і гарантія благополуччя людини, підтримки тілесного і щиросердечного здоров'я.

Саме тому першою й основною задачею батьків є створення в дитини впевненості в тому, що її люблять і про неї піклуються. Головна вимога до сімейного виховання – це вимога любові. Тільки при впевненості дитини в батьківській любові і можливе правильне формування психічного світу людини, тільки на основі любові можна виховати моральне поведження, тільки любов здатна навчити любові.

Глибокий постійний психологічний контакт із дитиною – це універсальна вимога до виховання, що в однаковому ступені може бути рекомендовано всім батькам, контакт необхідний у вихованні кожної дитини в будь-якому віці. Саме відчуття і переживання контакту з батьками дають дітям можливість відчутти й усвідомити батьківську любов, прихильність і турботу. Основа для збереження контакту – щира зацікавленість в усьому, що відбувається в житті дитини.

Аналізуючи науково-практичну літературу, яка присвячена висвітленню соціально-педагогічної діяльності щодо формування у молоді усвідомленого батьківства, можна констатувати, що комплексна соціальна робота з формування усвідомленого батьківства молоді в Україні на сьогодні майже відсутня. Формування усвідомленого батьківства молоді здійснюється частіше за все в рамках окремих її складових.

Українські дослідники В. Кравець О. Кікінеджи, О. Кізь, які вивчали структуру формування усвідомленого батьківства у молоді, виділили такі складові даного процесу як: демографічне виховання молоді (спрямоване на формування правильної репродуктивної установки), формування контрацептивної культури, підготовка до прокреативної діяльності (інтимні стосунки як засіб відтворення потомства, дітонародження), психолого-педагогічна підготовка майбутніх батьків (отримання знань, розвиток умінь, навичок з приводу виконання батьківської ролі [2, с. 46]). На нашу думку, до даного переліку складових формування усвідомленого батьківства молоді слід додати ще такі складові як: статеве виховання та підготовка молоді до сімейного життя.

Не менше значення у формуванні усвідомленого батьківства молоді має місце формування репродуктивного здоров'я та підготовка молоді до прокреативної діяльності.

Отже, одним з аспектів формування усвідомленого батьківства молоді є озброєння її знаннями про планування сім'ї, про використання засобів контрацепції. Правильне, грамотне застосування контрацептивів - запорука збереження здоров'я жінки та чоловіка, запорука забезпечення нормального протікання наступних вагітностей, шлях до усвідомленого батьківства.

В. Кравець говорить про те, що молодь повинна, планувати сім'ю та майбутнє батьківство, «...володіти певною інформацією про правильне зачаття дитини, протікання вагітності, пологи та післяродовий період, труднощі кожного з цих етапів прокреативної діяльності людини. Дослідник робить висновок про

те, що для народження дитини молоді потрібно мати три необхідні умови:

- 1) дитина має бути бажаною;
- 2) дитина має народжуватися від коханої людини;
- 3) дитину можна мати лише тоді, коли сам твердо стоїш на ногах [3, с. 85].

На сьогодні питанням підготовки молоді до прокреативної діяльності займаються переважно жіночі консультації та пологові будинки, і лише з особами жіночої статі. Чоловіки, нажаль, залишаються менш задіяними у процесі підготовки до народження дитини.

Стійкість сімейних стосунків, залежить від ступеню готовності до шлюбу та створення сім'ї. Саме тому наступною складовою формування усвідомленого батьківства молоді є підготовка до сімейного життя.

Вивчаючи питання підготовки молоді до подружнього життя як важливого напрямку гендерної соціалізації В. Кравець визначив, що дошлюбна підготовка молоді має містити готовність до різних аспектів сімейного життя: соціально-економічну готовність (можливість молодих людей самостійно матеріально забезпечити себе і свою сім'ю); соціальну готовність (усвідомлення молоддю того, що вони беруть на себе відповідальність один за одного, за сім'ю, за дітей); моральну готовність (орієнтацію на шлюб); правову готовність (відомості про елементарні норми сімейного законодавства); господарсько-економічну готовність (вміння будувати свій дім, вести домашнє господарство, правильно розподіляти обов'язки між членами сім'ї, планувати і дотримуватись сімейного бюджету), естетичну підготовку (рівень розуміння естетичних цінностей сім'ї, а також їх реалізація в повсякденному житті), психологічну готовність до створення сім'ї та виконання подружніх ролей. [3, с. 173].

Отже, як висновок можна сказати, що традиційно головним інститутом виховання є сім'я. Саме в родині дитина одержує перший життєвий досвід, робить перші спостереження й вчиться як поводитися в різних ситуаціях. Дуже важливо, щоб те, чому батьки учать дитину, підкріплювалося конкретними прикладами, щоб вона бачила, що в дорослих теорія не розходиться з практикою.

Головне у вихованні маленької людини – досягнення щирсердечного єднання, морального зв'язку батьків з дитиною. Батькам ні в якому разі не варто пускати процес виховання на самоплив. Батьки, приймаючи рішення, повинні на перше місце ставити не власні погляди, а те, що буде більш корисним для дитини. Відчуття і переживання контакту з батьками дають дітям можливість відчутти й усвідомити батьківську любов, прихильність і турботу. Основа для збереження контакту – щира зацікавленість в усьому, що відбувається в житті дитини. Виховання дітей у сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. Сутність сім'ї відбивається в її функціях, у її структурі та поведінці її членів.

Кожна з функцій сім'ї показує різнобічний вплив батьків на розвиток дитини, відкриває весь аспект батьківського потенціалу, який вони можуть вкласти у свою дитину

Батьківство – це відповідальний крок, тому майбутні батьки повинні бути

підготовленні до цього психологічно, морально та матеріально.

Проблема формування усвідомленого батьківства молоді є багатоаспектною, має складний характер і об'єднує в собі цілий ряд відносно самостійних наукових напрямів, які в сукупності дають змогу скласти цілісну уяву про проблему формування усвідомленого батьківства молоді в Україні.

Список літератури

1. Бурая, Н.П. Соціальна робота [Текст]: Навч. Посібник / Н.П. Бурая. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2004. – 264 с.
2. Зверева, Д.І. Соціальна робота в Україні [Текст]: Навч. посібник / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 256 с.
3. Кравець, В.П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства [Текст]: навч. посібник / В.П. Кравець. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 244 с.
4. Орбан-Лембрик, Л.Е. Шлюбно-сімейні взаємини і стабільність родинного життя [Текст] / Л.Е. Орбан-Лембрик, С.П. Лембрик // Збірник наук. праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2006. – Вип. II, ч. 1. – С. 120-135.
5. Постовий, В.Г. Сучасна сім'я і її педагогіка [Текст]: Навч. посібник для студ.вищ. навч. закладів / В.Г. Постовий. – К.: Марко, 2004. – 461 с.

В.О. Калманов*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Роль соціальної роботи у розв'язанні проблем молоді сім'ї**

Сім'я – це головний осередок суспільства. А молода сім'я – це уразлива частина цього осередку, тому вивчення її проблем та знаходження шляхів їх подолання є дуже важливою суспільною працею.

Сьогодні найбільш гостро стоять проблеми молоді сім'ї, такі як:

- зниження цінності сім'ї і сімейного способу життя;
- недостатність правової і соціальної захищеності молодих сімей;
- проблема працевлаштування, яка веде до того, що сім'ї перебувають в більш складному матеріальному становищі і потребують державної та батьківської підтримки.

Перешкоди, з якими стикаються молоді сім'ї, часто дуже важкі для подолання, особливо якщо молоді люди не знають як їх вирішувати. Тому над питанням молоді сім'ї працювали багато вчених: А.Г. Харчев, М.С. Мацьковський, А.І. Антонов, І.С. Голод, Л.К. Андрієнко, А.Й. Капська, С.В. Глазунов та інші.

Труднощі молоді сім'ї – це комплекс психологічних, соціологічних, економічних, юридичних проблем. Вибір життєвого шляху, придбання професії, підвищення кваліфікації, пошук улюбленої роботи – все це загальна спрямованість сучасної молоді.

На сучасному етапі розвитку теорії соціальної роботи складно сформулювати визначення, яке вичерпувало б весь зміст поняття соціальної роботи. Соці-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Глазунов С.В.

альна робота розглядається в аспекті сприяння здійсненню соціальних прав особистості, групи і т.д. Її сенс полягає у діяльності з надання допомоги індивідам, сім'ям, групам в реалізації їх соціальних прав і в компенсації фізичних, психічних, інтелектуальних, соціальних та інших недоліків, що перешкоджають повноцінному соціальному функціонуванню.

Основне завдання соціальної роботи з молодими сім'ями та їхніми проблемами на початку нового тисячоліття полягає у подальшому розвитку та вдосконаленні форм, методів, способів і прийомів діяльності, що використовуються фахівцем для вирішення соціальних проблем клієнтів, стимулювання активізації їх власних сил для зміни несприятливої життєвої ситуації. Змістом соціальної роботи є сприяння функціонуванню індивіда, сім'ї або групи, того чи іншого соціального прошарку, проблемної категорії населення.

Соціальні проблеми проявляються в сім'ї досить багатогранно. Значною мірою основні труднощі і потреба в професійній допомозі сім'ї залежать від її типу. До числа проблемних відносяться молоді сім'ї, соціальна робота з якими здійснюється в основному системами соціального захисту молоді.

Можна визначити такі основні цілі і завдання соціальної роботи з молодими сім'ями:

- розробка і здійснення заходів щодо зміцнення молоді сім'ї, як репродуктивної соціальної одиниці;
- адаптація молоді сім'ї в умовах перехідної ринкової економіки;
- поліпшення матеріального, морального і духовного стану молоді сім'ї;
- створення і розвиток системи служб соціально-психологічної допомоги молодій сім'ї;
- створення сприятливих умов для поєднання соціальної та сімейно-побутової функції молоді сім'ї;
- стимулювання ділової активності молоді;
- організація сімейного дозвілля і відпочинку.

Система соціальних установ для молоді в основному складається з територіальних служб соціальної допомоги молоді. Вони призначені для своєчасного і кваліфікованого надання всім категоріям молоді різних видів допомоги: психологічної, соціально-педагогічної, медико-соціальної, юридичної, реабілітаційної, профілактичної та іншої.

Об'єктами діяльності соціальних служб в основному є молоді сім'ї, які мають несприятливі умови:

- соціально-демографічні (багатодітні, неповні, бездітні, розлучені, неповнолітні батьки);
- медико-соціальні;
- психологічні та соціально-педагогічні;
- соціально-правові;
- які проживають разом з батьками, тимчасово недієздатними в результаті хвороби, непрацездатності, тривалих відряджень, залучення до судової відповідальності;

- колишні вихованці дитячих будинків та шкіл-інтернатів, які не мають батьків або залишилися без їх піклування;
- проживають в сім'ях, де батьки знехтували своїми батьківськими обов'язками, ведуть аморальний і паразитичний спосіб життя;
- мають відхилення у фізичному і психічному розвитку, в тому числі інваліди;
- мають труднощі у взаєминах з оточуючими людьми, в професійному і життєвому самовизначенні.

Зазначені служби займаються: організацією навчання, інформуванням та консультуванням, вивченням і поширенням передових технологій, досягнень науково-технічного прогресу і досвіду зарубіжних країн із санітарно-гігієнічних, медичних, психологічних, правових, педагогічних та інших проблем; підготовкою методичних посібників і програм; проведенням групових та індивідуальних консультацій клієнтів у фахівців, медиків, психологів, юристів, соціологів; виданням інформаційних бюлетенів, рекламних матеріалів та іншої друкованої продукції за основними напрямками діяльності соціальних служб і замовленнями клієнтів; допомогою в працевлаштуванні та отриманні професії (спеціальності), підтримкою безробітних.

Сучасні напрями роботи з молодими сім'ями в цілому відповідають визначеним суспільством завданням щодо зміцнення молоді сім'ї, поліпшення її матеріального, морального і духовного стану, надання їй соціально-психологічної допомоги у вирішенні її проблем. Соціальна робота у розв'язанні проблем молоді сім'ї потребує постійного, конкретного і систематичного організаційного, матеріального, інформаційного, фахового наповнення та розвитку.

В.О. Лобода*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Соціально-психологічні аспекти наркоманії як актуальної соціальної проблеми

Наркоманія (від грец. *narke* – заціпеніння, сон; *mania* – божевілля, пристрасть, потяг) – ненормальний стан організму, викликаний вживанням наркотиків [1, с. 13]. Наркотичні речовини – це речовини природного чи синтетичного походження, препарати, що становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними (опій, кокаїн, гашиш, марихуана та ін.).

Доктор психологічних наук Ю.А. Клейберг пропонує наступну класифікацію наркотиків:

1. За способом виготовлення, наприклад: опіати – виробляються з опіумного маку, до складу якого входять морфій і кодеїн. Героїн – напівсинтетичний наркотик, що відноситься до групи опіатів. У країнах колишнього Радянського Союзу в основному використовують омнопон, промедол, кодеїн, кодтерпін та інші види опіатів.

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Пірог Л.А.

2. За способом впливу: схожість дії на організм.

3. За терапевтичним використанням.

4. За впливом наркотику на організм: так, алкоголь, називають наркотиком-депресантом, оскільки він пригнічує ЦНС, а кокаїн навпаки, стимулянт, оскільки збуджує ЦНС.

5. За хімічним складом: барбітурати (фенобарбітал, секоноп, амітал) – синтетичні речовини, отримані на основі барбітуратової кислоти й розрізняються за реагентами.

6. За механізмом впливу, а саме механізм дії деяких наркотиків досі невідомий.

7. За сленговою назвою, отриманою у певній субкультурі чи на чорному ринку («мулька» – ефідрин, «гвинт» – первітин, «кок» – кокаїн і т. п.) [2, с. 215].

За сучасною класифікацією, розрізняють три великі групи наркотиків [1, с. 14]: депресанти (опіати, героїн); стимулятори (амфетаміни, кокаїн, екстазі); галюциногени (ЛСД, канабіоли, мескалін).

Серед основних способів вживання наркотичних речовин необхідно відзначити наступні: куріння (опій, гашиш, коноплі); прийом пігулок (кодеїн, екстазі, ЛСД); нюхання (кокаїн, «фен», солі, кислоти); внутрішньовенні ін'єкції (ефедрин, кокаїн, героїн, екстракт із макової соломки тощо).

Зловживання наркотиками призводить до захворювання на наркоманію. Основними ознаками наркоманії виступає непереборний потяг до прийому наркотиків (пристрасть до них) і тенденція підвищення кількості прийнятої речовини. Непереборний потяг пов'язаний з психічною (психологічною), а інколи фізичною (фізіологічною) залежністю від наркотиків. Розрізняють позитивну прихильність – прийом наркотику для досягнення приємного ефекту (ейфорія, відчуття бадьорості, підвищений настрій) і негативну прихильність – прийом наркотику для того, щоб позбутися поганого самопочуття. Фізична залежність означає тяжкі, болючі відчуття, хворобливий стан при перерві постійного прийому наркотиків, тобто - абстинентний синдром, ломка [3, с. 212].

Фізіологічна наркотична залежність полягає в тому, що наркотики по мірі їх вживання ніби входять в хімічний склад тканин організму, в результаті чого виникає звикання до них, і наркотик стає необхідною умовою для збереження біологічної і хімічної рівноваги всього організму. Фізіологічні зміни включають в себе хвороби печінки, найчастіше гепатит, венеричні хвороби, шкірні інфекції, що тривають дуже довго через ослаблений стан організму і залишають після себе шрами, всілякі інфекційні захворювання, рубцеві зміни вен унаслідок частих та нестерильних внутрішніх ін'єкцій, гострі порушення функцій центральної нервової системи, викликані передозуванням наркотиків, виснаження, хвороби органів дихання: пневмонія, туберкульоз, бронхіальна астма; припинення менструації і фригідність у жінок, а у чоловіків – згасання статевого потягу; руйнування і випадання зубів – все це становить далеко не повний перелік ускладнень, супутніх хронічному зловживанню наркотиками.

Психологічна наркотична залежність розглядається як емоційний стан,

що характеризується відчуттям постійного потягу до наркотику або для отримання ефекту, пов'язаного з його вживанням, або для зняття негативних відчуттів. Спочатку наркотик вживається для кайфу (задоволення), надалі він стає необхідною умовою нормального стану особистості. Психологічними змінами при прийомі наркотиків виступають наступні: з'являються безпричинні перепади настрою з гострими фазами депресії, байдужість до всього, що відбувається навколо, порушення сну, параноїдальні напади, розлади пам'яті, уваги, різноманітні фобії, різноманітні психосоматичні хвороби тощо [4, с. 61].

Поширеність вживання ін'єкційних наркотиків в Україні втричі перевищує середньосвітовий рівень. Кількість наркозалежних в Україні – 1,5-2 мільйони осіб. Кожен сьомий тяжкий злочин вчинено у сфері обігу наркотиків. Від 8% до 26% дітей 13-16 років пробували наркотики хоча б один раз. З проблемою наркоманії безпосередньо зіштовхується кожна десята сім'я в Україні, а близько 10-12 тис. громадян щороку помирають від наркотиків. Загалом 2% українців вживають наркотичні речовини [5]. У 2013 році управління ООН з наркотиків та злочинності обрало Україну серед 24 країн, що потребують першочергової допомоги через високий рівень вживання ін'єкційних наркотиків та поширеність ВІЛ серед наркозалежних.

Наркоманія – соціально небезпечна хвороба, яка спричинена споживанням наркотичних речовин. Її полоненими стали мільйони людей різного віку, статі, соціальної чи класової приналежності. Сьогодні наркотизація є глобальною проблемою для всіх суспільств, незалежно від їх державного устрою, форми влади, політичної спрямованості, рівня економічного розвитку. На її подолання націлені різного роду програми, проекти, суспільні рухи тощо. Зважаючи на той факт, що наркотики є частиною розвинутого бізнесу, мережа реалізації наркотиків постійно розширюється і до наркотиків залучається все більше і більше молодих людей [2, с. 170].

Згідно з низкою закордонних досліджень, існують психологічні фактори, що визначають характер індивідуальних реакцій молодого людини на дію і вибір наркотику. Деякі фахівці, намагаючись визначити «донаркотичну» особистість наркомана, на перше місце ставлять імпульсивний характер [4, с. 116]. Вони відносять наркоманію до імпульсивних неврозів, а стан, що передуює наркоманії, вважають основним, вирішальним фактором, що ініціює її виникнення. У пошуках факторів, що мотивують до прийому наркотика, слід звертати увагу не лише на хімічний ефект від речовини, а також і на символічну її роль.

Інші дослідники виділяють наступні риси донаркотичної особистості, що можуть, хоча і не обов'язково, стати причиною наркоманії: емоційна незрілість, неповноцінна психосексуальна організація, садистські і мазохистські нахили, агресивність і нетерпимість, слабкі адаптаційні здібності, схильність до регресивного поведіння, нездатність до міжособистісного спілкування та ін. [6, с. 51].

Отже, наркоманія являє собою розгалужену та багатоаспектну проблему, вирішення якої потребує належної уваги, багаторівневої профілактики, формування адекватної суспільної думки з даного питання та поширення інформації

щодо ризиків, пов'язаних з прийомом наркотиків.

Список літератури

1. Сирота, Н.А. Профілактика наркоманії й алкоголізму [Текст]: навч. посібник для студентів ВНЗ / Н.Я. Сирота, В.М. Ялтонський. – М.: ВЦ «Академія», 2003. – 207 с.
2. Мінц М.О. Соціологія девіантної поведінки [Текст]: навч. посібник / М.О. Мінц. – Миколаїв: вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 244 с.
3. М'ягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини [Текст] / О.П. М'ягченко. – Бердянськ: АРІУ, 2000. – 484 с.
4. Белогуров С.Б. Популярно о наркотиках и наркоманиях [Текст] / С.Б. Белогуров. – 2-е изд., испр. и доп. – С-Пб.: «Невский диалект», 2001. – 213 с.
5. Деякі статистичні та аналітичні дані стосовно ВІЛ інфекції, СНІДу, наркоманії, насильства та сімейних стосунків [Електронний ресурс]: Статистика та аналітика. Наркоманія. – Режим доступу: http://www.ccf.org.ua/Uploads/Files/docs/Program15_full_completed_min.pdf
6. Щелкунов А.О. Соціально-педагогічні умови профілактики наркоманії серед підлітків та молоді [Текст] / А.О. Щелкунов; за ред. С.С. Єрмакова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. праць. – Х.: ХДАДМ (ХХП), 2004. – № 16. – С. 48-53.

Г.А. Мартинюк*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
**Деякі питання підвищення ефективності роботи центрів соціальних служб
для сім'ї, дітей та молоді у наданні соціальних послуг сім'ям,
які потребують допомоги**

Трансформаційні процеси в Україні торкнулися майже всіх сфер життєдіяльності й позначилися в першу чергу на сім'ї, соціально-економічних умовах її розвитку, реалізації нею своїх функцій, що зумовлює актуальність дослідження проблеми надання їй всебічної соціальної підтримки. Виховний потенціал сім'ї на сучасному етапі зазнає серйозних перетворень та деформацій.

Нині спостерігається активна розробка теоретичних основ соціальної роботи з сім'єю, переосмислення досвіду взаємодії з різними категоріями сімей, їх новими проблемами, авторами яких є: О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, І.В. Козубовська, В.П. Кравець, Р. Кравченко, Т.В. Семигіна, К.С. Шендеровський та ін.

У суспільстві сім'я є природним первинним осередком, найважливішою соціальною цінністю, фундаментальним інститутом. Сім'я – своєрідна система підтримки прав кожного її члена. Для виконання її функцій велике значення мають внутрішні зв'язки, взаємодія сімейних груп, вона забезпечує економічну, соціальну і фізичну безпеку; турботу про малолітніх, старих і хворих; умови для соціалізації дітей і молоді.

Слід зазначити, що окрім форм всебічної підтримки сімей державна соціальна політика спрямована на стимулювання самозабезпечення сімей і їх мотивацію до покращення власного добробуту, що виявляється у сприянні в працевлаштуванні і само зайнятості. Створення, впровадження і практична реалізація

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Глазунов С.В.

законодавчо-правових засад соціального захисту даної категорії населення реалізується із залученням організацій і фондів з різною системою управління і джерелами фінансування.

Головною структурною одиницею цієї системи є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, основна мета яких – здійснення соціальної роботи з різними категоріями сімей, дітей та молоді. Для підвищення ефективності соціальної підтримки сім'ї, дітей та молоді, необхідно впроваджувати кращі надбання центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Щоб соціальна робота мала цілеспрямований характер, необхідно скоригувати діяльність усіх організацій, що залучені до процесу надання соціальної підтримки сім'ї, дітям та молоді. Для цього пропонується:

1. Визнання основним завдання соціальної роботи створення умов для розвитку індивіда через надання йому індивідуальної соціальної підтримки і через створення сприятливого соціального середовища за рахунок формування соціальної політики.

2. Визначення пріоритетності напрямів соціальної підтримки для кожного конкретного макро- і мікрорегіону. При цьому напрями можуть неповною мірою збігатися із прийнятими державними програмами, а перш за все повинні ґрунтуватися на аналізі справ в конкретному місті, районі і тих напрямів соціальної підтримки, які з цього витікають.

3. Розподіл функціональних обов'язків між різними державними відомствами щодо надання соціальної підтримки сім'ї, дітям та молоді з урахуванням їх спеціалізації та існуючого кадрового і ресурсного потенціалу.

4. Залучення до розв'язання соціальних проблем громадських молодіжних, дитячих, жіночих та інших організацій шляхом створення розгалуженої мережі волонтерів.

5. Розробка системи підготовки і перепідготовки державних службовців різних рівнів з проблем соціальної підтримки різних категорій населення.

Ґрунтовний аналіз основних напрямків соціальної підтримки, які реалізуються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дають змогу зробити висновок про те, що питання збереження подальшого розвитку та зміцнення мережі центрів є завданням державного значення. Це потребує здійснення певних заходів. Необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу, що регламентує діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді мають розглядатися як спеціалізовані соціальні служби як такі, що:

- беруть участь у реалізації державної соціальної політики в Україні;
- намагаються координувати діяльність інших соціальних служб, установ і організацій всіх форм власності, об'єднань громадян, окремих громадян у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю;
- організовують та надають інформаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, юридичні та консультативні послуги сім'ї, дітям і молоді;
- організовують надання соціальних послуг окремим категоріям дітей і

молоді, зокрема інвалідам, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, соціально-психологічної та педагогічної підтримки, сприяють їх соціальній реабілітації та адаптації;

- проводять соціально-профілактичну роботу серед дітей і молоді, вживають заходів щодо запобігання негативним явищам у дитячому і молодіжному середовищі;

- організують правовий захист конституційних прав сім'ї, дітей і молоді;

- здійснюють соціальну інспекцію, тобто систему заходів, спрямованих на забезпечення нагляду, аналізу, експертизи, контролю за реалізацією соціальних програм, проектів, забезпечення належних умов життєдіяльності, морального, психічного та фізичного стану сім'ї, дітей і молоді, захисту їх прав і свобод.

Це потребує певного зміщення акцентів щодо головних принципів соціальної молодіжної політики. Ставлення до молоді як до суб'єкта перш за все, а не як об'єкта, що було раніше, – головний зміст зміни в концепції щодо молоді. Слід надати їй набагато більше можливостей для самовизначення, самоутвердження, самоорганізації, самореалізації, саморозвитку, включати в усі процеси розвитку сучасного суспільства, залучати до розроблення і прийняття економічних, політичних, соціальних і правових рішень на всіх рівнях державної влади. Якість реалізації соціальної молодіжної політики обумовлена рівнем дієздатності, ефективності структурних підрозділів, що опікуються проблемами сім'ї, дітей та молоді, в органах державної влади та управління всіх рівнів.

Сьогодні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді перетворились в основні осередки соціальної роботи з молодими сім'ями, зокрема студентськими, неповними та багатодітними, жінками, дітьми та молоддю з особливими потребами, безробітною молоддю, молоддю з девіантною поведінкою, талановитою та обдарованою молоддю в різних сферах життєдіяльності.

Серед головних завдань, які необхідно вирішити у галузі соціальної роботи, яка проводиться центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, можна виділити такі:

- підвищення кваліфікації кадрів, які працюють в соціальних службах для сім'ї, дітей та молоді;

- розвиток мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

- підвищення рівня інформаційної, пропагандистської роботи;

- створення глобальної комунікаційної комп'ютерної мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

- координація зусиль зацікавлених організацій на державному та місцевому рівнях.

На наш погляд, упровадження запропонованих рекомендацій сприятиме вирішенню наявних проблем і корекції окремих шляхів реалізації соціальної політики держави, спрямованої на допомогу різноманітним категоріям сімей.

В.М. Мирна*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
**Удосконалення діяльності державних та самоврядних установ
у сфері соціальної роботи з молоддю**

Проблеми молоді завжди були актуальними для держави і суспільства. Саме молодь поєднує в собі освоєний попередніми поколіннями досягнутий рівень розвитку, який і використовує для побудови майбутнього держави. Молодому поколінню належить не лише майбутнє – від нього багато в чому залежить сьогодення, його реформування та оновлення нашого суспільства.

Відомо, що негаразди в різних сферах життя безпосередньо впливають на соціалізацію молоді. Для того щоб формування молоді відбувалося адекватно суспільним процесам, необхідно визначити її роль і місце, з'ясувати її проблеми. Особливо гостро проблеми молоді проявляються під час переломів, зміни спрямованості і темпу соціального розвитку, суспільного і державного устрою. За цих умов найбільш гостро виявляються зміни в характері поколінної взаємодії, у змісті внутрішньосімейних, внутрішньогрупових відносин, в суті норм, що регулюють ціннісні орієнтації, життєві плани, поведінку молодих людей. По-новому постають питання виховання, соціалізації, становлення і розвитку молодого покоління.

Важливим є питання постійного скорочення питомої ваги молоді щодо всього населення. В Україні за останні роки її кількість знизилась. Ці дані свідчать про те, що молоді люди потребують такої соціальної політики в галузі освіти і молодіжної роботи, яка б передбачала гарантування їм рівних можливостей, умов, які зможуть відкрити перед ними надійне майбутнє.

Оновлення суспільної думки вимагає принципово нових підходів до соціальної політики держави, яку безпосередньо здійснюють фахівці із соціальної роботи. Соціальна робота з молоддю, як феномен сучасної цивілізації ґрунтується на з'єднанні різних концепцій і практичних підходів, що вирізняються правовими, психологічними, педагогічними, соціологічними, адміністративними, організаційними та іншими ознаками. Водночас – величезний простір для практичної діяльності, заснованої на ідеях щодо природи людської поведінки й соціальних проблем, етичних нормах професій, переліку технологій, послуг та стратегій втручання, чіткому уявленні про логічну послідовність процесів соціальної роботи. Соціальна робота з молоддю, як один з ефективних засобів успішного вирішення численних проблем різних категорій підростаючого покоління, у XXI ст. може стати для України найважливішим чинником і базовою умовою успішного економічного та політичного реформування суспільства. Цей специфічний вид соціальної роботи впливає на характер життєзабезпечення молодого покоління і визначає в кінцевому підсумку якість молодого покоління українців. Одним з найважливіших напрямків здійснення молодіжної політики є розробка та реалізація відповідних заходів та програм. Вона повинна

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Глазунов С.В.

здійснюватися в інтересах як молодих людей, так і суспільства, держави в цілому, та стати одним з головних напрямків діяльності органів місцевою самоврядування.

Значна увага повинна бути зосереджена на поліпшенні становища молодих сімей, підготовці молоді до подружнього життя, житловому молодіжному кредитуванні, працевлаштуванні.

У зв'язку з цим молодіжна політика, соціальна робота і соціальний захист молодого покоління повинні стати одними з важливих пріоритетів держави, а подальше повсюдне становлення та вдосконалення соціальних служб для молодого покоління – одним з основних завдань української держави [5].

Вивченням пропонованої теми займалися та займаються багато спеціалістів, науковців, зокрема: Балакірєва О.М., Головенько В.А. [1], Карнаух А. [2], Метьолкіна Н.Б. [3], Орлов В. В. [4], Россохатський П.М. [6] та інші.

Однак, незважаючи на широкий спектр наукових досліджень, проблема соціальної роботи з молоддю є недостатньо дослідженою та постійно змінюється, адже суспільство прогресує і кожного разу одному поколінню передує інше, вже із зовсім іншим світоглядом та баченням речей.

Спираючись на отримані дані у ході дослідження, можна запропонувати такі рекомендації щодо удосконалення діяльності державних та самоврядних установ у сфері соціальної роботи з молоддю:

- активніше здійснювати розповсюдження інформації, щодо діяльності центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- приділяти більше уваги поширенню соціальної реклами;
- залучати до співпраці молодіжні громадські організації, органи студентського самоврядування, благодійні та інші установи, причетні до роботи з молоддю;
- з огляду на загострення проблеми оздоровлення молоді, забезпечити та створити оптимальні сприятливі умови для оздоровлення і відпочинку молодого населення з урахуванням нових реалій: ринкової економіки, соціального партнерства, всього того, що покликане зробити оздоровлення повноцінним та ефективним;
- розширювати можливості сімейного оздоровлення та відпочинку;
- здійснювати роботу щодо оптимізації фінансового й організаційного механізму проведення просвітницької діяльності та профорієнтації, як молодих клієнтів в центрі, так і учнівської, студентської молоді;
- в цілому, задля покращення роботи центру, здійснювати тісну плідну співпрацю з міською радою, державними установами та суспільством загалом.

Молодь – це продуктивні сили держави, тому соціальне самопочуття саме молоді має бути одним з головних пріоритетів держави. Органи державної влади мають постійно приділяти увагу підростаючому поколінню, сприяти його соціальній адаптації до самостійного життя і створювати умови по захисту прав та інтересів молодих громадян.

Соціальна робота з молоддю є важливим елементом молодіжної політики в

Україні, в свою чергу, постійне вдосконалення цієї сфери є потужним поштовхом для підняття нашого суспільства на гідний рівень розвитку, який відповідає європейському.

Список літератури

1. Балакірева, О.М. Державна молодіжна політика як важливий напрям діяльності владних інститутів щодо розв'язання проблем молоді в сучасній Україні [Текст] / О.М. Балакірева, В.А. Головенько // Український соціум. – 2006. – № 6. – С. 149-150.
2. Карнаух, А. Молодіжна політика: проблеми та перспектива [Текст] / А. Карнаух // Віче. – 2007. – № 18. – С. 47.
3. Метьюлкіна, Н.Б. Удосконалення механізмів формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні [Текст] / Н.Б. Метьюлкіна // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Державна молодіжна політика: регіональний аспект» (Харків, 23-24 квітня 2008 р.). – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. – С. 33-36.
4. Орлов, В.В. Основні напрямки діяльності органів виконавчої влади як суб'єктів державного управління у сфері державної молодіжної політики в Україні [Текст] / В.В. Орлов // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 75-77.
5. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 1018. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-p>.
6. Россохатський П.М. Основні механізми формування структури державної молодіжної політики України [Електронний ресурс] / П.М. Россохатський. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-2/doc/2/08.pdf>.

І.С. Найда*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Соціальна робота з молодими сім'ями**

В юності кожна людина вперше зустрічається з любов'ю – новим, не надто зрозумілим почуттям. Пізніше починає виникати бажання створення такого союзу як сім'я. Сьогодні таке соціальне явище піддається серйозним змінам, оскільки сучасна молодь вже по-іншому стала сприймати шлюбні відносини, інакше ставитися до створення власної сім'ї. І, в зв'язку з цим, змінюється структура, ускладнюються функції, з'являються нові мотиви вступу в шлюб.

У даній роботі хотілося б звернути увагу на такий вид родини, як молода сім'я. Вона є одночасно соціальною групою і суспільним інститутом, своєрідною моделлю суспільства, всіх його соціальних зв'язків і відносин. Саме молода сім'я здійснює народження і формування нових членів суспільства [1, с. 44]. Під час спільного життя молоді пари стикаються з певними проблемами і від того, чи зуміють наречені адаптуватися до виникнення проблем сімейного життя чи ні, залежить, чи буде існувати ця сім'я, як осередок суспільства, або розпадеться. І для знаходження виходу з цих проблем молодій сім'ї потрібна спеціалізована допомога, яку можуть в повному обсязі надати фахівці із соціальної роботи.

Соціальна робота з сім'єю – це система взаємодії соціальних органів дер-

---

* Науковий керівник – канд. наук із соц. комунікацій, доц. Сенкевич Г.А.

жави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу [2, с. 18] Основна мета і завдання соціальної роботи з молодими сім'ями наступні:

- розробка і здійснення заходів зі зміцнення молодого сім'ї як репродуктивної соціальної одиниці;
- адаптація молодого сім'ї в умовах перехідної ринкової економіки;
- поліпшення матеріального, етичного і духовного стану молодого сім'ї;
- створення і розвиток системи служб соціально-психологічної допомоги молодій сім'ї;
- створення сприятливих умов для поєднання соціальної і сімейно-побутової функції молодого сім'ї;
- стимулювання ділової активності молоді;
- організація сімейного дозвілля і відпочинку [3, с. 9]

У даний час, молода сім'я потребує правової підтримки і соціальної захищеності. Ми вважаємо за необхідне прийняти спеціальні закони, спрямовані на підтримку молодого сім'ї. Прийняття таких законів матиме позитивний вплив на зміцнення соціального статусу молодого сім'ї, підвищить її соціальну значущість у суспільстві, що позитивно позначиться на підвищенні народжуваності і рівні благополуччя.

Також, ключовою передумовою гармонії подружжя і міцності сім'ї є психологічна готовність, тому підготовку до усвідомленого батьківства та створення родини потрібно починати ще з підліткового віку. У юнака чи дівчини має бути чітко сформований ідеал сучасної родини, вони повинні мати чітке уявлення про те, навіщо вступають у шлюб, чого чекають від сім'ї, які сімейні відносини хочуть побудувати. Майбутнє подружжя має бути готове до того, щоб свідомими спільними зусиллями створити сприятливі умови для життя родини, для кожного його члена. З сім'єю, як правило, пов'язується прагнення бути щасливим. І дуже важливо вже з раннього дитинства активно прищеплювати дітям правильне уявлення про особисте щастя.

Як висновок, можна сказати, що стабільна благополучна сім'я може функціонувати тільки при певній підготовці молодих людей до спільного сімейного життя. Саме молода сім'я є майбутнім та надією нашої країни. Тому підтримка та допомога – головне завдання соціального працівника.

Список літератури

1. Демченко І.Л. Моніторинг соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах [Текст]: Аналітичний звіт / І.Л. Демченко, С.М. Іванченко, К.С. Костенко, І.В. Пеша, Г.В. Смирнова; Держ. соц. служба для сім'ї, дітей та молоді; Аналітичний центр «Соціоконсалтинг». – К.: Держсоцслужба, 2006. – 136 с.

2. Алексеєнко Т.Ф. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку [Текст]: Тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року / М.М. Ілляш (ред.), Т.М. Тележенко (ред.); авт. кол.: Т.Ф. Алексеєнко, О.М. Балакірева, Н.Г.

Гойда, Н.Я. Жилка, В.Г. Захарченко; Держ. комітет України у справах сім'ї та молоді; Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді; – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 140 с.

3. Форми і методи роботи з молоддю сім'єю: Зб. метод. матеріалів для працівників соціальних служб для молоді [Текст] / З.Г. Зайцева (упоряд.); Український держ. центр соц. служб для молоді. – К., 2000. – 68 с.

М.Д. Ніколаєва, В.В. Сергєєва*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Насильство в сім'ї як соціально-правова проблема

На сучасному етапі розвитку країни певний інтерес для науковців (В. Бондаровської, Т. Гончарової, О. Коломієць, Г. Лактіонової, Є. Меллібруда та ін.) визиває питання насильства в сім'ї. Це обумовлено наявністю статистичних даних, які акцентують увагу на тому, що кожного року правоохоронні органи фіксують близько ста тридцяти тисяч таких випадків. Палітра цих досліджень різноманітна, серед них і соціально-психологічний аспект насильства, і специфіка родинного насильства, і вплив ситуації насильства на особистісний розвиток людини тощо.

Проблема насильства в сім'ї є серйозною проблемою, яка потребує для свого вирішення об'єднання зусиль державних структур, правоохоронних органів, громадських та міжнародних організацій, науковців та експертів. Такий підхід закріплений в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї». Саме в зазначеному Законі читаємо: «Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю» [1].

Важливим, на наш погляд, є пояснення змісту різноманітних форм насильства в сім'ї, серед яких:

- фізичне насильство - умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;

- сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім'ї;

- психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

- економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї

---

* Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Кримчак Л.Ю.

іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Основним суб'єктом протидії насильству є держава і органи державної влади, які повинні формувати у суспільстві неприйняття насильства, вживати необхідних заходів для його запобігання та створювати систему захисту жертв і подолання наслідків насильства. З цією метою в Україні діє ряд нормативно-правових документів, а саме:

- Постанова КМУ від 26.04.2003 р. №616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»;

- Наказ від 16.01.2004 р. №5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поведіння з дітьми або реальної загрози його вчинення»;

- Наказ від 14.06.2006 №1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах»;

- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 07.09.2009 №3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» та ін.

Проблема насильства в сім'ї є досить гострою як для всієї України так і для Дніпропетровської області зокрема. Її небезпечність полягає в тому, що прояви насильства і жорстокість в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в родині, а й виступають однією з передумов злочинності, дитячої безпритульності, торгівлі людьми та низки інших проблем.

За даними ГУ НП в Дніпропетровській області, на 01.05.2016 р. на профілактичних обліках територіальних підрозділів області перебуває 5045 осіб (4616 осіб чоловічої та 429 осіб жіночої статі), яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї [2].

Впродовж січня-квітня 2016 року на облік територіальних підрозділів області поставлено 2394 особи (із них 2204 осіб чоловічої статі та 190 осіб жіночої статі), яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї (у 2015 році поставлено 2340 осіб, із них 2160 чоловіків та 180 жінок).

За вказаний період з обліків знято 2467 осіб (з яких 2252 чоловіки та 215 жінок).

Станом на 01.05.2016 р. на території області у сімейному середовищі скоєно 3 злочини. За чотири місяці 2016 р. у територіальних підрозділах області до журналів єдиного обліку зареєстровано 3503 (у 2015 р. 2471) заяви та повідомлення про вчинення правопорушень, пов'язаних з насильством у сім'ї.

Також, впродовж січня-квітня 2016 р. працівниками територіальних підрозділів винесено 2394 (у 2015 р. 2340; +2,3%) офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства у сім'ї особам, які його вчиняють.

Крім того, за вказаний період інспекторами поліції підрозділів превентивної діяльності 37 особам (у 2015 р. 83; -55,4%) винесено захисний припис після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства у сім'ї (36 чоловіків та 1 жінка).

Слід зазначити, що до спеціалізованих установ для реабілітації направлено 90 жертв насильства (7 чоловіків та 83 жінки).

Важливим є і розуміння того, що до кризових центрів для проходження корекційної програми направлено 269 осіб, які вчинили насильство в сім'ї (243 чоловіки та 26 жінок).

Цікавою є точка зору постраждалих щодо розуміння сутності поняття «насилья».

Так, за даними Українського інституту соціальних досліджень, 27% опитаних жінок вважають насильством над особистістю брудну лайку, 37% – брутальне приниження, 49% – побиття, а 56% – зґвалтування. Ще менше чоловіків відносять перелічені дії до насильства. Так, 45% чоловіків вважають насильством побиття, а 50% – гвалтування над жінкою. Відповідно статистиці 95% потерпілих від домашнього насильства становлять жінки, а у 75% випадків домашнього насильства страждають діти. На превеликий жаль, останні випадки стають все більш поширеними як у світі, так і, зокрема, в Україні.

Причинами виникнення насильства науковці вважають:

- народження першої дитини, що поєднується з незрілістю батьків, низьким їх рівнем освіти;
- неповні сім'ї – наявність лише одного годувальника, що зумовлює погіршення матеріального становища в сім'ї;
- неналежні житлові умови, що викликають додаткову напруженість, яка може спровокувати насильство;
- конфліктні або насильницькі стосунки між членами сім'ї – застосування насильства з метою вирішення сімейних конфліктів;
- сім'ї з невизначеними сімейними ролями і функціями – непослідовними і суперечливими вимогами у вихованні дітей;
- негативне ставлення батьків до соціального оточення та неадекватні очікування стосовно дитини;
- алкоголізм і наркоманія батьків;
- афективні порушення одного з батьків: агресивність, гіперсексуальність, дратівливість, ослаблений контроль за поведінкою, зниження критики;
- нерозвиненість батьківських навичок і почуттів;
- авторитарні методи виховання.

Разом з тим, необхідно наголосити на тому, що здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на:

- 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування дер-

жавної політики з питань попередження насильства в сім'ї;

2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї;

3) відповідні підрозділи органів внутрішніх справ;

4) органи опіки і піклування;

5) спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства: кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Отже, резюмуючи викладене вище, слід зазначити, що проблема насильства в сім'ї є складною, комплексною, багатогранною. Вона носить міждисциплінарний характер і потребує глибокого та всебічного вивчення.

Список літератури

1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 №2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>

2. Рекомендації за результатами засідання Міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення при Дніпропетровській обласній державній адміністрації «Ми створюємо належні умови для підвищення рівня правової обізнаності громадян» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obljust.gov.ua/uploads>

Д.І. Педаченко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Соціальна реклама як чинник формування соціального розвитку** **сучасної молоді**

На сучасному етапі розвитку засобів масової комунікації реклама стала обов'язковим атрибутом, тією реальністю, що впливає на формування суб'єктивного досвіду кожної людини. У суспільстві реклама відіграє активну роль у формуванні ціннісних орієнтацій, стандартизованих зразків поведінки, інтересів та захоплень. Сьогодні реклама сформувалася як соціальний інститут, який виконує соціальну функцію управління не лише споживанням, але й суспільством.

Соціальна реклама в Україні існує вже понад 10 років, транслюється провідними каналами українського телебачення та радіо, друкується в пресі, з'являється на вулицях. На відміну від комерційної реклами, метою якої є стимулювання збуту певного товару та отримання прибутку, метою соціальної реклами, є пропагування людських цінностей, таких як сім'я, материнство, незалежність з метою зміни моделі поведінки особистості.

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про рекламу», соціальна реклама – це інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку [1]. Соціальна реклама носить некомерційний характер і вирішує важливі суспільні за-

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Пірог Л.А.

вдання. Вона покликана пропагувати певний спосіб життя і спонукати до конкретних дій. Отже, соціальна реклама – це особливий вид розповсюдження некомерційної інформації, спрямованої на досягнення державою або органами виконавчої влади певних соціальних цілей.

За Л. Леонтьєвою, соціальна реклама – це не тільки важливий і потужний метод донесення потрібної інформації до бажаної цільової аудиторії, але й одна з актуальних форм у роботі державних установ та громадських організацій соціальної спрямованості, яка, на її думку, має низку проблем [2, с. 27]:

- відсутність стандартів соціальної реклами;
- розмитість сфери соціальної реклами в законодавстві (в Законі України «Про рекламу» не чітко прописані межі соціальної реклами);
- проблеми пов'язані із розміщенням соціальної реклами;
- відсутність проведених попередніх досліджень громадської думки та попереднього тестування соціальної реклами;
- відсутність моніторингу та оцінки ефективності впливу соціальної реклами.

У наш час соціальний розвиток молоді в Україні має велике значення і цьому питанню приділяють дуже багато часу, звісно, з боку держави. Отже, соціальний розвиток - це зміна суспільства, яка призводить до появи нових суспільних відносин, інститутів, норм і цінностей.

Соціальне становлення молоді – процес різнобічного включення молоді в життєдіяльність суспільства як системи, сприйняття її як елементу цієї системи. Молодь – це майбутнє держави і тому сьогодні ми маємо виробити чітку стратегію виховання молодого покоління, формування його світогляду.

На сьогодні в Україні ведеться активна волонтерська робота, яка залучає людей допомогти одне одному, ознайомлює їх з існуючими соціальними проблемами та пробуджує національний дух. Волонтерська робота здійснюється за допомогою різних Благодійних Фондів, які засновані на добровільних правах (добровільній основі). Це позитивно впливає на соціальний розвиток молоді, адже в них пробуджується милосердя, любов до ближнього.

Головною особливістю соціальної реклами є те, що вона вимагає інтерактивності, розуміння і співчуття тій проблемі, яку хоче відобразити. Саме ця дивна необхідність вивчати і проникати в саму суть проблеми, а саме соціальної проблеми, дарує молоді справжнє, особисте розуміння наріжних каменів, виникнення соціальних ускладнень життя людей. Таким чином, молодь, встаючи на сторону борців і помічників здорового образу життя, екологічного балансу, моральності і толерантного відношення один до одного, тим самим вже виховують в собі як приховані, так необхідні всім нам принципи гуманізму.

визначили, що соціальна реклама позитивно впливає на соціальний розвиток молоді, а саме:

- долання і відмова від дурних звичок та форм асоціальної поведінки;
- активне працевлаштування молоді;
- наявність позитивно орієнтованих життєвих планів і професійних намі-

рів;

- ступінь свідомості і дисциплінованості щодо навчальної діяльності;
- рівень розвитку корисних знань, навичок, умінь;
- різноманітність і глибина корисних інтересів;
- адекватне відношення до педагогічного впливу з боку дорослих;
- колективістські прояви, здатність враховувати колективні інтереси, поважати норми колективного життя;
- здатність критично, відповідно норм моралі і права оцінювати вчинки оточуючих, друзів, однолітків, однокласників;
- самокритичність, наявність навичок самоаналізу;
- уважне, чуйне ставлення до оточуючих, здатність до співпереживання, емпатії;
- вольові якості;
- зовнішня культура поведінки.

З вищесказаного можна з повною упевненістю сказати, що соціальна реклама є важливим аспектом і інструментом формування суспільства, що її місце в освіті, у вихованні молоді, в розв'язанні соціальних проблем економічного характеру, в сфері інформатизації і популяризації етичних засад суспільства, в сфері віри і духовно-патріотичного виховання, в сфері екології і правового утворення широкої маси населення.

Таким чином, значення соціальної реклами складно переоцінити, оскільки ситуація, що склалася в суспільстві і державі має вплив на ті перспективи, які постають перед сучасною українською молоддю та відкривають можливості втілитися в новому майбутньому якісному, суспільному, етичному бутті.

Список літератури

1. Державне регулювання відносин у галузі реклами: проблеми та перспективи [Текст] // За матеріалами Круглого столу «Державне регулювання відносин у галузі реклами: проблеми та перспективи» (11.01.2007 р.). – К.: Ін-т Конкурентного суспільства, 2007. – 192 с.
2. Закон України «Про рекламу»: від 03.07.1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 39. – Ст. 182.. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.

В.Р. Романенко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Інтеграція людей з особливими потребами в суспільство

Особливістю сьогодення є наявність в Україні великої кількості людей, які мають різноманітні вади. Ці вади можуть носити як психофізіологічний, так і фізичний характер. Разом з тим, спостерігається відсутність умов для гідного життя людей з функціональними обмеженнями. Високі бордюри на пішохідному переході та відсутність спеціального транспорту для перевезення. Не пристосовані до проживання таких людей квартири та заклади громадського користування, які не оснащені пандусами. Архітектурні бар'єри, жаль та дис-

---

* Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. Кримчак Л.Ю.

кримінація з боку суспільства, низький рівень забезпечення допоміжними засобами пересування та іншими реабілітаційними заходами, – усе це створює певні перешкоди на шляху інтегрування людини з психофізіологічними та фізичними вадами у суспільство, а значить обмежує її можливості. Зазначене створює ряд проблем в житті таких людей, тобто заважає їй успішній інтеграції в суспільство. Серед таких проблем: отримання вищої освіти, працевлаштування, матеріальні проблеми, відсутність можливості розвиватись, замкнутість та зневіра в собі та оточуючих тощо.

Інтеграція – це процес, у результаті якого не тільки індивід прагне «включитися» в структуру суспільства, максимально до нього адаптуватися, але і суспільство повинно зробити певні кроки для того, щоб пристосуватися до потреб конкретного індивіда, покладаючись на принципи об'єктивності, соціальної справедливості та толерантності [3, с. 125]. За своїм змістом інтеграція є процесом соціального становлення особистості і дає змогу в подальшому соціалізуватися і самоствердитися. Соціальна інтеграція осіб з обмеженими можливостями визначена як процес та результат надання їм прав та реальних можливостей участі в усіх видах і формах соціокультурного життя нарівні з іншими членами суспільства, що сприяє компенсації відхилень у розвитку та обмежень можливостей ефективної життєдіяльності.

Проблема інтеграції людей з фізичними вадами у суспільство займає не останнє місце в роботах таких вітчизняних дослідників, як Аверіна Є., Думбаєва А., Єгорова Т., Елланській Ю. та ін. Питання впливу соціокультурного оточення на психосоціальну ізоляцію інвалідів розглядаються у працях Сорокіна П., Дюркгейма Е., Хальбвака М., Цицермана К.

Тільки за умови зміни соціального статусу особи з особливими потребами, активного залучення до суспільного життя можлива повноцінна інтеграція даної соціальної групи у соціум. Одним із можливих механізмів активної інтеграції осіб з обмеженими функціональними можливостями у сучасне суспільство є отримання ними університетської освіти. Саме якісна освіта може виступати основним каналом успішної соціальної інтеграції та фактором самореалізації. Для осіб з функціональними обмеженнями здоров'я отримання вищої освіти, престижної спеціальності, гідно оплачуваної праці, чому сприяє вища освіта, є чи не єдиною можливістю подолати стан відчуження, соціальної ізоляції, в якому вони опинилися за об'єктивних умов, пов'язаних зі станом здоров'я [2].

Необхідно підкреслити, що існують міжнародні положення стосовно навчання студентів з особливими потребами, де підкреслюється надання їм рівних прав, умов і можливостей. Зокрема, прийнята Конвенція про права та переваги інвалідів в освіті на всіх її рівнях. Відповідно до цієї Конвенції перевага надається інклюзивній освіті [1]. Одним із шляхів інтеграції осіб з обмеженими функціональними можливостями в суспільство повинна стати саме інклюзивна вища освіта – система освітніх послуг в умовах «звичайного» вузу, що базується на принципі забезпечення права осіб з інвалідністю на вищу освіту навчатися за місцем проживання в звичайному вузі, який є пристосованим до потреб

особливих студентів.

Ставлення до інвалідів здорових людей – також один з найважливіших соціально-психологічних чинників інтеграції. Навіть маючи можливість брати участь в житті суспільства, інвалід не завжди може реалізувати їх просто через те, що здорові люди не хочуть вступати з ним в контакт. Інвалідність в більшості випадків провокується суспільством: бідністю, небезпечними для життя та шкідливими для здоров'я умовами праці, якістю продуктів споживання, професійними стереотипами, невдалою соціалізацією, суперечливими нормами і цінностями.

Не менш важливими факторами, які впливають на процес інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство, є наявність спеціальної інфраструктури та робочих місць для даних громадян.

На думку науковців, зміст соціального забезпечення людей з функціональними обмеженнями полягає у забезпеченні відповідних робочих місць та створенні спеціалізованих умов праці. Адже результат їх праці приносить користь як суспільству, так і самим інвалідам. Це допомагає їм не тільки відчувати власну приналежність до певної громади, а і саморозвиватися, самовдосконалюватися, адаптуватися до оточуючого середовища залишаючись індивідуальністю, цінністю для держави.

Але, не маловажну роль відіграє і внутрішній потенціал людей з особливими потребами. Свідоме ставлення до оточуючого середовища, розуміння власних здібностей та талантів, оволодіння різноманітними соціальними ролями та набір певних стратегій поведінки, – усе це виступає певним ресурсом під час їх інтегрування в суспільство.

Разом з тим, для успішного інтегрування людей з вадами немаловажну роль відіграє не тільки їх повноцінна взаємодія з оточуючим середовищем, а і, безпосередньо, готовність цього середовища прийняти таких людей. А для цього слід: по-перше, змінити моральні стереотипи в нашому середовищі; по-друге, формувати у підростаючого покоління, через наявність певних програм, думку про те, що люди можуть бути різними за своїми психофізіологічними та фізичними вадами, але кожна людина заслуговує поваги і гідного життя.

Резюмуючи, слід зазначити наступне, - інтегрування людей з функціональними обмеженнями це складний взаємообумовлений та зворотній процес, в якому обов'язком держави і суспільства є створення належних умов для самореалізації, здобуття освіти і працевлаштування, створення рівних можливостей для повноцінного життя кожної людини, у тому числі і для людей з інвалідністю.

Список літератури

1. Конвенція про права інвалідів [Електронний ресурс]. Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН 2006 р. (Конвенцію ратифіковано Законом України № 1767-VI від 16.12.2009 р.). – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

2. Дікова-Фаворська О.М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я [Електронний ресурс] / О.М. Дікова-Фаворська // Сучасні сус-

пільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наук. праць ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – Т. X, вип. 116: Соціологія державного управління. Сер. «Спеціальні та галузеві соціології». – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sspvsu/2009_116.pdf.

3. Думбаев А.Е. Инвалид, общество и право [Электронный ресурс] / А.Е. Думбаев, Т.В. Попова. – Алматы: ТОО «Верена», 2006. – 180 с.

Д.А. Теслюк*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Медико-соціальні основи планування сім'ї

Планування сім'ї, згідно офіційної позиції ООН – це дії, що направлені на досягнення вільного і відповідального репродуктивного вибору і відповідального батьківства як невід'ємних прав людини. Заходи планування сім'ї сприяють зниженню материнської та дитячої смертності, профілактиці захворювань, що передаються статевим шляхом, забезпечують збереження репродуктивного здоров'я населення. В умовах різкого зниження народжуваності, погіршення репродуктивного здоров'я населення в Україні проблема планування сім'ї набуває великої медико-соціальної значущості.

Згідно з Основами стратегії країн європейського регіону ВООЗ «Здоров'я – XXI», провідними принципами охорони репродуктивного здоров'я є зміцнення здоров'я жінок, у т.ч. і репродуктивного, шляхом організації більш доступної і менш витратної первинної медико-санітарної допомоги високої якості, включаючи служби охорони сексуального і репродуктивного здоров'я, зокрема центри та інформаційні служби з питань планування сім'ї. Служба планування сім'ї допомагає окремим особам та подружнім парам досягти певних репродуктивних результатів: запобігти небажаній вагітності, народити бажаних дітей, регулювати перерви між вагітностями, контролювати вибір часу народження дитини у залежності від віку батьків та інших факторів, визначати кількість дітей у сім'ї [1, с. 7].

Серед найбільш актуальних проблем медико-соціальних аспектів планування сім'ї необхідно відзначити наступні: недосконала система інформування населення щодо проблем планування сім'ї, високі показники штучного переривання вагітності, недостатній рівень сексуальної культури, відмова від контрацепції [2, с. 56].

З огляду на державну значущість цього питання, постановою Кабінету міністрів України ще у вересні 1995 року була прийнята Національна програма «Планування сім'ї» [3]. Вона спрямована на подолання кризових тенденцій, що перешкоджають відтворенню населення. Ця програма була покликана сформулювати в людей потребу мати повноцінну родину, бажаних здорових дітей і радикально змінити ставлення кожної людини і держави в цілому до проблем планування сім'ї. Пізніше, у березні 2001 р., Указом Президента України за №203/2001 від 26.03.2001 р. було затверджено Національну програму «Репро-

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Пірог Л.А.

дуктивне здоров'я» [4], яка включала, поряд з іншими, питання планування сім'ї і збереження репродуктивного здоров'я населення. Нова Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 рр.» [5] охопила ще ширше коло проблем репродуктивного здоров'я різних верств населення України, стала логічним продовженням виробленої стратегії у напрямку досягнення позитивної динаміки показників репродуктивного здоров'я європейського рівня.

Слід зазначити, що планування сім'ї є істотним елементом первинної медико-санітарної допомоги. В Україні, як і в багатьох країнах світу, воно містить такі основні види діяльності [6, с. 92]:

- інформування і консультування населення з питань планування сім'ї;
- організація служб планування сім'ї;
- забезпечення населення засобами контрацепції;
- лікування безплідності і сексуальних розладів;
- лікування суспільної думки та зміна уявлень про планування родини як про суто медичну чи внутрішньо-сімейну проблему;
- підвищення рівня знань і кваліфікації щодо даної проблеми не тільки акушерів-гінекологів і лікарів інших спеціальностей, але й медичних працівників середньої ланки, у першу чергу акушерок фельдшерсько-акушерських пунктів;
- поглиблення і розширення роботи зі статевого виховання дітей і підлітків, підготовка педагогів і батьків з питань сексуального розвитку дітей;
- залучення засобів масової інформації до висвітлення проблем планування сім'ї, сексуальної культури, сімейних взаємин;
- підвищення доступності і якості медичних послуг у службі планування сім'ї.

У суспільстві розповсюджена думка, що планування сім'ї – це виключно заходи з обмеження народжуваності. На противагу цьому слід зазначити, що планування сім'ї покликане допомогти спланувати, народити і виховати бажану кількість дітей у оптимальні для батьків, з точки зору економічної, психологічної та соціальної ситуації, терміни. Це призводить не до зниження народжуваності, а до зменшення кількості абортів, відмов від новонародженої дитини, розлучень та проблем з репродуктивним здоров'ям [7, с. 218].

Таким чином, планування сім'ї – це, перш за все, відповідальне батьківство, бажані, а не «випадкові», діти; це виконання умов Декларації про права дитини відповідно до зародження нового життя в безпечних умовах.

Список літератури

1. Планування сім'ї [Текст]: навч. посібник / за ред. Н.Я. Жилки, І.В. Вовк. – К., 2010. – 300 с.
2. Основи консультування з питань репродуктивного та сексуального здоров'я [Текст]: навч. посібник / за заг. ред. Б.М. Вороника. – К.: ВЦ «День печати», 2004. – 248 с.
3. Про національну програму планування сім'ї [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету міністрів України від 13 вересня 1995 р. № 736. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР950736.html. – Назва з екрану.
4. Про національну програму «Репродуктивне здоров'я 2001-2005» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 26 березня 2001 р. № 203/2001. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/203/2001>. – Назва з екрану.

5. Про затвердження Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1849-2006-%D0%BF>. – Назва з екрану.

6. Довідник з питань репродуктивного здоров'я [Текст] / за ред. проф. Н.Г. Гойди. – Вид-во Раєвського, 2004. – 128 с.

7. Планирование семьи. Универсальное руководство для поставщиков услуг по планированию семьи [Электронный ресурс] / ВОЗ. – Режим доступа: www.sanataefemeii.md/wp-content/uploads/2015/10/Planirovanie-Semii-Guide-postavscikov-uslug.pdf. – Название с экрана.

В.М. Шевлякова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Інноваційний підхід у соціальній роботі з наркозалежними

Перебудова, криза, зміни в суспільстві, загострення соціально-економічних проблем, що відбуваються сьогодні в Україні, призводять до швидкого розповсюдження наркоманії та наркобізнесу. Сьогодні ця страшна хвороба заповонила всі верстви суспільства. Ще двадцять років тому слово «наркоман» викликало страх, відразу. Нині, навіть в засобах масової інформації, телепередачі переповнені анекдотами, гумористичними сюжетами, в яких персонажами постають наркомани; зростає кількість медикаментів, непомірне вживання яких може призвести до цієї пристрасті.

Щодня по всьому світу наркотики вбивають не лише простих людей, серед їх жертв також знаходяться і світові знаменитості. Кожен з них, вперше спробувавши наркотики, не задумався про те, що своє життя він закінчить саме так. Наркотична залежність лише руйнує кар'єру знаменитостей, зупиняючи творчий розвиток актора або музиканта на самому початку або на піку слави.

Це король рок-н-ролу і великий музичний виконавець Елвіс Преслі, рок-співачка Дженіс Джоплін, лідер групи «Nirvana» Курт Кобейн, великий актор і музикант Володимир Висоцький, унікальна співачка Уітні Хьюстон та багато інших. Зірки також як і звичайні люди потрапляють в полон наркотиків.

Наркоманія – лихо нашого часу. На думку спеціалістів, наркоманія в Україні давно набула ознак епідемії. «Біла чума», насамперед, проблема молодого покоління. За останні п'ять років в Україні спостерігається небачене зростання наркоманії. Сьогодні наркозалежність поступово «молодіє», середній вік людей, що вживають нелегальні наркотики, стабільно знижується. За даними МВС, на сьогоднішній день в Україні офіційно налічується близько 500 тис. наркоманів, з них 171,6 тис. вживають наркотики регулярно. При цьому близько 5 тис. наркозалежних не досягли 18 років [5].

Іншою хворобливою проблемою є те, що в більшості регіонів України через відсутність державного фінансування не забезпечено лікування наркозалежних.

---

* Науковий керівник – канд. соціол. наук, доц. Пірог Л.А.

рих. Останнім часом багато фахівців приходять до висновку, що звичний спосіб боротьби з наркоманією, коли головна увага приділяється поліцейським заходам, – неефективний. У багатьох розвинених країнах, де в боротьбу з наркобізнесом вкладаються величезні засоби, вживання наркотиків стабільно зростає.

Отже, єдиний спосіб протистояти наркоманії – сильна і гнучка система профілактики поширення наркоманії, до роботи з хворими на наркоманію необхідно застосовувати підхід, який включає в себе роботу багатьох спеціалістів, а саме: нарколога, психолога, соціального працівника, який здійснюється паралельно і одночасно.

Розглянемо детальніше роль соціального працівника в роботі з молоддю, яка вживає психоактивні речовини. Насамперед, їх характеризують інтелектуальна й емоційна збудженість, втрата інтересів до всього, що не стосується наркотиків. Вживання наркотиків у невеликих дозах викликає у наркозалежних ейфорію, у великих – наркотичний сон. Такі люди важко йдуть на контакт, здебільшого спілкуються у середовищі таких, як вони [1, с. 23]. Отже, найважливішим завданням соціальних працівників з особами, які вживають психоактивні речовини, є встановлення контактів з ними.

Відносно нещодавно з'явився такий інноваційний метод в роботі з наркозалежними, як вулична соціальна робота. Мета проведення соціальної роботи на вулиці – це поліпшення положення і здоров'я людей, що мешкають на вулиці, шляхом внесення в середу їх проживання того, що вони потребують [6]. При цьому необхідно мотивувати їх до поступової і добровільної зміни образу життя.

Соціальна робота на вулиці – це робота, яка здійснюється в тій частині міста, яка є конкретним життєвим середовищем бездомних, як реальних, так і потенційних. Соціальні працівники безпосередньо працюють із зазначеною категорією громадян, спостерігають за їх життям на вулиці, проводять з ними бесіди. Контакт з «людьми вулиці» починається з невеликих кроків по встановленню довірчих відносин. І тільки ця довіра дає право соціальним працівникам втручатися в розвиток подій з метою попередження небезпечних соціальних ситуацій.

Вулична робота найчастіше проводиться на базі медичних і соціальних програм [7], забезпечуючи тісну взаємодію між спеціалістами охорони здоров'я і споживачами наркотичних речовин. Це сприяє взаємовигідному обміну інформацією. Медичні фахівці отримують нову інформацію про зміни, що відбуваються на «наркосцені»: про появу нових наркотичних речовин і нових практик їх вживання. Відповідно до актуального стану у вказаній сфері розробляються основні напрямки профілактичної роботи. Споживачі, у свою чергу, отримують оперативну медичну інформацію, яка безпосередньо відповідає їхнім запитам та потребам.

Найефективнішою формою вуличної роботи визнано роботу за принципом «рівний – рівному», тобто залучення наставників одного віку й однакового походження для передачі просвітницьких послань цільовій групі [6], що дає змогу

використовувати індивідуальний досвід та формувати індивідуальний підхід до кожного клієнта програми. Метод «рівний-рівному» здебільшого розглядається як навчання молодих людей молодими, підлітків – підлітками. Молоді люди при цьому обмінюються інформацією, спростовують помилкові твердження, міфи щодо вживання психоактивних речовин. Проте цей метод недоцільно розглядати лише як передачу знань між однолітками. Він, скоріше, є одним із способів впливу на особистість з метою розвитку навичок прийняття самостійних рішень та уміння бути відповідальним за свої вчинки. Тому важливо залучати до цієї роботи також висококваліфікованих спеціалістів, добирати рекламно-інформаційні матеріали, де чітко вказано, куди і до кого можна звернутись за допомогою у своєму місті, районі, області, регіоні [2, с. 54].

Соціальні служби, які працюють в Україні з цією групою клієнтів, зосереджуються на дослідженні форм їх ризикованої поведінки і шкоди, якої може зазнати їх здоров'я і оточення. Фахівці намагаються вирвати їх з наркотичного полону або хоч переконати в необхідності опанування прийомами безпечного вживання наркотичних речовин [4, с.47].

Передусім, така робота починається із самостійного пошуку клієнтів, для чого використовують переважно метод «снігової кулі», що передбачає встановлення довірливих стосунків між ними. Одним із аспектів цього методу є спілкування у звичному або безпечному для клієнтів місці. Відбуваються такі зустрічі раз на тиждень, що дає змогу підтримувати постійні контакти, обговорювати щоразу нові аспекти проблеми, забезпечувати поступове наближення клієнта до необхідних змін у його житті [8, с. 180].

Метод «снігової кулі» складається з таких етапів: знайомство з клієнтом; розповідь про мету роботи та соціальну службу; запрошення на первинне інтерв'ю; укладання контракту, згідно з яким клієнт бере на себе зобов'язання приходити на заплановані зустрічі із соціальним працівником; інтервенція (втручання), метою якої є інформування про небезпеку вживання наркотичних речовин, мотивація клієнта до зміни поведінки; спостереження за змінами у поведінці клієнта; супроводження клієнта в разі необхідності під час проходження тестувань на ВІЛ/СНІД і відвідування лікарів; запрошення клієнта на кінцеве інтерв'ю [8, с. 181]. Головне при цьому – донести до клієнтів важливість і необхідність самоконтролю над процесом вживання наркотичних речовин. Завдяки цьому вуличні працівники забезпечують клієнтів актуальною інформацією та допомагають їм усвідомити власну здатність контролювати процес вживання, а при бажанні – припинити його.

Отже, завдання-мінімум вуличного соціального працівника у роботі з наркозалежними особами полягає у переконанні їх в необхідності безпечного вживання наркотиків; а завдання-максимум полягає у зміні ризикованого стилю життя, тобто у відмові від вживання наркотичних речовин. Ефективна вулична соціальна робота з такими людьми неможлива без тісної взаємодії з консультативними і кризовими центрами, притулками, куди можна за потреби направляти клієнтів.

Список літератури

1. Анисимов, Л.М. Профілактика п'янства, алкоголізму и наркоманії среди подростков [Текст] / Л.М. Анисимов. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 175 с.
2. Зверева, І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми і молоддю в Україні: теорія і практика [Текст] / І.Д. Зверева. – К., 1998. – 73 с.
3. Лукашевич, М.П. Соціальна робота в Україні: теоретико-методичні засади [Текст] / М.П. Лукашевич, І.І. Минович, І.М. Пінчук. – К., 2000. – 65 с.
4. Максимова, Н.Ю. Воспитательная работа с социально-дезадаптированными школьниками [Текст] / Н.Ю. Максимова. – К., 1997. – 112 с.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення відповідальності у виді довічного позбавлення волі за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів)». Законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 17.12.2014 р.
6. Шаповал, А. Стратегія зменшення шкоди від вживання ін'єкційних наркотиків [Електронний ресурс] / А. Шаповал. – Режим доступу: <http://uhrn.civicua.org/uhra/strategy.htm>. – Назва з екрану.
7. Філь, С. Вулична соціальна робота зі споживачами ін'єкційних наркотичних речовин [Електронний ресурс] / С. Філь, А. Бойко. – Режим доступу: [p://shatelei.kiev.ua/studies/fil_boyko_outreach_work_with_drugusers.html](http://shatelei.kiev.ua/studies/fil_boyko_outreach_work_with_drugusers.html). – Назва з екрану.
8. Чернецька, Ю.І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка». – Старобільськ, 2016. – 495 с.

Є.Л. Шинкаренко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Самотність людей похилого віку як актуальна проблема суспільства**

У похилому віці особливо загострюється й актуалізується проблема самотності: вмирають родичі, друзі, втрачаються соціально значущі зв'язки. Вже дорослі діти віддаляються від батьків, часто не лише фізично, але і емоційно, бо мають потребу будувати власне життя і налагоджувати мережу особистих стосунків, в яку батьки не входять ні за віком, ні за інтересами. До того ж, старість тягне за собою погіршення здоров'я і природній страх смерті, що негативно позначається на психологічному стані літньої людини.

У похилому віці людину оточує її минуле, а майбутнє виглядає надто нестійким і примарним, коло інтересів та прив'язаностей різко звужується. Все це загострює відчуття самотності, непотрібності і безпорадності.

В останні десятиліття провідною тенденцією в розвинених країнах світу є зростання відносної частки населення похилого віку. Головні причини старіння населення – зниження народжуваності та збільшення тривалості життя осіб старших вікових груп завдяки прогресу медицини, підвищенню рівня життя населення. Так, за даними ООН, у 1950 р. в світі проживало приблизно 200 млн. людей у віці 60 років і старше, до 1975 р. їх кількість зросла до 550 млн. За прогнозами, до 2025 р. чисельність людей старше 60 років сягне 1 млрд. 100 млн.

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Глазунов С.В.

чоловік. У порівнянні з 1950 р. їх чисельність зростає більш ніж у 5 разів, тоді як населення планети збільшиться лише у 3 рази [1, с. 145].

З принципів філантропії та гуманності не можна оминати увагою таку актуальну та масштабну проблему сучасного суспільства, як самотність людей похилого віку.

Розглянемо більш детально поняття самотності та її особливості.

Самотність людини – складна проблема, обумовлена соціальними, психологічними, економічними чинниками. Самотність з наукової точки зору є одним з найменш розроблених психологічних і соціальних понять. До почуття самотності (різного ступеня) схильні практично всі, але особливо різко воно проявляється в кризові періоди життя людини.

Самотність – стан і відчуття людини, що знаходиться в умовах реальної або уявної ізоляції від інших людей, розриву соціальних зв'язків, браку спілкування тощо [2, с. 34].

Самотня людина зберігає інфантильне відчуття власної всемогутності, вона егоцентрична і пускає пил в очі публіці з тим, щоб принизити інших. Самотній індивід, як правило, проявляє хворобливу скритність або відверту ворожість [3, с. 4].

І.С. Кон виділяє наступні соціально-психологічні типи старості:

Перший тип – активна творча старість, коли ветерани, йдучи на заслужений відпочинок, продовжують брати участь у суспільному житті, у вихованні молоді тощо.

Другий тип старості характеризується тим, що пенсіонери займаються справами, на які раніше у них просто не було часу: самоосвітою, відпочинком, розвагами тощо. Тобто для цього типу людей похилого віку також характерні хороша соціальна та психологічна пристосованість, гнучкість, та адаптивність.

Третій тип (а це переважно жінки) знаходить розраду в сім'ї. А оскільки домашня робота невичерпна, то жінкам, які займаються нею, просто ніколи нудьгувати. Однак, як зазначають психологи, задоволеність життя в цієї групи людей нижче, ніж у перших двох.

Четвертий тип – це люди, сенсом життя яких стає турбота про власне здоров'я. З цим пов'язані і різноманітні форми активності, і моральне задоволення. Разом з тим виявляється схильність (частіше у чоловіків) до перебільшення своїх дійсних і уявних хвороб, підвищена тривожність.

Поряд з виділеними благополучними типами старості І.С. Кон звертає увагу і на негативні типи розвитку:

а) агресивні, старі буркуни, незадоволені станом навколишнього світу, що критикують все, крім самих себе, всіх повчають і тероризують нескінченними претензіями;

б) розчаровані в собі і у власному житті, самотні і сумні невдахи, які постійно звинувачують себе за дійсні та уявні втрачені можливості, роблячи себе тим самим глибоко нещасними [4, с. 35].

Проблеми соціальної роботи з самотніми людьми літнього віку полягають

у недостатньому інформуванні про особливості їх стану та у неналежній увазі до зазначеного явища.

Родина, мікросоціум, інститути піклування, релігійні організації, родичі, сусіди, товариші по дозвіллу відіграють важливу роль у полегшенні стану самотності людей похилого віку і, гіпотетично, можуть знизити рівень таких небажаних і широко розповсюджених серед самотніх людей явищ як алкоголізм, суїцид, занедбаність, немічність, психічні відхилення. [5, с. 128].

Таким чином, самотність в літньому віці виступає як актуальна соціально-психологічна проблема, яка потребує належної уваги, детального вивчення та комплексного підходу для її, хоча б часткового, подолання.

Список літератури

1. Александрова, М.Д. Проблемы социальной и психофизиологической геронтологии [Текст] / М.Д. Александрова. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1974. – 135 с.
2. Человек без других не может...: о проблеме одиночества [Текст]: сборник. – М.: Прогресс, 1989. – 39 с.
3. Железнякова, Ю.В. Теоретичний аналіз підходів до визначення поняття «Самотність» [Текст] / Ю.В. Железнякова. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013.
4. Хрестоматия по психологии / Сост. В.В. Мироненко; под ред. А.В. Петровского. – М., 1987. – 447 с.
5. Основы социальной работы [Текст]: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / под ред. Н.Ф. Басова. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 288 с.

ПОЛІТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Д.Р. Глущенко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Вплив подвійного громадянства на ситуацію в Криму

На сучасному етапі дедалі більше зростає інтерес до такого феномена як подвійне та множинне громадянство. Це спричинено колізіями, що виникають в результаті наявності в осіб двох або більше громадянств, а також тим, що це може так чи інакше загрожувати територіальній цілісності. На жаль, право держав не може самостійно регулювати власне громадянство та забезпечувати повну узгодженість законів про громадянство різних держав одне з одним. У результаті країна не може регулювати цей процес в своїх межах, і Україна не є виключенням.

Так, відповідно до Закону України «Про громадянство України» за редакцією від 19.02.2016 р. громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. І як відомо, в Україні одним з головних принципів, що стосується цієї сфери є принцип єдиного громадянства, хоча на практиці його дотримання порушується.

Сучасні європейські держави, за критерієм ставлення до інституту мно-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Вєдькал В.А.

жинного громадянства, можна розділити на декілька груп, зокрема на ті, що:

- дозволяють множинне громадянство (наприклад, Іспанія, Франція, тобто держави, які підтримують зв'язок з населенням держав-колишніх колоній, укладаючи при цьому двосторонні договори);

- дозволяють множинне громадянство за певних умов (наприклад, Вірменія, Литва, Румунія, Угорщина, Фінляндія, Швеція, де цей статус, здебільшого, отримують особи етнічного походження, яке асоціюється з «материнською державою»);

- не визнають множинного громадянства (наприклад, Австрія, Данія, Німеччина, Білорусь). Умовою отримання громадянства зазначених країн є не тільки декларація про відмову від громадянства іншої країни, але й надання відповідних підтверджуючих документів.

В Україні в Законі України «Про громадянство України» зафіксовано принцип «єдиного громадянства», хоча при цьому норма про недопустимість випадків множинного громадянства відсутня.

Загалом проблема множинного громадянства останнім часом набула для України особливої гостроти. Це пов'язано з тим, що кількість біпатридів та осіб з множинним громадянством в Україні щороку збільшується і вже давно не обчислюється у сотнях. При цьому політика регулювання питання множинного громадянства в українському законодавстві є недосконалою.

Це пов'язано як з внутрішніми, так і з зовнішніми факторами. Зазвичай у регіонах, де відсоток певної національної меншини порівняно вищий, проводилася регіональна етнонаціональна політика, яка дещо відрізнялася від загальнонаціональної. Прикладом є Автономна Республіка Крим з домінуванням російської національної меншини (58,5%). Україна здійснювала її фінансову, організаційну, інформаційну підтримку, а також не порушувала демократичні свободи. З одного боку, це було своєрідною підтримкою етнонаціонального середовища, а з іншого давало поштовх дезінтеграційним процесам, що в результаті призвело до сепаратизму [1].

Можливо, наслідки були б інакшими, якби недоліки національного регулювання проблеми подвійного громадянства не були підкріплені силами ззовні. Представники російської національної меншини та їхні організації в АРК неодноразово вимагали приєднання Криму до Росії, однак це не відбувалося на офіційному рівні (за виключенням окремих випадків) [5]. До того ж, поступово це підкріплювалося прихованою політикою поширення Російською Федерацією подвійного громадянства, тоді як в Україні закріплений принцип єдиного громадянства. Таким шляхом РФ «захистила» етнокультурні права своєї національної меншини на території України, а на практиці маніпулювала подіями, що відбувалися в Україні, підривала суверенітет останньої, тоді як національна меншина і особи з подвійним (українським та російським) громадянством виступали своєрідним «троянським конем» на території Криму [4].

Ще за президенства Бориса Єльцина Російська Федерація активно роздавала російські паспорти. Окрім того, у зв'язку з тим, що на Кримському півост-

рові базувався Чорноморський флот Російської Федерації, кількість військово-службовців і їх сімей збільшувалась на цій території кожного року і більшість з них і після завершення строку служби залишались на території Кримського півострову. Ще більше погіршило цю ситуацію підписання «Харківських угод» 21 квітня 2010 року між Україною і Російською Федерацією. Відповідно до угоди, термін перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України було продовжено на 25 років з 28 травня 2017 року з наступним автоматичним продовженням на наступні п'ятирічні періоди [1].

Окрім того, за президенства Віктора Януковича, збільшилась міграція росіян на півострів, а також збільшилась кількість українських громадян, яким були видані російські паспорти. Точну кількість таких осіб з подвійним громадянством не можна було визначити, оскільки російське МЗС відмовлялося надати інформацію про точну кількість виданих ними паспортів українським громадянам. На цю ситуацію звертали увагу ще у 2008 році, коли розпочалась війна на території Грузії. Однією з тих, хто провів паралелі і побачив серйозну загрозу для України була український дипломат, посол України у Словаччині Інна Огнівець, яка раніше брала участь у переговорах з представниками РФ щодо врегулювання діяльності ЧФ у Криму заявила в інтерв'ю «Бі-Бі-Сі», що Росія веде активні приховані дії щодо надання російського громадянства мешканцям Криму. І при цьому вона передбачала, що після Грузії об'єктом збройного конфлікту може бути Україна, що пов'язано з тим, що ведуться приховані дії з надання російського громадянства мешканцям Криму. Українська сторона намагалася уникнути загострення ситуації, пов'язаної з можливими наслідками подвійного громадянства, тоді як під час переговорів по широкомасштабному договору з Російською Федерацією російська сторона просто наполягала (у вигляді ультиматуму), що в угоді має бути норма про подвійне громадянство. І хоча, ця норма не була включена, це не надто обмежувало в діях Російську Федерацію. Більш того, місто Севастополь було своєрідним «плацдармом» поширення російського впливу в Криму та на Сході України, російськомовне населення фактично перетворюється на «п'яту колону» Російської Федерації в Україні. Це надало можливість Російській Федерації заявити, що права її співвітчизників порушуються і на підґрунті «волевиявлення населення» незаконно анексувати Крим. Росія дуже активно використала інститут подвійного громадянства як політичний інструмент і в результаті такої політики, Крим зараз тимчасово окупований і термін його перебування у складі Російської Федерації невідомий.

Таким чином, Російська Федерація використала інститут подвійного громадянства як політичний інструмент як у випадку з Грузією, так і у випадку з Україною. Тому для забезпечення територіальної цілісності в майбутньому необхідно змінити державну політику, що стосуються громадянства у відповідь на зовнішні загрози.

Зважаючи на ті події, до яких призвела недооцінка загрози подвійного громадянства, Україна має докласти зусиль аби нейтралізувати результати, а

також усунути недоліки. Перш за все, з метою гарантування реалізації принципу єдиного громадянства потребує удосконалення нормативно-правова база. Необхідно дослідити способи, які допоможуть уникнути подвійного громадянства в громадян і зменшити кількість тих, хто вже його має. Так, Словацька Республіка гостро відреагувала на прийняття в Угорщині у 2010 році нової версії закону про громадянство, модифікувавши у травні того ж року своє законодавство, відповідно до якого за приховування подвійного громадянства громадянин Словаччини карається штрафом і позбавляється словацького громадянства [2].

Доцільно на державному рівні, конкретизуючи у відповідних законах, в інтересах національної безпеки обмежити права і свободи осіб з подвійним (множинним) громадянством, що стосуються питань конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності України [3].

У законах, що стосуються виборних посад, участі в управлінні державними справами, правоохоронних органах, державного апарату, органів місцевого самоврядування, служби в збройних силах, інших спеціальних державних службах тощо, заборонити особам з подвійним (множинним) громадянством займати посади.

Окрім того, за умови виникнення провокацій, що можуть бути спричинені іноземними державами, необхідно готувати ноти ультимативного характеру, що стосуватимуться Міністерств закордонних справ останніх, а осіб, які безпосередньо пов'язані з незаконним поширенням біпатризму на території України визнавати «*persona non grata*».

Список літератури

1. Березовець, Т.В. Анексія: острів Крим. Хроніки гібридної війни [Текст] / Т.В. Березовець. – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2015. – 352 с.
2. Вітман, К. Суперечності загальнонаціональної та регіональної етнополітики в Україні [Текст] / К. Вітман // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 9. – С. 57.
3. Горбулін, В.П. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? [Текст] / В.П. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2009. – № 35, 19-25 вересня.
4. Горбулін, В.П. Українська політика національної безпеки України: актуальні виклики – адекватні відповіді [Текст] / В.П. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2009. – № 11, 28 березня-4 квітня.
5. Подвійне громадянство, як валіза з подвійним дном? [Текст] // Юридичний вісник України. – 2004. – № 45. – 6-12 листопада. – С. 10.

Д.В. Дяченко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Коеволюція виборчої та партійної системи України

На процес формування українських політичних партій, а відтак і на формування української партійної системи вплинув характер суспільно-політичних

---

* Науковий керівник – канд. політ. наук, доц. Перфільєва А.О.

процесів «перебудови» у пізньому СРСР. Відміна шостої статті Конституції СРСР у лютому 1990 р., що містила норму про монопольну роль КПРС, у політичному житті, створила підґрунтя для розвитку багатопартійності. Зміни у виборчому законодавстві відкрили шлях альтернативним, конкурентним виборам і дали поштовх до створення політичних партій та рухів. Одна частина політичних партій в УРСР, сформувалася з колишніх представників комуністичної партії; друга частина політичних партій формувалася в результаті процесу інституалізації різноманітних опозиційних, дисидентських рухів та організацій [2, с. 234-235]. Об'єднуючим чинником для більшості політичних партій та рухів того часу стала конкуренція за політичну владу з комуністичною партією УРСР [1, с. 78].

Перші альтернативні вибори в УРСР пройшли у березні 1990 р. Відповідно до виборчого законодавства виборчий процес проходив за мажоритарною системою абсолютної більшості (50%+1). Результатом виборів стало проходження до парламенту п'яти партійних груп, що засвідчило формування конкурентної партійної системи в Україні. Втім, особливості виборчого законодавства давали перевагу на виборах представникам партійно-номенклатурної еліти (що оформилася у партійне об'єднання «Група 239»), і одночасно, значно обмежувало можливість потрапити до законодавчого органу представникам демократичної опозиції [6, с. 352]. Тимчасова заборона та самодискриетація КПУ після розпаду СРСР сприяла звільненню політичного та електорального простору для інших політичних партій.

Перші вибори у незалежній Україні пройшли у 1994 р, відповідно до виборчого законодавства 1993 р. Нове виборче законодавство передбачало незначні, порівняно з попереднім, зміни, а отже реалізація його норм принципово не вплинула на перебіг і результат виборчого процесу: перевагу на виборах отримали представники партійно-номенклатурної еліти. Ці вибори показали недосконалість існуючої виборчої системи, оскільки велика кількість депутатів не була обрана в першому турі, і як наслідок – значні ресурси було витрачені на довибори; значна частина депутатів взагалі не була обрана до парламенту; обраний парламент характеризувався великою кількістю безпартійних кандидатів (246 депутатів), а партійні кандидати (190 депутатів) були розпорошені аж між п'ятнадцятьма ідеологічно поляризованими партіями [1, с. 82]. Крайня ідеологічна поляризованість політичних партій цієї каденції та відсутність у них коаліційного потенціалу [3, с. 33] дає можливість визначити існуючу на той час партійну систему як «атомізовану» (більше 10 ідеологічно протилежних партій) [5, с. 595].

Розпорошеність політичних сил, неможливість сформувати ефективний, діяльний уряд, спонукали українську політичну еліту до пошуків шляхів оптимізації політичного процесу. Одним з таких шляхів стало прийняття нового виборчого законодавства 22 жовтня 1997 р, за яким і пройшли парламентські вибори 1998 р. Відповідно до законодавчої реформи, в Україні вводилася «змішана» виборча система: 225 депутатів обиралося на загальнодержавному виборчому окрузі

за партійними списками з 4-відсотковим виборчим бар'єром, а ще 225 – на одномандатних виборчих округах за системою «перший отримує все» [6, с. 353-354]. Виборче законодавство 1997-2001 рр. сприяло певній стабілізації партійної системи, зменшенню партійної розпорошеності, підвищенню ролі партій та формуванню партійних блоків, спрощенню формування уряду. Партійну систему після виборів 1998-2002 рр. можна описати як систему «поляризованого плюралізму» (більше 6 ідеологічно поляризованих партій).

Суспільно-політичні реалії 2004 р. спонукали до впровадження нової моделі виборчої системи, яка б мала більш репрезентативний характер. Нове виборче законодавство передбачало введення «чистої» пропорційної системи з «жорсткими» списками (відомо лише першу «десятку» списку партії), з 3-відсотковим виборчим бар'єром. Зміна виборчої системи певним чином вплинула на партійну конфігурацію в українському парламенті: кількість партій зменшилося з шести до п'яти. Приблизно такий самий розклад сил був і після позачергових виборів 2007 р. Серед багатьох фахівців панує думка, що сформована після 2006 р. партійна система є «біполярною» за своєю сутністю [1, с. 237]. Специфіку, сформованої «біполярної» партійної системи, характеризує наявність двох політичних еліт, кожна з яких, в різні періоди, оформлювалася у двох-трьох політичних партіях, що становили окремий «партійний полюс», який відрізнявся від протилежного полюсу за політичними пріоритетами, політичною програмою, вектором розвитку держави та суспільства, зовнішньополітичними орієнтаціями, електоральною орієнтацією на різні регіони (Схід-Південь, Центр-Захід). У 2011 р. за часів президентства В.Януковича виборче законодавство зазнало нових змін, які передбачали перехід до змішаного виборчого формату, як у 1998-2002 рр., але з прохідним бар'єром у 3% для пропорційної складової, за якими і були проведені вибори у 2012 р. Реформа виборчої системи не змінила характер «біполярності» партійної системи. Два «блоки» по чергово змінювали один одного у державного керма майже десять років, поки політична криза 2013-2014 рр. не встановила нові реалії.

Особливості сучасної партійної системи України, що оформилася після парламентських виборів 2014 р. визначається не стільки специфікою виборчого законодавства («змішана» система з поправкою до закону, про підвищення прохідного бар'єру до 5%), скільки кризою, в якій опинилася українська держава та суспільство. Наразі, ми маємо в парламенті шість партій та дві партійні групи, і в перспективі, відповідно до соціологічних опитувань, у законодавчий орган мають шанс потрапити, у разі виборів, вісім партій [4, с. 7].

Сучасна партійна система України характеризується крайньою розпорошеністю політичних сил, при одночасній відсутності партій лівого ідеологічного спрямування: усі політичні сили, представлені в парламенті, є центристськими та правочентристськими. Сучасний український парламент не в змозі сформувати стабільний та ефективний уряд, який би міг проводити важливі поточні та довгострокові реформи. Мажоритарна складова виборчої системи хоча і відповідає уявленням громадян про можливість прямого впливу на політику, але негативно впливає на процес

партійного будівництва. Таким чином, слабкість партійної системи сприяє слабкості політичної системи держави загалом.

На нашу думку, для формування репрезентативного та стабільного парламенту Україні необхідно перейти до «чистої» пропорційної системи з «відкритими» списками. Система «відкритих» списків надасть змогу виборцям впливати на загальний партійний список, і таким чином обирати власне «своїх» представників. Виборчий бар'єр у 5% є найбільш оптимальним, оскільки ускладнює потрапляння до парламенту маргінальних та антисистемних партій, які не користуються загальнонаціональною підтримкою, або ставлять собі за мету антидержавну діяльність, або кардинальну зміну політичної системи. У сучасному законодавстві існує бар'єр у 2%, подолавши який, партія може розраховувати на державне фінансування, але оптимальним є бар'єр у 3%.

Системне реформування виборчого законодавства створить підґрунтя для встановлення ефективної партійної системи. Перехід до пропорційної системи сприятиме процесу партійного будівництва, формуванню структурованих, стабільних, орієнтованих на ефективну парламентську діяльність партій, що відкриє шлях до утвердження сильної партійної системи. Підвищення політичної та виборчої культури населення України, в довготривалій перспективі, сприятиме більш раціональному та зваженому вибору українських громадян, що в свою чергу підвищить шанси найбільш конструктивних, орієнтованих на реальну парламентську діяльність, політичних сил та «відсіюванню» популістських, технічних та антисистемних політичних груп.

Список літератури

1. Карамзіна, М. Етапи розвитку багатопартійності в Україні: (1988-2011) [Текст] / М. Карамзіна // Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24-25 листопада 2011 р.). – К.: ПІЕНД, 2012. – С. 75-106.
2. Романюк, А. Партії та електоральна політика [Текст] / А. Романюк, Ю. Шведа. – Л.: ЦПД-Астролябія, 2005. – 348 с.
3. Сарторі, Д. Порівняльно-конституційна інженерія: дослідження структур, мотивів і результатів [Текст] / Д. Сарторі. – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
4. Електоральні настрої населення та оцінка соціально-економічної ситуації в країні [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг». – 2016. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/elektoralnye_nastroeniya_naseleniya_i_ocenka_socialno-ekonomicheskoy_situacii_v_ukraine.html.
5. Шведа, Ю. Теорія політичних партій та партійних систем [Текст] / Ю. Шведа. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 617 с.
6. Шведа, Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні [Текст] / Ю. Шведа. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 462 с.

М.В. Кузнецова*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

**Векторы формирования властвующей элиты в Украине:
роль интеллектуальных ресурсов**

Успешное функционирование любого общества зависит от его управленцев — правящей верхушки, а точнее, элитарного слоя общества. По мнению Ч. Миллса, правящая элита состоит из людей, занимающих такие позиции, которые дают им возможность возвыситься над средой обычных людей и принимать решения, имеющие крупнейшие последствия [2]. Такие люди занимают в социальной системе стратегические командные посты, в которых сосредоточены действенные средства, обеспечивающие власть, богатство и известность.

Учёный, говорит о так называемом «треугольнике власти» — экономические корпорации, правительство и генералитет. Именно они образуют систему социального господства [2]. Важнейшие иерархические институты современного общества (государство, корпорации, армия) становятся орудиями власти. Чиновники, входящие в «большую тройку», находятся на вершине социальной иерархии, определяют события государственного, если не мирового значения.

В Украине этот треугольник искажен. Президент Украины является параллельно и Главой Вооруженных Сил, соответственно, в его руках сосредоточена как военная, так и государственная власть. Да и в целом, в современном мире сложилась тенденция на сближение бизнеса (транснациональные корпорации) и государства — управляющие корпорациями получают непосредственную политическую власть, а роль профессиональных политиков значительно сокращается.

Единство властвующей элиты формируют частные школы, университеты и клубы. Чтобы войти в элитарную структуру необходимо отказаться от собственных индивидуальных предпочтений и стать похожим на других — иметь такие же ценностные ориентации, вести определенный образ жизни, выполнять схожие практики. Типичность габитуса, в конечном счёте, является главным условием, но экономический, культурный и социальный капитал также имеют немаловажное значение.

В Украине эта тенденция наблюдается ещё со времён обретения независимости. И с каждым годом проявляет себя всё активней. Элита становится ещё более закрытой, но формально и публично провозглашается открытой. Ты можешь обладать престижем, богатством, связями, но так и не стать «своим» в этой системе. Данная закономерность прослеживается после Революции Достоинства и последовавших досрочных выборах. Большинство ключевых должностей заняли чиновники, которые и раньше находились в верхушке власти.

Ч. Миллс, сравнивая провинциальные высшие классы и высшие слои центральных городов (так называемую «прослойку четырехсот семей»), показал,

---

* Научный руководитель — канд. социол. наук, доц. Зубарева О.И.

что властные возможности первых значительно ограничены [2]. Высшие позиции в локальных иерархиях потеряли то значение, которое они имели прежде. Хотя из локальных вершук вышло много членов властвующей элиты, но те, кто занимают высшие позиции в местных иерархиях, в нее не входят.

В современном мире большее внимание уделяется уровню обладания информацией, умению нестандартно мыслить, творческим способностям – по Р. Мертону, это инновационный тип адаптации (цели сохраняются, а методы достижения трансформируются). В связи с этим, интеллектуальные ресурсы начинают представлять собой новый вектор формирования властвующей элиты.

Появляется понятие «интеллектуального капитала», которое вбирает в себя следующие черты: развитие интеллектуальной собственности, становление нового типа творческого мышления, формирование своеобразного интеллектуального центра [1]. Интеллектуальный капитал имеет собственное движение и влияет на структуру общественной системы. Его формирование невозможно без организованного накопления и упорядочивания знаний.

Так, направляющей тенденцией современности становится разрастание информационной подвижности. Формированию информационной валентности элит способствует накопление и конструктивное использование интеллектуальных ресурсов, составляющих интеллектуальный капитал властвующей элиты [1]. Соответственно, в современных странах, роль интеллектуальных ресурсов в развитии властвующей элиты достаточно велика и ресурсы современного научного сообщества становятся востребованными в управленческих структурах на самом высоком уровне.

В Украине ситуация на сегодняшний день кардинально отличается – интеллектуальные ресурсы не являются доминирующим вектором развития элит. В нашей стране гораздо больше ценятся престиж, богатство и уровень влияния, обладание властью (которые были характерными более для модерного общества). Украинские политики не стремятся к приращению новых знаний и систематизации уже имеющегося опыта.

Такая ситуация складывается и потому, что на выборах граждане Украины руководствуются не уровнем интеллектуального капитала кандидатов, а принципом аттракции - понравился или нет. Многие украинцы считают, что существуют «мы» – те, кто сидит и смотрит, и «они» – те, кто управляют государством [3]. В этом и кроется кардинальная проблема. Сейчас существуют разнообразные рычаги влияния на властвующие элиты. Например, социальные сети, где люди могут свободно выражать своё мнение и донести его до окружающих – ряд революций, носящий название «Арабская весна», начинался с Facebook.

Интеллектуальный потенциал элиты влияет на характер ее основных функций. Важнейшими функциями элиты является выбор дальнейшего направления развития общества, принятие стратегических решений и обеспечение их трансляции на уровень массового сознания и поведения [1].

В Украине публичные и важные для страны решения принимают люди,

сами не страдаючі від їх жорстоких наслідків. Саме тому їх погляди і політичні дії необ'єктивні. Соціальні наслідки такої безвідповідальності заключаються в тому, що залежні від них змушені терпіти «наслідки їх невіжества і помилок, їх самообману і передвзятих мотивів» [3].

Таким чином, інтелектуальний ресурс стає вектором розвитку владуючої еліти, оскільки він визначає характер успішного функціонування її акторів, можливості виконання ними поставлених завдань, здатність адекватно реагувати на змінювані обставини і вибирати відповідні напрями розвитку соціуму. Владуюча еліта України знаходиться тільки на шляху до усвідомлення значення інтелектуальних ресурсів.

Список літератури:

1. Зарова, О.В. Соціальна природа владуючої еліти суспільства [Електронний ресурс] / О.В. Зарова. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fwww.sgu.ru%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Fjournals%2Fizvestiya%2Fpdf%2F2013%2F12%2F13%2F2010-4-1.pdf&name=2010-4-1.pdf&page=1&lang=ru&c=56810535b93a>
2. Міллс, Ч.Р. Владуюча еліта [Електронний ресурс] / Ч.Р. Міллс. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fphilofiot.narod.ru%2FMills_Elite.pdf&name=Mills_Elite.pdf&lang=ru&c=56810692ef5d
3. Міллс, Ч. Р. Бессильные люди. Роль інтелектуалів в суспільстві [Електронний ресурс] / Ч.Р. Міллс. – Режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/nz/nz2-2014/23543-bessilnye-lyudi-rol-intellektualov-v-obschestve.html>

Ю.О. Ніколенко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Насилля як засіб політичної влади: дифініціювання та чинники актуалізації

Одним з найбільш актуальних і проблемних питань є місце насилля у політико-владних відносинах та співвідношення влади з насильством.

Протягом багатьох століть насилля виступало найважливішим способом вирішення гострих соціальних суперечок, їх зворотною стороною, особливо у відносинах між народами. Політикам, які не володіють моральною культурою, гуманними переконаннями, воно здається найефективнішим та дуже привабливим методом досягнення своїх цілей, оскільки здатне фізично усунути супротивника [3].

Під насиллям в політичному сенсі як правило розуміється використання фізичної сили стосовно інших членів суспільства для досягнення певних соціальних цілей. Навіть визнання легітимності влади не виводить розуміння сутності останньої за межі насильства [1].

Політичне насилля як засіб влади виступає як конкретно-історичний феномен. Це тому, що його зміст і характер конкретизуються і змінюються в різні часи і за різних обставин. Головним є його сутність, яка виражена в певній по-

---

* Науковий керівник – канд. політ. наук, доц. Перфільєва А.О.

літиці насилля, що впроваджується. При цьому виокремлюються внутрішній та зовнішній аспекти політичного насилля. Внутрішній аспект передбачає політику влади, орієнтовану, передусім, на конкретний політичний напрям розвитку суспільства, країни. Зовнішній орієнтований на певну політику насилля держави на міжнародній арені.

Політичне насилля розуміють як використання примусу для здійснення владної волі або оволодіння владою. Зважаючи на вищевикладене, політичне насилля – це примус, що використовується як засіб нав'язування волі суб'єкта з метою оволодіння владою, насамперед державною, її використання, розподілу, захисту. Це визначення відображає складність владних відносин, розмаїття їхніх виявів і відповідно багатофункціональність політичного насилля [3].

У цілому насилля – антипод гуманізму і моральності, оскільки означає дії, спрямовані проти людини та її гідності. Систематичне застосування насилля руйнує моральні основи суспільства, спільного життя людей, солідарність, довіру, правові відносини тощо. Водночас, внаслідок недосконалості насамперед самої людини, а також форм її колективного життя, суспільство не може повністю усунути будь-яке насилля і змушене з метою його обмеження та припинення використовувати силу.

Прояви і масштаби насилля в політиці можуть бути різними. Вони визначаються багатьма причинами: економічним і соціальним устроєм, гостротою соціальних конфліктів і традицією їх вирішення, політичною і моральною культурою населення тощо. Одним із найсуттєвіших чинників, який впливає на прояви та масштаби застосування насилля в політиці, є система владних відносин у суспільстві, форма реалізації політичної влади.

Сутність політичного насилля можливо правильно зрозуміти тільки в його співвідношенні зі владою. Існує безліч інтерпретацій понять як насилля, так і влади. Їх об'єднує погляд на владу як на здатність і можливість суб'єкта здійснювати свою волю, в випадку необхідності нав'язувати її тим, хто являється об'єктом владного впливу.

Зазвичай розрізняють дві основні форми реалізації політичної влади (форми владних відносин): панування (автократична форма – авторитарні і тоталітарні системи) і керівництво (демократична форма) [3]. Очевидно, що обидві вони прямо або опосередковано можуть використовувати насилля.

Насилля можуть застосовувати різні агенти політичної системи: держава, партії, терористичні організації, групи, окремі особистості.

Насилля як засіб політичної влади має певну специфіку. Насамперед політичне насилля належить до розряду неекономічних засобів політичної влади. Воно може спричинити великі соціальні втрати (людські жертви, руйнування матеріальних цінностей, духовні витрати), на відміну від інших засобів володарювання (наприклад, переконання, авторитет). Слід зауважити, що політичне насилля призводить до витрат як з боку об'єкта, так з боку суб'єкта влади (матеріальні витрати, дегуманізація особистості тощо). Звичайно, масштаби і відповідно ціна політичного насилля можуть бути різними. Суб'єкти влади зви-

чайно намагаються обмежити свої втрати, якимось чином зменшити політичне насилля. Проте це далеко не завжди вдається, оскільки насилля важко контролювати [3].

Застосування насилля має в собі значний елемент ризику, непередбачені жертви. Ескалація насилля може вплинути на результат політичних дій і завадити досягнення цілей. Застосування насилля може призвести до руйнування нормального функціонування політичної системи, до розповсюдження в суспільстві автократичних тенденцій, до посилення політичних режимів.

Найважливішим параметром при розгляді чинників, які зумовлюють прояви та масштаби застосування політичного насилля, є міра інституціоналізації владних відносин. Чим вище ступінь інституціоналізації, тим більш розгорнутий характер мають правила і норми політичної поведінки, діяльності політичних партій, методи вирішення конфліктів. Все це сприяє передбачуваності політичного процесу, зниженню вірогідності екстремістських способів боротьби за владу [3].

М. Вебер обґрунтував легітимність державного насильства. Ніколи б насильство у відносинах між людьми не перетворилося на державу, якби воно не спиралося на визнання та віру (довіру) людей до його необхідності, сакральності, законності тощо. Тобто держава є відносинами панування між людьми, котрі спираються на легітимне насильство, тобто люди визнають авторитет тих, хто панує над ними [1].

Марксистичні і радикальні ліберали розглядають державу як джерело і апарат насилля. На їх думку держава володіє незаперечною силою безпосереднього примусу. Видатний німецько-американський філософ Ханна Арендт пояснює концептуальні основи ототожнення влади та насильства в лібералізмі та марксизмі. Ліберали, розглядаючи суспільні реалії крізь призму ідеї свободи та поступу до неї, вважають будь-яку владу корупційною, а будь-який авторитет обмеженням свободи: «В основі ліберального ототожнення тоталітаризму з авторитарністю лежить давніше змішування авторитету з тиранією, а легітимної влади – з насильством» [2].

Ханна Арендт намагається відокремити владу від насильства та авторитету. В еллінських полісах, на її думку, було дві різних форми здійснення впливу, одна з яких застосовувалася до громадян полісу і реалізувалася через слово, інша - для рабів та варварів за допомогою насильства. К. Маркс, за Х. Арендт, здійснюючи бунт проти традиції, зводить усю владу до насильства [1].

Зв'язок між владою, насильством та примусом є не логічно-обов'язковим, а конкретно-історичним, притаманним ліберальній та марксистській теорії та ідеології. Ці парадигми, які у XIX ст. визначали політичне знання та життя, ототожнювали владу та державу, розглядаючи їх як форму примусу та насильства. Х. Арендт започаткувала традицію розрізнення влади та насильства. Сучасні теорії продовжують традицію, яку започаткувала Ханна Арендт, і розглядають владу, насильство та примус як цілком відмінні явища, змішування яких є науково необґрунтованим та суперечить сучасним суспільним реаліям [1].

У сучасному суспільстві влада не може зводитися до примусу і базуватися на насильстві, адже як примус, так і насильство вимагають постійної присутності певного можновладця, що безперервно здійснює певні дії, спрямовані на детермінацію дій інших членів суспільства. В сучасному суспільстві, натомість, постає проблема ефективності та дієвості системи, а не підкорення або непокори владі.

До того ж політичне насилля як засіб досягнення політичних цілей має низьку політичну ефективність із-за таких особливостей, як непередбачуваність, конфронтаційність, автократизм.

На нашу думку, влада сильна і дієва не тоді, коли вона застосовує силу, а коли вона проявляє максимум піклування про людину в суспільстві та забезпечує оптимальні умови для її безпеки і самореалізації. Зловживання владою, придушення свободи громадян закладені не в сутності влади, а насамперед в її невинуватій концентрації. Тому важливо усвідомлювати, що політика – це не тільки насилля чи загроза застосування насилля, але й співпраця, компроміс, обмін тощо.

Список літератури

1. Амельченко, Н.А. Співвідношення влади, примусу та насильства в сучасних теоріях влади [Електронний ресурс] / Н.А. Амельченко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Polit/2009_95/01_amelchenko_na.pdf
2. Арндт, Х. Між минулим і майбутнім [Електронний ресурс] / Х. Арндт. – Режим доступу: http://1576.ua/list/Arendt_Mizh_mynulym_i_maibutnim/magazine_2/index.html#/0
3. Левченко, Л.О. Політичне насилля як різновид тиску у владних структурах [Електронний ресурс] / Л.О. Левченко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2008_66/66-3.pdf

М.В. Фурман*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Сучасне розуміння і співвідношення моралі у політиці

На сьогоднішній день світове політичне життя знаходиться у перманентному розвитку суспільного прогресу та державного конфлікту, що зумовлює значні проблеми, які мають витоки у різноманітних сферах суспільства. Сучасний цивілізаційний світ існує і розвивається завдяки закладеним у ньому сукупностям принципів і норм моралі, що сформували індивідуальну діючу систему. Цей факт визначають як «феномен творення держави і суспільства». Такий процес творення нормативного порядку проходив досить вагомий історичний проміжок часу і, безумовно, потерпів суттєвих змін, які і призвели до сучасного розуміння концептуальної сутності моралі у політиці.

Доцільно буде привести приклад з роботи наукового діяча Шкорути Л. «Поняття моралі, права та держави», у якій виражається теза, що політика і мораль – одвічні союзники і стародавні опоненти, їх коріння – в самій глибині життя народу. Вже тому ці форми суспільної свідомості і види життєдіяльності

---

* Науковий керівник – старший викладач Тимченко М.М.

за своїм соціальним генезисом та природою здатні до взаємодії, до збігу в головному – узгоджувати інтереси людей, сприяти нормальному функціонуванню суспільства [4, с. 125].

Отже існує думка, що мораль, звичайно ж, формується під впливом політики, яка пронизує весь її зміст, та безпосередньо зв'язана з нею і існує у повноцінному слугуванні політичній меті. Якщо зробити спробу надати буржуазній державі як політичному знаряддю панівного класу моральні функції позакласової моралі, можна вважати такі погляди чистим непотребом. У сучасному буржуазному суспільстві держава вже стоїть па «політичній» і «моральній» точці зору, але це імітується під впливом заданого політичного режиму. Сучасний сталий зв'язок політики і моралі буває тільки тоді, коли, в ідеалі, політика може знаходити підтримку у народних мас, що відповідає їх моральним переконанням. Політика підмінювання моралі неспроможна, як неспроможне і абсолютне протиставлення політики і моралі, тому що єдність прогресивності і моральності об'єктивна [1, с. 79].

Правомірно розрізняти різні рівні узагальнення політики і моралі. Спільне існування політики із мораллю у загальному принципі взаємодоповнює, а не розбіжне. Одна з основних відмінних рис «загальнолюдського» погляду на різну проблему допускає не тільки бачити тотальну дисонацію підходів тлумачень та оцінок політики і моралі, їх взаємозв'язку, але й фіксувати істотні розбіжності між предметами науки про політику. Існуючий загальнолюдський підхід означає констатацію різноманітних концептуальних підходів, не співпадаючих висновків з одного і того ж питання політичної теорії і практики, визнання правомірності такого методологічного плюралізму. Для винайдення універсальної моделі наукового підходу для спрощення даного питання, треба умовно поділяти окремі фрагментарні висновки, щодо актуальної розробки [3, с. 232].

«Проголошуючи свою боротьбу за права и свободу людини, політика спирається при цьому на «потребу» суспільних Законів, и її вимоги, в силу цього, видають як обов'язкові», – писав І. Кант. Мораль, навіть зустрівшись з безумовною необхідністю конкретної справи, демонструє свободу людського духу, права його володаря на вільний вибір. Зазначена відмінність, до речі, позначається й на функціях цих регуляторів суспільного життя, зокрема, на функції орієнтації. Політика надає перевагу найбільш корисним: «політика – мистецтво можливого». Мораль орієнтує на найкраще саме по собі – етичний максималізм [2, с. 285].

У тлумаченні співвідношення політики і моралі відбиті погляди на проблему вітчизняних політологів, її визначають особливості сучасного політичного життя як в глобальному світі так і в Україні, її невідкладні проблеми і суперечності. Отже мораль як основна складова взагалі політичного функціонування повинно використовуватися задля отримання загальної вигоди та повноцінного блага. А поняття щодо гуманізації цього процесу надається тільки через виникнення суспільного протесту, що безумовно налаштований на часткову або повну зміну політичного вектору.

Отже, за сучасним зразком, що відображений у сучасному світі, ми спостерігаємо процес перманентних змін домінуючого фактору між поняттям моралі із системи політики. До подібного висновку нас наштовхує теоретична відомість про взаємне формування як моралі – політикою, так тенденції політики – моральними принципами. Дійсно, можна казати, що аспект моралі чітко викладений у змісті закону та кодексів, але частіше політичний практикум виражається по структурі традиційно-моральної тенденції, що так чи інакше актуалізується заданим суспільством, бо людина, в даному випадку (людина політична), у своєму професійному прояві керується перш за все сталими нормами.

Список літератури

1. Гоббс, Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Текст] / Т. Гоббс // Избр. произв.: в 2 т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1964. – С. 45-678.
2. Кант, И. Критика практического разума [Текст] / И. Кант // Соч.: в 6 т. / под общ. ред. В.Ф. Асмуса, А.В. Гулыги, Т.И. Ойзермана. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4, ч. 1. – С. 311-501.
3. Соловьев, А.И. Политика и мораль: грани очеловеченного дискурса [Текст] / А.И. Соловьев // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12. Полит. Науки. – 1996. – № 1. – С. 37-48.
4. Шкорута, Л. Поняття моралі, права та держави [Текст] / Л. Шкорута // Розбудова держави. – 1997. – № 1. – С. 13-17.

СТУДІЇ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

О.О. Бірюкова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Співробітництво держав у боротьбі з інформаційною злочинністю: роль та перспективи України**

Впровадження сучасних технологій в економіці, управлінні, кредитово-банківській діяльності, стрімкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій на основі використання глобальної мережі Інтернет і спрощення доступу до неї широкого кола користувачів через комп'ютери зумовило зростання злочинних проявів у вказаній сфері. Тенденція до розширення міжнародної співпраці в боротьбі зі злочинністю у сфері високих технологій наголошується в діяльності багатьох міжнародних організацій.

Актуальність теми обумовлена тим, що транснаціональність загроз в інформаційній сфері та рівень шкоди при їх реалізації змушують визнавати проблему забезпечення інформаційної безпеки як глобальну, що вимагає зусиль всієї світової спільноти. Кількість злочинів в кіберпросторі зростає пропорційно числу користувачів комп'ютерної мережі, і, за оцінками Інтерполу, темпи зростання злочинності в глобальній мережі Інтернет є найшвидшими на планеті [3].

За останні роки вже не раз поставало питання про вдосконалення міждержавного співробітництва у сфері боротьби зі злочинами з використанням нових інформаційних технологій. С. Зозуля визначає, що ефективна боротьба проти транснаціональної комп'ютерної злочинності та кібертероризму вимагає тіс-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Вєдькал В.А.

ного, швидкого, ефективного й функціонального міжнародного співробітництва усіх державних структур (і, зокрема, правоохоронних органів) у розслідуванні такого роду злочинів. На погляд І. Європіної, встановлення єдиних принципів і матеріально-правових основ з питань протидії кіберзлочинності є одним із найактуальніших. Зіштовхуючись із проявами транснаціональної злочинності, вироблення єдиної матеріально-правової концепції є обов'язковою умовою для впровадження кооперації в контексті боротьби з кіберзлочинністю. В. Бабакін зазначає, що характер злочинів у сфері комп'ютерної інформації вимагає міждержавного підходу до протидії їм, ефективність якого недосяжна без міжнародного співробітництва [7].

Проблема інформаційної безпеки, що постала в останні кілька десятиліть, виплила із вже фактично сформованої залежності суспільства від належного функціонування інформаційно-комунікаційних технологій. Вона ускладнюється тим, що використання інформаційно-комунікаційних технологій виявилось здатним здійснювати значний негативний вплив на суб'єктів відносин за дуже широким спектром: впливаючи як на цілісність міжнародних і державних інфраструктур, так і реалізацію основних прав і свобод людини. Такий спектр негативних проявів використання інформаційно-комунікаційних технологій привів до ситуації, коли в доктрині міжнародного права почали говорити про три аспекти міжнародної інформаційної безпеки – військовий, терористичний і кримінальний. Аналіз наукових досліджень та міжнародно-правових актів міжнародних організацій (ООН, МСЄ, ОЕСР, РЄ, ШОС) надає можливість стверджувати, що наразі ведеться вироблення нових напрямків протидії та активне співробітництво щодо боротьби з інформаційною злочинністю. Та Україна не була осторонь цих процесів [3].

Поява комп'ютерних злочинів, що мають транснаціональний характер, їх кількість і складність зробили цілком зрозумілим висновок про те, що жодна з держав не зможе боротися з ними покладаючись виключно на власні сили. Як наслідок, з'явилась потреба у міжнародному співробітництві. У зв'язку з цим набуває актуальності розгляд питань щодо розвитку міжнародного співробітництва у сфері інформаційної злочинності та ролі нашої держави щодо протидії цьому феномену [2].

Вважається, що першим кроком, яким було підкреслено міжнародний характер комп'ютерних злочинів і покладено початок міжнародного співробітництва у боротьбі із злочинним використанням інформаційно-комунікаційних технологій стала конференція Ради Європи з економічних аспектів злочинів, що відбулась у 1976 році. Саме з тих пір ця тема залишається на порядку денному [5].

Розуміння важливості розробки і прийняття міжнародно-правових актів, спрямованих на боротьбу із комп'ютерними злочинами, було сприйнято низкою міжнародних організацій починаючи з 90-тих років ХХ ст. У рамках G-8 протягом цього періоду проводилося безліч нарад з проблеми комп'ютерної злочинності. Зокрема, в липні 2000 р. на Окінаві (Японія) відбулася чергова на-

рада керівників глав держав та урядів групи Восьми. Було визнано за необхідне виробити спільний підхід в сфері боротьби зі злочинами в сфері високих технологій, такими, як кіберзлочини, які можуть серйозно загрожувати безпеці і довірі в глобальному інформаційному суспільстві. І такий загальний підхід отримав відображення в прийнятій на цій нараді «Окінавській Хартії про глобальне інформаційне суспільство», у якій зазначено: «Зусилля міжнародного співтовариства, спрямовані на розвиток глобального інформаційного суспільства, повинні супроводжуватися погодженими діями по створенню безпечного і вільного від злочинності кіберпростору» [6].

ООН як головна універсальна організація світу, враховуючи роль і значення інформації, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, створення світових баз даних, глобальних інформаційних мереж і систем та їх захисту, взяла на себе координуючу роль у розробці як концептуальних, так і правових засад регулювання ключових питань, серед яких [2]:

- боротьба із злочинним використанням інформаційних технологій;
- міжнародна інформаційна безпека;
- створення глобальної культури кібербезпеки і захист найважливіших інформаційних структур.

Початок комплексного розгляду питань співробітництва держав у боротьбі із злочинним використанням інформаційно-комунікаційних технологій пов'язаний із Всесвітнім самітом з інформаційного суспільства, що відбувся в два етапи – у Женеві 2003 р. і Тунісі 2005 р., де важливу роль у координації діяльності держав було покладено на Міжнародний союз електрозв'язку (ITU) [4]. Результатом діяльності стало прийняття МСЕ Глобальної програми кібербезпеки у 2007 р., яка визначила цілі, принципи і стратегії розробки моделей законодавства у сфері боротьби з комп'ютерною злочинністю [3].

Слід наголосити і на тому, що разом із співробітництвом на універсальному рівні, вартим уваги є співробітництво на рівні регіональному. Мова йде про розвиток міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у боротьбі із злочинним використанням інформаційно-комунікативних технологій в рамках Співдружності Незалежних Держав, Ради Європи, Шанхайської Організації Співробітництва, Європейського Союзу, Організації економічного співробітництва і розвитку, Азійсько-Тихоокеанської економічної співдружності, Ліги арабських держав, Організації американських держав. Для України на сучасному етапі головними напрямками є співпраця з ЄС та НАТО.

Законодавство Європейського Союзу у сфері інформаційної безпеки розвивалося у руслі міжнародних ініціатив Ради Європи, Організації економічного співробітництва і розвитку, Міжнародного Союзу Електрозв'язку, Організації Об'єднаних Націй. Законодавчі заходи у боротьбі із кіберзлочинністю здійснювалися у рамках програм Європейського Союзу – «Безпечний Інтернет» (1999-2004 рр.), «Безпечний Інтернет Плюс» (2005-2008 рр.), «Безпечний Інтернет 2009-2013 рр.», прийнятих рішеннями Європейського Парламенту і Ради, і переважно були спрямовані на захист персональних даних, сприянню безпечному

користуванню Інтернетом, формуванню сприятливого середовища для розвитку європейської Інтернет-індустрії, захист дітей, що користуються Інтернетом і новими інформаційними технологіями. Найважливіші заходи у боротьбі із кіберзлочинністю здійснювалися у рамках програми Європейського Союзу «Попередження і боротьба зі злочинністю» і передбачали співробітництво у протидії кіберзлочинності. У 2001 р. Україна ратифікувала Європейську Конвенцію про кіберзлочинність. А в рамках сучасного конфлікту, 27 січня 2016 року Рада національної безпеки і оборони ухвалила стратегію кібербезпеки України. Стратегія кібербезпеки передбачає розбудову національної системи забезпечення захисту кіберпростору, своєчасне виявлення та нейтралізацію кіберзагроз, а також запобігання їм з урахуванням практики провідних держав-членів НАТО та ЄС. У стратегії йдеться про координацію, взаємодію і розподіл повноважень та відповідальності органів сектора безпеки й оборони України в питаннях кібербезпеки, кіберзахисту та протидії кібертероризму й кіберзлочинності [3].

НАТО, як одна з провідних міжнародних організацій, наразі активно співпрацює у боротьбі з кібертероризмом. Вперше питання протидії кіберзагрозам було порушено на Празькому саміті НАТО (2002). Наприкінці 2008 року за ініціативою Служби безпеки України ініційовано створення під егідою Спільної робочої групи України – НАТО з питань воєнної реформи (СРГ ВР) Робочої підгрупи з питань кібернетичного захисту, що мало послугувати поштовхом для вироблення концепції взаємодії України з Північноатлантичним альянсом у цій сфері. Нещодавно відбулась п'ята спільна конференція Служби безпеки України та Спеціального комітету спецслужб країн НАТО «Нові тенденції кіберзагроз», присвячена проблемам протидії використанню міжнародними терористичними організаціями і окремими державами сучасних інформаційних технологій.

Незважаючи на кількість кіберзагроз, що постійно збільшується, на сьогодні Україна має вкрай слабку законодавчу базу, що стосується кібертероризму. Зокрема, це згадувана Конвенція Ради Європи, а також Закон України «Про основи національної безпеки» (2003) та ухвалений законопроект «Про посилення кіберзахисту України». Україна, відповідно до укладених нею міжнародних договорів, здійснює співробітництво у сфері кібербезпеки з іноземними державами, їх збройними силами, правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями. В рамках євроінтеграції, визначальним є завдання поступово адаптувати законодавство України до норм ЄС та НАТО, удосконалити нормативно-правові та економічні передумови для розвитку інформаційної інфраструктури держави, підвищити її стійкість до кібератак.

Тож, останнім часом питання забезпечення інформаційної безпеки стає дедалі більш актуальним і для України. Про необхідність зміцнення інформаційного суверенітету держави як однієї з складових національної безпеки України свідчить те, що в даний час посилюється негативний зовнішній вплив на інформаційний простір України, що, у свою чергу, загрожує розмиванням суспіль-

них цінностей і національної ідентичності, а також наближає до критичного стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем. У зв'язку з цим необхідно забезпечити сприятливі зовнішні умови для розвитку і безпеки держави, що передбачає, зокрема, і забезпечення інформаційної безпеки при інтеграції в структури глобального інформаційного суспільства [8].

Отже, одним із вирішальних чинників у боротьбі з кіберзлочинністю повинна стати не лише гармонізація національного законодавства з урахуванням основних положень конвенцій, тобто вироблення правових механізмів на національному рівні, а й міжнародне співробітництво в цій сфері, оскільки стає зрозуміло, що контролювати транснаціональну складову кіберзлочинів на рівні окремих держав практично неможливо. А міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю в сфері використання комп'ютерних технологій потребує правового, організаційного та наукового забезпечення.

Для нашої держави необхідно удосконалити національне законодавство щодо кібербезпеки та досягти вищого рівня системи підготовки фахівців у цій галузі. Міжнародне співробітництво також важливе та необхідне, адже прагнення України набути членства в ЄС та НАТО вимагає створення ефективної системи її безпеки, яка потім має стати органічною складовою європейської та євроатлантичної систем колективної безпеки.

Список літератури

1. Голева, Е.В. Интернет как инновационный феномен современного информационного общества [Электронный ресурс] / Е.В. Голева // Теория и практика общественного развития. - 2014. - №12. - Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=22020307>
2. Європіна, І.В. Практичні аспекти організації та провадження міжнародно-правової діяльності з протидії комп'ютерній злочинності [Електронний ресурс] / І.В. Європіна // Часопис Академії адвокатури України. - 2011. - Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-2/11eivpkz.pdf>.
3. Забара, І.М. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у боротьбі з інформаційною злочинністю [Електронний ресурс] / І.М. Забара // Часопис Академії адвокатури України - 2012. - № 17. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/e-journals/Chaau/2012-4/12zimziz.pdf
4. Кибербезопасность [Электронный ресурс] / Международный союз электросвязи. - Режим доступа: <http://www.un.org/ru/ecosoc/itu/cybersecurity.shtml>.
5. Номоконов, В.А. Глобализация информационных процессов и преступность [Электронный ресурс] / В.А. Номоконов // Юридическая Россия. Федеральный правовой портал. - Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1223215>.
6. Окинавская хартия глобального информационного общества [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.inforeg.ru/analytic/Okinav-Hartia3.htm.
7. Орлов, О.В. Міжнародна співпраця у сфері боротьби з кіберзлочинністю [Електронний ресурс] / О.В. Орлов, Ю.М. Онищенко // Теорія та практика державного управління. - 2013. - Вип. 4. - С. 17-23. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2013_4_5
8. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 7.09.2005 р. № 2824-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 5-6. - Ст. 71. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575

К.С. Граділенко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Міжнародно-правова співпраця держав в боротьбі
з нелегальною міграцією**

Міграція – переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час.

Міграція населення є об'єктивним процесом, невід'ємною межею глобалізації, і викликана нерівномірністю розвитку окремих регіонів земної кулі. Таким чином, міграція сама по собі не є нелегальною. Відповідно до визначення Комісії ЄС, нелегальним вважається мігрант, який в'їхав незаконно на територію держави через сухопутні, морські або повітряні кордони, включаючи транзитні зони аеропорту самостійно або за допомогою кримінальних угруповань. Зараз у світі нараховується близько 150 млн. мігрантів.

Практично всі держави світу визнають, що незаконна міграція має негативні наслідки:

- відбувається зростання правопорушень і злочинів;
- підвищується навантаження на соціальну сферу.

Для протидії нелегальній міграції приймаються різні міжнародні правові акти, які можна поділити на дві групи: *всесвітні та міждержавні*. До першої групи належать міжнародні правові акти, прийняті в рамках Організації Об'єднаних Націй. Основними в області протидії незаконній міграції є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та доповнює її Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітрю (15 листопада 2000 рік) [1, с. 73].

Мета Конвенції полягає у сприянні співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею:

- мета Протоколу полягає у попередженні незаконного ввезення мігрантів і боротьбі з ним, а також у заохоченні співробітництва між державами-учасницями в досягненні цих цілей при забезпеченні захисту прав незаконно ввезених мігрантів (ст. 2);

- ті держави-учасниці, які мають спільні кордони або знаходяться на маршрутах, на яких здійснюється незаконний ввіз мігрантів обмінюються, відповідно до їх внутрішніх правових та адміністративних систем, інформацією з таких питань, як пункти відправлення та призначення, а також маршрути, перевізники і транспортні кошти, які, як це відомо, чи підозрюється, використовуються будь-якою організованою злочинною групою, обмінюються науково-технічною інформацією, яка є корисною для діяльності правоохоронних органів з метою розширення їх можливостей щодо запобігання, виявлення і розслідування діянь мігрантів (ст. 10);

- без шкоди для міжнародних зобов'язань щодо вільного пересування лю-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Вєдькал В.А.

дей держави-учасниці, наскільки це можливо, встановлюють такі заходи прикордонного контролю, які можуть знадобитися для попередження і виявлення незаконного ввезення мігрантів (ст. 11) [2].

Регулюють питання протидії незаконній міграції Женевська конвенція про відкрите море (24 квітня 1958 року) та Конвенція ООН з морського права (10 грудня 1982 року). Женевська конвенція про відкрите море спрямована на регламентацію загальних питань використання моря, в тому числі і протидії незаконній міграції з порушенням державної території держави, що проходить по морю:

- право переслідування по гарячих слідах застосовується до порушень у виключно економічній зоні або на континентальному шельфі, включаючи зони безпеки навколо установ на континентальному шельфі. Однак право на переслідування іноземного судна по гарячих слідах припиняється, як тільки переслідуване судно входить в територіальне море своєї держави або в територіальне море будь-якої третьої держави (ст. 111).

Окремо необхідно виділити міжнародно-правові акти, спрямовані на захист прав трудящих-мігрантів. До них відносяться Конвенція Міжнародної організації праці (24 червня 1975 року) і Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів (24 листопада 1977 року) [3, с. 58].

- вживати всіх необхідних заходів для припинення таємного міграційного руху і незаконного найму мігрантів, проти організаторів незаконного або таємного пересування мігрантів, які шукають роботу (ст. 3 Конвенції Міжнародної організації праці).

До міждержавних правових актів відноситься Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з незаконною міграцією (6 березня 1998 року). Угода є основним міжнародно-правовим документом у цій галузі:

- сторони здійснюють взаємодію у сфері боротьби з незаконною міграцією за такими основними напрямками: міграційний контроль, облік громадян третіх держав, осіб без громадянства та громадян Сторін (держав, які підписали Угоду), які незаконно перетинають кордони держав, які незаконно перебували на територіях Сторін, а також осіб, яким заборонений в'їзд на територію однієї з Договірних Сторін. Сторони займаються виробленням механізму по депортації незаконних мігрантів, гармонізацією національного законодавства Сторін в галузі відповідальності для незаконних мігрантів та для всіх категорій осіб які сприяють незаконній міграції. Обмінюються інформацією про незаконну міграцію, займаються підготовкою та підвищенням кваліфікації співробітників відповідних органів Сторін, що займаються питаннями боротьби з незаконною міграцією (ст. 4);

- незаконні мігранти, виявлені на території однієї з Договірних Сторін, підлягають депортації в державу виїзду відповідно до законодавства держави в'їзду, якщо інше не передбачене міжнародними договорами (ст. 5) [4].

В ЄС методи боротьби з нелегальною міграцією, запропоновані Гаазької

програмою, були докладніше проаналізовані в декількох повідомленнях Комісії та Планах дій. Найбільший інтерес представляє Повідомлення Комісії «Загальна міграційна політика Європейського Союзу: принципи, напрямки, інструменти», так як в ньому отримали розвиток десять принципів, на яких ґрунтуватиметься міграційна політика в перспективі:

- для успішного соціально-економічного розвитку Євросоюзу, кожній державі-члену необхідна законна міграція, яка буде регулюватися чіткими правилами відповідно до потреб ЄС в робочій силі певної кваліфікації;

- впровадження візової політики, яка буде покликана, щоб полегшити за-конослухняним громадянам в'їзд і перебування в країнах ЄС, і в той же час вона б супроводжувалася підвищеними заходами безпеки;

- необхідність спільної охорони спільного кордону з метою забезпечення безпеки шенгенського простору;

- впровадження заходів задля посилення боротьби з нелегальною міграцією, і особливо з торгівлею людьми та ін.

У червні 2005 р. у Варшаві почало працювати нове Агентство з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів ФРОНТЕКС.

Завдання ж ФРОНТЕКС, згідно установчого регламенту полягають у наступному:

- координація оперативних дій держав-членів з охорони зовнішніх кордонів;

- надання допомоги державам-членам в організації ними спільних операцій по депортації нелегальних мігрантів. З цією метою Агентство може скористатися ресурсами Співтовариств;

- складання каталогу успішних заходів держав-членів щодо висилки нелегальних іммігрантів та ін. [5, с. 21].

Отже, нелегальна міграція являє собою глобальну проблему. У даний час нелегальна міграція стала стійким і масштабним явищем, яка наносить свій вплив на соціально-економічні і політичні процеси в багатьох країнах сучасного світу. Розширення масштабів нелегальної складової міграційних процесів вносить серйозний дисбаланс в забезпечення національної безпеки держави. Все це обумовлює зростаючий інтерес до проблем нелегальної міграції з боку державних і політичних діячів, стимулює подальший розвиток співробітництва з іншими державами в області протидії нелегальній міграції.

Список літератури

1. Книш, С.В. Міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з нелегальною міграцією [Текст] / С.В. Книш. – Луцьк, 2010. – 190 с.

2. United nation convention against transnational organized crime and the protocols thereto [Text]. – NY, 2000.

3. Нуфер, Г.Ю. Международно-правовое регулирование противодействия незаконной миграции [Текст] / Г.Ю. Нуфер // Юридическая наука. – 2013. – № 4. – С. 150-154.

4. Соглашение о сотрудничестве государств-участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконной миграцией [Текст]. – М., 1998.

5. Потемкина, О.Ю. Европейский Союз в борьбе с нелегальной иммиграцией: новые

І.В. Палюх*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Міжнародні та національні неурядові організації
як інструменти глобальної політики**

Особливою рисою сучасної глобальної публічної сфери є те, що інтереси більшості громадян слабо представлені в громадських організаціях або зовсім не мають представництва. Причиною цього є той факт, що ця більшість представлена найбільш вразливими прошарками населення, безробітними, групами людей з інвалідністю або з хронічними захворюваннями, людьми, залежними від наркотиків тощо. Для цих груп характерна ерозія соціальних зв'язків, яка веде до виникнення соціальної ізоляції. Неспроможність сучасного суспільства забезпечити участь соціально уразливих груп населення призводить до відторгнення ними пануючих систем цінностей і спроб знайти альтернативу їм у наркотиках, злочинності та інших сферах протесту. Водночас, саме в неурядових організаціях мають виховуватися громадяни, активізуватися соціально розрізнені групи населення. Проте їх інтереси мають значною мірою враховуватися в діяльності неурядових організацій, у політичних структурах та державних органах соціального захисту.

Участь в національних неурядових організаціях має забезпечувати можливість бути «почутими» в державних інститутах, у засобах масової інформації, серед представників неурядового сектору на міжнародній арені.

Національні та міжнародні неурядові організації стають сьогодні серйозними гравцями на світовій арені. Вони активно впливають на світову громадську думку і мають помітний вплив на вирішення проблем людства глобального характеру, насамперед, у гуманітарній, екологічній та соціальній сферах. Діяльність НУО служить індикатором розвитку демократії. Вона дозволяє задіяти в управлінні країною найбільш активних громадян, розробляти нові підходи до вирішення наявних проблем. Тим самим НУО сприяють більш ефективній роботі всієї державної системи.

Доцільно зазначити, що в Європі вплив міжнародного середовища на суспільні процеси в державі прийнято аналізувати за допомогою концепції «політичного трансферту». За словами Д. Стоуна, він являє собою передачу знань про можливості використання у політичному середовищі різних політичних, адміністративних та організаційних прийомів. Об'єктами передачі можуть бути:

– ідеї, що стосуються уявлень людей про свободу й громадянські права, безпеку, соціалізацію окремих груп меншин, нові способи культурної самореалізації громадян;

---

* Науковий керівник – канд. політ. наук, доц. Конон Н.Є.

- соціальні, економічні, політичні практики, моделі управління тощо;
- форми співробітництва (волонтерство, меценатство, соціальне партнерство у форматі «органи державної влади – неурядові організації»). Вони впроваджуються іноземними фондами за допомогою популяризації, інформаційних повідомлень тощо;

- освітні практики й програми;
- «образи світу», які формуються через такі канали, як туризм, народна дипломатія, побратимські відносини, участь у діяльності спільних підприємств та міжнародних проектах [5, с. 12].

«Політичний трансферт» передбачає не лише допустимість, а й бажаність зовнішнього впливу на внутрішні процеси в державі. Під впливом трансферту можуть відбуватися такі процеси:

- відхід від багатьох застарілих норм та догм, несумісних з ефективним міжнародним співробітництвом;
- поява нового формату «продуктів» інтелектуальної праці;
- виникнення нових стимулів для учасників міжнародних обмінів;
- поява нових правил і норм міжнародного співробітництва, таких, наприклад, як організаційний капітал чи ділова етика;
- загострення суперництва між учасниками ринку політичної експертизи за фінансові й технічні ресурси;
- поява нових можливостей для самовідтворювання найуспішніших практик, що сформувались у процесі внаслідок міжнародних обмінів;
- розширення соціальних можливостей територіальних чи профспілкових товариств;
- формування нових соціальних практик;
- активізація участі НУО у вирішенні суспільно важливих питань;
- збільшення відкритості адміністративних та управлінських процесів [3, с. 217].

Багато західних НУО, по суті, просувають інтереси конкретних держав і тому швидше повинні вважатися їх лобістами, а не представниками глобального громадянського суспільства. Тобто діючи на міжнародній арені НУО, спонсовані конкретними державами, можуть розглядатися як інструменти проведення національних інтересів, однак у такій ситуації не доводиться розраховувати на їх неупереджене сприйняття з боку світової громадськості [1, с. 145].

Просування національних інтересів за допомогою державних або близько державних структур – законна і прийнята у світі стратегія. Однак, за своєю суттю, вона не має ніякого відношення до громадянського суспільства.

Таким чином, наростаюча присутність громадських рухів і недержавних організацій на глобальній сцені стало видимим і необхідним завдяки їх активній діяльності в сферах надання послуг, освіти, захисту прав, що значною мірою сприяє вибудовуванню і розвитку системи міжнародного співробітництва та світової кооперації. Займаючись вирішенням таких проблем, як охорона навколишнього середовища, захист прав, свобод і законних інтересів людини і

громадянина, демографічна політика, міжнародні громадські рухи та організації вивели глобальне громадянське суспільство на міжнародну арену. Проте об'єктивна оцінка досягнень транснаціонального громадянського суспільства, ступеня впливу останнього на реалізацію публічної політики національними урядами дозволяє говорити про те, що воно знаходиться на початковому етапі формування. Однак на міжнародній арені посилюються роль і авторитет глобального громадянського суспільства, що сьогодні формується. На підтвердження сказаного слід зазначити ряд таких успішних кампаній, ініційованих саме міжнародними громадськими організаціями, як прийняття Генеральною асамблеєю ООН Конвенції про заборону тортур в 1987 р., Міжнародна кампанія із заборони протипіхотних мін, в якій об'єднання НУО разом із урядами деяких держав, зокрема Канади, виступали проти США та інших впливових держав; кампанії по захисту прав корінних народів і жінок у країнах Африки та Азії [2, с. 80].

У другій половині ХХ ст. розвиток нових акторів на міжнародному рівні, як транснаціональних корпорацій (ТНК), так і міжурядових та неурядових організацій, привело, за визначенням дослідника Дж. Грума, до «зростаючого різноманіття» учасників на світовій арені. Головними є не кількісні параметри, а саме якісні зміни в політичній структурі – згодом цей феномен був названий глобалізацією [4, с. 120].

Діяльність неурядових організацій і транснаціональних корпорацій призводить до непростих змін в політичній системі світу, світ переходить до принципово нових політичних відносин. Зростання авторитету і значущості ряду неурядових організацій сьогодні змушує деяких фахівців говорити про необхідність модернізації системи управління на макрорівні. Так чи інакше, поява і зростання недержавних суб'єктів світової політики перетворилися в ХХ ст. на потужний фактор зміни існуючого раніше світоустрою.

Можна говорити не тільки про посилення впливу НУО, але й про їх активне втручання в політику держави, включаючи внутрішню. Масштаби і ефективність цього втручання вже зараз не слід недооцінювати. Сфера політичного впливу – прямого і непрямого – досягла величезних розмірів.

Неурядові організації об'єднують громадян з метою співпраці з інститутами влади у вирішенні соціальних конфліктів і протиріч. Неурядові організації не тільки реалізують громадянські ініціативи, але і заміщують за деякими функціями (особливо, соціальною функцією) державні, управлінські та політичні партії, змінюючи політичну систему в цілому.

Набуваючи все більшу політичну вагу і значимість в міжнародних справах, НУО формують нові політичні і культурні принципи взаємин – мережевий принцип. Очевидно, що з розвитком, розширенням повноважень, зростанням впливу й активності неурядові організації сприяють кардинальній зміні всієї системи міжнародних відносин сучасності.

Список літератури

1. Бебик, В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент [Текст] / В. Бебик // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С. 140-147.
2. Конон, Н.Є. Місце неурядових організацій у глобальній публічній сфері [Текст] /

Н.Є. Конон // Грані: Наук.-теор. і громадсько-політ. альманах. – 2013. – № 12. – С. 77-83.

3. Новакова, О.В. Роль міжнародних неурядових організацій у реалізації концепції сталого розвитку [Електронний ресурс] / О.В. Новакова // Політологічні записки: зб. наук. праць. – Луганськ, 2013. – № 7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_4

4. Чернявська, Л.Н. Вплив глобалізації на зростання ролі міжнародних неурядових організацій [Текст] / Л.Н. Чернявська // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 48, ч. 1. – С. 114-123.

5. Halperin, S. Effective Resistance to Corporate Globalization [Text] / S. Halperin, G. Laxer // Global Civil Society and Its Limits. – Houndmills, 2003. – P. 11-13.

Є.І. Пугачова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Науковий та енергетичний аспекти гуманітарної діяльності НАТО

Обов'язковими елементами сучасного світу є результати науково-технічних досліджень, нові технології, наукові програми, плани та прогнози, автоматизовані системи наукової організації праці тощо. Дедалі зростає роль науки, яка забезпечує теоретичну, духовну сторону практичної виробничої діяльності. Безпосередньо це проявляється у науково-технічному прогресі, який став головним чинником прогресу у всіх сферах людської діяльності.

З розвитком науки та технічних засобів з'явилася можливість використовувати їх не лише на благо людства, а й проти нього. Тому, ще за 50-х рр. ХХ ст. однією з найрозвинутіших напрямків невоєнної діяльності НАТО є співпраця у науковій сфері діяльності людства. Розуміючи, що ефективність Альянсу не може бути забезпечена лише збройними силами, творці Північноатлантичного договору передбачили спільні підходи у невійськовій сфері. Для того міністри закордонних справ Ланге (Норвегія), Мартіно (Італія) і Пірсон (Канада) заявили про те, що сприяння зі сторони НАТО розвитку науки і технології просуне вперед розвиток співпраці між науковцями країн-членів [10].

Як й інші напрямки діяльності та співпраці НАТО у гуманітарному аспекті, ця сфера також розглядається у площині безпеки та забезпечення мирного існування людства. Саме задля забезпечення безпечної площини та мирного розвитку наукової діяльності на просторі існування Альянсу, вищим керівництвом НАТО було схвалено створення програми «Наука заради миру та безпеки» (НЗМБ), що являю собою інструмент політики по сприянню розширенню співпраці та діалогу з усіма партнерами на основі наукових досліджень, інновацій та обміну знаннями [9].

Ключовими пріоритетними напрямками програми на сьогодні є боротьба з тероризмом; захист кіберпростору; захист від хімічної, біологічної, радіоактивної та ядерної зброї; захист навколишнього середовища; передові оборонні технології; безпека кордонів і портів; безпека людини і соціальні аспекти безпеки. За останні п'ять років в рамках програми було ініційовано 450 випадків спільної діяльності в більш ніж сорока країнах-партнерах, торкаючись питань,

* Науковий керівник – канд. політ. наук, доц. Пермінов В.О.

пов'язаних з безпекою практичного співробітництва і орієнтована на широке коло сучасних проблем у сфері безпеки, включаючи тероризм, кібербезпеку, енергетичну безпеку та охорону навколишнього середовища [4].

З практичної точки зору, у рамках програми «Наука заради миру та безпеки», слід згадати успішно проведені заходи у рамках ліквідації наслідків польових навчань, що проводилися в Чорногорії в листопаді 2016 р. Організовані спільно з євроатлантичним координаційним центром з реагування на катастрофи і Міністерством внутрішніх справ Чорногорії польові навчання «Срна Gora 2016», були орієнтовані на міжнародний рівень реагування на повені і хімічні аварій, так як у Чорногорії ще з минулих війн залишається велика кількість боєприпасів, що робить захист від них ще більш важливим. Повені також можуть виносити з дна міни на цивільні ділянки. Як наслідок, вони представляють серйозну загрозу для цивільного населення в районах, які раніше вважалися мирними і безпечним. Близько 700 учасників з семи Країн-членів НАТО і десяти держав-партнерів (в тому числі і з України) прийняли участь у навчаннях. За час проведення навчань були відпрацьовані реагування на стихійні лиха та катастрофи, ліквідація наслідків повеней та хімічних інцидентів [4; 8; 11].

Багато уваги в рамках програми «Наука заради миру та безпеки» приділяється питанню кібербезпеки, особливо у гарячих точках. З 21 листопада по 2 грудня 2016 р. іракські фахівці проходили навчання з кіберзахисту в стінах близькосхідного технічного університету в Анкарі. Навчання було ухвалено в рамках ініціативи «Створення оборонного потенціалу» і схвалене лідерами країн НАТО на саміті 2014 р. в Уельсі. Ціллю цього заходу слугувало поліпшення теоретичних та практичних знань, що сприятимуть зміцненню іракської національної кібербезпеки. У цілому, 16 державних службовців нової іракської команди пройшли підготовку у ході навчання. До їх складу входили як теоретичні, так і практичні заняття в лабораторіях, де опрацьовувались основні аспекти кібербезпеки, включаючи криптоаналіз, запобігання ексфільтрації даних, розширений курс цифрової криміналістики, а також проведення оцінки вразливості [12].

Іншим ключовим питанням, якому країни-учасниці НАТО приділяють велику увагу – питання енергетичної сфери та підвищення енергетичної ефективності. В останні роки воно допомогло внести загрози енергетичній безпеці до переліку найважливіших загроз безпеці міжнародного співтовариства, адже порушення енергопостачання може позначитися на безпеці країн-учасниць і вплинути на військові операції НАТО.

Роль НАТО в забезпеченні енергетичної безпеки вперше було визначено в 2008 р. на Бухарестському саміті. Діяльність Альянсу у сфері забезпечення енергетичної безпеки є одним з найважливіших елементів невійськової активності, яка стає все більш важливою в останні роки у зв'язку з новим контекстом безпеки, тому що енергоефективність важлива не тільки для логістики і економії в місцях проведення гуманітарних місій, але і для навколишнього середовища.

У 2010 р. було ухвалено стратегічну концепцію, яка передбачала створення

відділу енергетичної безпеки для управління новими викликами в штаб-квартирі НАТО. Тоді ж пройшов акредитацію НАТО центр передового досвіду з енергетичної безпеки в Литві 2012 р., що свідчить про швидке реагування Альянсу на постані на порядку денному питання.

Рішення союзників про інтегрування енергетичного питання в політику підштовхує Альянс до відображення енергетичної безпеки у своїй освітній та просвітницькій діяльності. Саме на цих основах декілька дисциплін, що включають вивчення питань енергетичних змін, а також навчальних курсів, були включені в деякі ВУЗи країн-учасниць, а також знайшли своє місце і в школі НАТО в Обераммергау, Німеччина [3].

На саміті НАТО у 2012 р. країни-учасниці знову підтвердили свої далекосяжні наміри щодо розширення співпраці у сфері енергетичної безпеки. Також було вирішено питання щодо створення інформаційного центру, що слугує й координаційним центром енергетичної діяльності країн-учасниць НАТО. У 2013 р. було започатковано роботу Центру Енергетичної безпеки НАТО у Вільнюсі, основним завданням якого стало проведення досліджень у енергетичній сфері, обмін інформацією між членами НАТО, розробка заходів покращення діяльності Альянсу у сфері енерговикористання. На перший план виходили питання надання інформаційної підтримки в питаннях окреслення основних видів загроз для енергетичного сектору; контроль за шляхами енергопостачання (особливо морськими); обмін досвідом, ідеями між країнами-учасницями Організації та надання технічної підготовки та підтримки третіх країн [7; 14].

Питання підвищення стратегічної поінформованості про наслідки безпеки розвитку енергетики є ще одним важливим питанням порядку денного НАТО. У той час, як організація не є енергетичним інститутом, такі проблеми, як перебої з поставками, позначаються на міжнародній безпеці і можуть мати далекосяжні наслідки для безпеки деяких країн, особливо країн-учасниць НАТО. Через це Альянс пильно стежить за актуальними тенденціями енергії та розробки і прагне підвищити свою стратегічну обізнаність у цій галузі.

Це, передусім, включає консультації з енергетичної безпеки між країнами НАТО та країнами-партнерами, обмін розвідувальною інформацією, а також організації таких заходів як семінари, тренінги та брифінги, що проводяться зовнішніми експертами. Особливе значення мають семінари Північноатлантичної Ради щодо енергетичних питань глобальних змін, а також енергетичної безпеки, стратегічної обізнаності, останній з яких відбувся восени 2015 р.

Енергетична інфраструктура також є одним з найбільш вразливих активів, особливо в конфліктних районах. Так як інфраструктурні мережі виходять за межі країни, існує можливість нападу на комплекси енергетичної інфраструктури з боку ворожих держав, терористів, що може нести негативні наслідки вже не для однієї країни, а для усього регіону. З цієї причини, НАТО прагне до розширення своєї компетенції у забезпеченні захисту життєво важливої енергетичної інфраструктури, в основному шляхом навчання і тренувань [6; 9].

У Великобританії на Уельському саміті 2015 р. країни-учасниці НАТО пі-

дтвердили стратегічні пріоритети Організації в енергетичній галузі; домовились про продовження операцій «Океанський щит» та «Активні зусилля», які покликані реагувати на нові виклики в області стратегічних пріоритетів НАТО, допомагати у проведенні місії НАТО в Аденській затоці та біля Африканського Рогу, стримуючи і зриваючи піратські напади, захищаючи судна і підвищуючи загальний рівень безпеки в регіоні з 2008 р.; засудили незаконне вторгнення Росії в Україну і анексію Криму [13].

З урахуванням складної обстановки в області безпеки, яка складається в даний час, на саміті НАТО було підкреслено необхідність формування комплексу політичних, цивільних і військових аспектів підходу до створення систем безпеки та управління кризами. Також звучали заклики щодо пошуку нових шляхів та заходів щодо актуального зміцнення потенціалу у сфері енергетичної безпеки, зосередивши увагу на таких областях, як підвищення обізнаності про досягнення в галузі енергетичної безпеки та їх вплив на безпеку Альянсу і його партнерів та зміцнення компетенції НАТО про сприяння захисту життєво важливої енергетичної інфраструктури [13].

На саміті у Варшаві у 2016 р. не було приділено необхідної уваги питанню енергетичної безпеки. Однак, зі сторони, у декларації Саміту було підкреслено визначення області енергозабезпечення у якості однієї з найважливіших ланок невійськової діяльності, а також країни-учасниці закликали продовжувати діяльність у цій сфері відповідно до принципів, прийнятих на самітах минулих років, що відображає стурбованість міжнародного суспільства даним питанням.

Підсумувавши, необхідно зазначити, що НАТО, будучи військово-політичний союзом ряду європейських і північноамериканських країн, окрім поставлених завдань у військовій сфері, веде активну участь гуманітарного характеру. Передусім, досить велику увагу Організація приділяє питанням наукової та енергетичної сфери, адже управління НАТО має чітке розуміння того, що питання науково-технічного розвитку та енергетичної безпеки мають на сьогодні величезний вплив на спільну безпеку та мир між усіма суб'єктами світу та, у першу чергу, країнами-учасницями Альянсу. Ці питання є найважливішими елементами в сучасному інструментарії Альянсу, що є частиною більш широких зусиль, спрямованих на зміцнення ролі НАТО в якості механізму для консультацій, що виходять за вузькі, традиційні рамки розуміння лише військової ролі Альянсу.

Список літератури

1. Декларация Лиссабонского саммита [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_68828.htm.
2. Заявление по итогам встречи на высшем уровне в Варшаве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_133169.htm.
3. НАТО и энергетическая безопасность [Электронный ресурс] // NATO Review. – Режим доступа: http://www.nato.int/docu/review/2011/Climate-Action/Energy_Security/RU.
4. НАТО проводит учения в Черногории [Электронный ресурс] // КАТЕНОН. – Режим доступа: <http://katehon.com/ru/agenda/nato-provodit-ucheniya-v-chernogorii/>.
5. Основні комітети НАТО та інститути співпраці, партнерства діалогу [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/287-327.pdf>.

6. Повестка дня НАТО по энергетической безопасности [Электронный ресурс] // Вестник НАТО. – Режим доступа: <http://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/NATO-energy-security-agenda/RU/index.htm>.
7. Chicago Summit Declaration 20 May 2012 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nato.int/cps/en/SID-517CE824-3F8BD62F/natolive/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en.
8. Introduction to the SPS Programme [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_85373.htm.
9. NATO and Science [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_08/20160830_160830-sps_NATO-science-20th-anniversary.pdf.
10. NATO Encyclopedia 2015 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20160414_2015-nato-encyclopedia-eng.pdf.
11. NATO tests Science for Peace and Security projects in Montenegro [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_137325.htm?selectedLocale=en.
12. NATO trains Iraqi experts in cyber defence [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_139179.htm?selectedLocale=en.
13. Operation Ocean Shield [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mc.nato.int/ops/Pages/OOS.aspx>.
14. Secretary General opens NATO Energy Security Centre of Excellence in Vilnius [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nato.int/cps/en/SID-42547711>

К.О. Синьпольська*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Реалізація прав біженців в Україні

Міграційні процеси стали невід'ємною ознакою розвитку людства від самого його зародження. Здебільшого люди залишали обжиті місця не з власної волі, а для того, щоб вижити, захистити життя. Глобального характеру міграція набула з кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття, коли під впливом цього явища опинилися всі континенти. За даними ООН, сьогодні у світі налічується близько 15 мільйонів біженців: це мешканці різних регіонів, які через конфлікти, стихійні лиха, грубе порушення прав людини були змушені залишити свої домівки й шукати притулку чи захисту в інших країнах. Саме тому розв'язання проблеми біженців наразі в епіцентрі міжнародного життя [1].

Проблема захисту прав біженців є досить актуальною для багатьох держав світу, в тому числі, й для України, враховуючи необхідність вирішення питання відповідності національного законодавства міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері захисту прав біженців.

8 липня 2011 року Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», прийнятий з метою наближення до стандартів захисту ЄС, значно розширив коло осіб, яким надається захист в Україні, забезпечивши законодавче врегулювання проблеми додаткового (гуманітарного) та тимчасового захисту осіб, які не підпадають під ознаки біженця, але

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Ведькал В.А.

також потребують захисту. Крім того, до переваг цього Закону можна віднести поліпшення захисту неповнолітніх дітей біженців, встановлення єдиної довідки про звернення за захистом в Україні та положення про видачу дозволу на проживання одночасно з визнанням статусу біженця [2].

Незважаючи на це, чинне українське законодавство у сфері реалізації прав біженців не можна назвати досконалим. Так, безпосередньо пов'язаною з питаннями статусу біженця на національному рівні є проблема притулку в Україні, на недостатність законодавчого врегулювання. Аналіз Конституції України свідчить про те, що в ній закріплене право притулку, можливість надання притулку певним суб'єктам, необхідність більш деталізованого та конкретного законодавчого врегулювання, виключне право Президента України надавати притулок.

Реалізація правового статусу біженців в Україні відбувається за умов комплексного правового режиму, який включає в себе поєднання національного та спеціального правових режимів. Біженцям надаються рівні права з громадянином України. Здійснення біженцями своїх прав не повинно завдавати шкоди національним інтересам України, перш за все правам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні [4].

Розробка й реалізація державної політики щодо інтеграції біженців є надзвичайно актуальною проблемою, і тут у нагоді має стати використання позитивного досвіду України, набутого у зв'язку з цілеспрямованою політикою адаптації та інтеграції в українське суспільство кримських татар, депортованих інших національностей, який був високо оцінений світовою громадськістю [3].

Реалізація прав біженців забезпечується не виключно законодавчими положеннями, а головним чином економічною системою і соціально-економічною політикою держави. Але умов для ефективної реалізації прав біженців та виконання ними своїх обов'язків в Україні ще не створено. Реалізація проголошених прав біженців і виконання ними своїх обов'язків обмежується здебільшого лише легалізацією біженців на території України – можливістю законно перебувати на її території. Один з можливих шляхів поліпшення реалізації соціально-економічних прав біженців вбачається у розробленні спеціальних державних програм інтеграції біженців в українське суспільство, у тому числі на регіональному рівні [5].

Загалом, підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що основна проблема функціонування системи реалізації прав біженців в Україні полягає в тому, що здійснення відповідного законодавства на сьогодні досі обмежується лише легалізацією і документуванням біженців. Безумовно, це відповідає їхній головній потребі – знайти притулок від переслідувань, безпечне для життя місце проживання. Однак надання правового статусу біженців є лише першим необхідним кроком і має супроводжуватися адекватними заходами щодо інтеграції біженців в українське суспільство, щодо їхнього подальшого облаштування. На жаль, потрібно визнати, що на сьогодні в Україні діяльність у цьому напрямі фактично не здійснюється.

Список літератури

1. Захист прав біженців: актуальні питання сучасності та їх хрестоматійне вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/zakhyst-prav-bizhentsiv-aktual%60ni-pytannya-suchasnosti-ta-yikh-khrestomatiyne-vyrishennya/.
2. Марценюк, П.П. Перспективи вдосконалення законодавства України у сфері регулювання статусу біженців [Текст] / П.П. Марценюк // Форум права. – 2013. – № 8. – С. 258-261.
3. Носков, А.П. Захист прав біженців у міжнародному праві [Текст] / А.П. Носков // Альманах міжнародного права. – 2015. – № 1. – С. 87-89.
4. Правовий статус біженців в Україні: проблеми теорії та практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=economy_legal_science&id=2321&start=7.
5. Терлецький, С.В. Принципи відмови у наданні статусу біженця в Україні / С.В. Терлецький // Право України. – 2015. – № 5. – С. 98-101.

О.Ю. Тулумбасова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Європейська система безпеки: особливості адаптації
до сучасних безпекових викликів та загроз

На сучасному етапі світова спільнота зустрілася з новітніми небезпеками величезних масштабів, що мають значний дестабілізуючий вплив не лише в регіональному, але і в глобальному вимірі. Однією з таких загроз є наразі глобальний тероризм. Найбільш активним представником глобального тероризму зараз є терористична організація ІДІЛ, що локалізується на території Сирії та Іраку і позиціонує себе як держава, незважаючи на те, що їй не притаманні державні риси [1].

За оцінками експертів, теракти в Парижі та Брюсселі відповідно 2015 та 2016 рр., відповідальність за які бере на себе ІДІЛ, є найбільш масштабними з часів Другої Світової війни на території Європи. Більш того, дані атаки здійснювалися на якісно новому рівні. Якщо раніше це були поодинокі атаки, то дані збройні напади терористів є комплексною операцією, що керувалася з території Сирії [1]. Крім цього, починаючи з 2014 р, Європа зіштовхнулася з кризовими явищами у відносинах з Російською Федерацією, з її провокаційною діяльністю та веденням гібридної війни. Для Європи постає загроза ескалації тероризму, нарощення озброєння на території, що має географічну близькість до цього регіону. Дані факти засвідчують слабкість європейської системи безпеки перед глобальною загрозою на сьогоднішній день [6, с. 33-35].

Європа вже опинялася в подібній ситуації під час терористичних атак в Мадриді та Лондоні в 2004 та 2005 рр., але це не стало поштовхом для розробки необхідних заходів і модернізації системи безпеки в регіоні, яка відповідала б вимогам сучасності. Це свідчить про наявність слабкостей в європейській системі безпеки [1].

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Грачевська Т.О.

Система безпеки в Європі має комплексний характер. Протягом тривалого часу гарантом безпеки в Європі виступає Організація Північноатлантичного договору. Вона об'єднує 28 держав, більшість з яких є європейськими, а також США та Канаду. США займають провідну позицію в даній організації, з огляду на те, що фінансові затрати США на військову сферу є значно більшими, порівняно із ЄС, і, з одного боку, їм вигідне таке позиціонування в Європі, а з іншого боку, відповідальність за безпеку в Європі є надто складним завданням для США, тому вони зацікавлені в розвитку військово-політичного сектору в Європейському Союзі [5].

Європейський союз виступає ще одним актором європейської безпеки. Разом із Західноєвропейським союзом (припинив свою діяльність в 2011 р.) вони працювали над створенням Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Ще до ліквідації ЗЄС, який виявився неефективним, в 2002 р. ЄС та НАТО підписали декларацію про європейську політику безпеки та оборони, в якій йшлося про стратегічне партнерство у сфері безпеки. В 2007 р. країни ЄС підписали Лісабонський договір про внесення змін в структуру і політику ЄС, включаючи і безпекову сферу. Зокрема, було прийнято рішення про введення колективної відповідальності [5]. Проте, Європа неодноразово піднімала питання про автономію ЄПБО від США, дана ідея в черговий раз була висунута верховним представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон в 2011 р. [5]. Та на даний момент забезпечення євроатлантичної безпеки не є можливим без участі НАТО, тобто США, які, в свою чергу, спрямовують політику НАТО в своїх національних інтересах.

Крім цього, важливим актором у забезпеченні європейської безпеки відіграє Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), створена в 1975 р. (до 1995 р. – Нарада з безпеки і співробітництва в Європі), та включає в себе 57 держав Європи, Середньої Азії та Північної Америки. Оскільки ця організація включає в себе держави з різних регіонів, сформувалась спірна ситуація з питань безпеки всередині ОБСЄ. У 2009 р. була прийнята Декларація про всеохоплюючу неподільну безпеку, що, зокрема, була спрямована на зближення діалогу між Сходом та Заходом про євроатлантичну та євразійську безпеку [4, с. 13].

Після подій в Парижі та Брюсселі виникає питання про введення в дію ст. 5 Вашингтонського договору про колективну оборону, згідно з якою напад на одну державу НАТО вважається нападом на всі держави альянсу. Але жодна з постраждалих держав не звернулася з таким проханням, що є доказом кризових явищ всередині самої організації [6, с. 32].

З огляду на останні тенденції погіршення відносин європейських країн з Росією, погляди на відносини з Росією еволюціонували, і тепер вона розглядається не як стратегічний партнер НАТО, а як супротивник [6, с. 32-33].

Північноатлантичний альянс має переглянути та оновити Стратегічну концепцію, що була прийнята в 2010 р. на саміті в Лісабоні, яка уже не відповідає викликам сучасності. В даному документі було названо, що Росія є стратегіч-

ним партнером НАТО. На сьогоднішній день це не є так, проте багато держав альянсу вважають, що виключити Росію із стратегічного партнерства є дуже важливим і небезпечним політичним кроком. Тим більше, в документі не розроблено методів боротьби з новітнім тероризмом [3; 5].

У вересні 2016 р. був проведений саміт НАТО у Варшаві, на якому були прийняті основні рішення:

- Посилити військову присутність у східній частині Альянсу, а саме розмістити війська в Естонії, Латвії та Литві, що є потенціальними жертвами агресії Росії.
- Посилити потенціал в Іраку з метою боротьби з терористичним угрупованням ІДІЛ. Крім цього, було вирішено посилити підтримку зброєю та обладнанням Коаліції з боротьби проти ІДІЛ.
- Збільшити військову присутність в Середземному морі.
- Захист кіберпростору (як знак, що НАТО зміцнює оборону в усіх напрямках).
- Оголосити про створення початкового оперативного потенціалу системи ПРО НАТО.
- Запровадити програму комплексної допомоги Україні у формі надання стратегічних порад і консультацій [3].

Крім цього, відносини НАТО з ЄС вийшли на якісно новий рівень. У спільній декларації (прийнята в липні 2016 р.) вказано ключові галузі поглиблення співробітництва, зокрема в галузі подолання гібридних і кіберзагроз. Поглиблюється співпраця в Середземному морі. Більш того, було визначено, що стратегічно важливим є покращення обміну інформацією і координацію дій у боротьбі з нелегальною міграцією, що може бути потенціальною загрозою тероризму з боку бойовиків ІДІЛ [3; 5].

Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг заявив: «Ми ухвалили рішення щодо реагування на кризи поза межами наших кордонів шляхом розвитку співпраці з партнерами в усьому світі. Ми також вирішили вжити заходів з метою зміцнення оборони і стримування на нашій території» [3].

В Європі посилюється співробітництво між державами ЄС з огляду на останні події. Після терористичних актів Франція та Німеччина організували спільну операцію в Іраку. Такі дії передбачає Лісабонський договір (ст. 42, п. 7 розділу про спільну європейську політику безпеки та оборонну політику). Введення кооперативного підходу є обов'язковою частиною комплексного плану дій країн-членів Європейського Союзу по боротьбі з тероризмом. Голова Європейської Ради Дональд Туск заявив, що нелегальні мігранти є потенційною загрозою безпеці ЄС та що він готовий ініціювати посилення контролю на кордоні Болгарії з Туреччиною, яка може бути джерелом нелегального потоку мігрантів [7].

Аналізуючи діяльність Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЕ) як системи колективної безпеки, можна зробити висновок, що вона виявилася неефективною у подоланні сучасних загроз безпеці не лише в Європі, а

і в глобальному масштабі. Механізми врегулювання міжнародних криз вимагає досягнення консенсусу всіх членів. Це виявляється неможливим на практиці, оскільки Росія, яка входить в склад ОБСЄ, є агресором на території України. З іншого боку, Європа та Росія мають різний підхід до вирішення Близькосхідної кризи. Ці кризи свідчать про внутрішні протиріччя в ОБСЄ [4, с. 30-33].

З іншого боку, Організації з безпеки та співробітництва в Європі є простором для переговорів у конфліктних ситуаціях. Спеціальний уповноважений Федерального уряду з питань головування Німеччини в ОБСЄ в 2016 р. Гернот Ерлер заявив, що кризові явища в організації дійсно є, але найважливішим в умовах нових безпекових загроз є підтримання дипломатичного діалогу між державами-учасниками [8]. Наразі організація реалізує захід на території України, що має назву Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Координатор реалізує проекти щодо вдосконалення законодавства в Україні у сфері безпеки та прав людини, надає консультативну допомогу [2].

Отже, європейська система безпеки на даному етапі виявилася не дієздатною у боротьбі з тероризмом та запобіганні глобальних загроз. Більшість стратегій є застарілими, а нормативно-правові акти організацій, що стосуються сфери безпеки, не завжди застосовуються. Найбільшу роль зараз у модернізації системи відіграє НАТО спільно з ЄС. Робота ОБСЄ супроводжується кризовими явищами, хоча є ефективним плацдармом для ведення дипломатичного діалогу. Наразі проводяться заходи щодо оновлення системи безпеки в Європі (відповідно до рішень, що були прийняті на Варшавському саміті), але її удосконалення вимагає більше зусиль і часу.

Список літератури

1. Вонсович, О.С. Теракти в Парижі та Блюселі: спільне і відмінне [Текст] / О.С. Вонсович // Грані. – 2016. – Вип. 4. – С. 149-153.
2. Координатор проектів ОБСЄ в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine> – Назва з екрану.
3. НАТО у Варшаві: військово-політичні аспекти діяльності Альянсу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/03-Warsaw-NATO-Summit> – Назва з екрану.
4. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку [Текст]. Аналітична доповідь / Єрмолаєв А.В., Кононенко К.А., Резнікова О.О. [та ін.]. – К.: НІСД, 2013. – 52 с.
5. Саркісян, Л.М. Система євроатлантичної безпеки: проблеми взаємодії між Європою і США [Електронний ресурс] / Л.М. Саркісян. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sistema-evroatlanticheskoy-bezopasnosti-problemy-vzaimodeystviya-mezhdu-evropoy-i-ssha> – Назва з екрану.
6. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідно-Чорноморський вимір [Текст]. Аналітична доповідь / Кононенко К.А., Парахонський Б.О., Яворська Г.М. – К.: НІСД, 2016. – 65 с.
7. Туск пропонує ЄС посилити заходи безпеки на кордоні Болгарії і Турції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/tusk-predlagaet-es-usiliti-meru-bezopasnosti-1473468444.html> – Назва з екрану.
8. Участь Німеччини в ОБСЄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.deutschland.de/ru/topic/politika/mir-bezopasnost/uchastie-germanii-v-obse> – Назва з екрану.

А.О. Хоронжук*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
**Особливості співробітництва України з міжнародними неурядовими
організаціями у сфері захисту навколишнього середовища**

Велику роль у захисті навколишнього природного середовища відіграють міжнародні неурядові організації – Всесвітній фонд охорони дикої живої природи, Грінпіс, Міжнародний інститут з навколишнього середовища і розвитку, Міжнародна рада із природоохоронного права, Міжнародний екологічний суд та ін. Їхня діяльність активізується й набуває на міжнародній арені усе більш дієвого характеру, забезпечуючи суспільну підтримку і контроль міжнародної громадськості в питаннях екологічної безпеки. Міжнародна практика в останні роки дає приклади позитивної взаємодії держав і міжнародних неурядових організацій із цими суспільними структурами в екологічній сфері. З огляду на зазначене, доцільно розглянути приклади співпраці нашої держави з такими міжнародними неурядовими організаціями, як Грінпіс та WWF (Всесвітній фонд дикої природи).

Діяльність Грінпіс в Україні почалася в 1990 році. З 1993 року Грінпіс – Україна існує як самостійна громадська екологічна організація – національне відділення міжнародної організації Грінпіс Інтернешнл.

У квітні 1994 року Грінпіс-Україна поширив доповідь «Екологічні принципи перебудови енергетики України», підготовлену Око-Інститутом (Німеччина) [1]. Метою цього дослідження був аналіз реальної ситуації в енергетиці України і дослідження можливостей вирішення енергетичних проблем без використання потужностей Чорнобильської атомної станції. Основним висновком цього дослідження була теза про те, що Україна може обійтися без ЧАЕС і розширення атомних потужностей, проводячи політику енергозбереження та енергоефективності.

Діяльність Грінпіс-Україна сконцентрована на проведенні ретельно продуманих кампаній, проектів і програм, які є найбільш важливими для збереження екосистем України та світу в цілому: проекти «Енергозбереження», «Чисте виробництво», кампанія «Вода для життя».

Мета проекту «Енергозбереження» полягає у зменшенні питомого енергоспоживання в промисловості, на транспорті та в комунально-побутовому господарстві, зниження шкідливого впливу енергетики на довкілля. Зрештою – вихід України на світовий рівень за питомою енергоспоживання і, в подальшій перспективі, відмова від атомної енергетики.

У 1994 році було розпочато компанію Грінпіс-Україна «Вода для життя», покликану сприяти зменшенню забруднень водних ресурсів формувати активне неприйняття суспільством екологічно небезпечних методів виробництва і неекономічного використання води, а також домогтися послідовного переходу народного господарства країни до розвитку за принципами «чистого виробницт-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Грачевська Т.О.

ва». За цей час було проведено збір та аналіз даних щодо якості питної води та водних ресурсів України, лабораторний аналіз проб питної води, анкетування населення з питань якості води.

У рамках функціонування Грінпіс-Україна також був запроваджений проєкт «Чисте виробництво», який передбачає таке ведення господарства, у якому всі фази життєвого циклу будь-якого товару і процесу його виробництва відповідають скороченню і запобіганню короткострокового або довгострокового збитку навколишньому середовищу та життєдіяльності людини. Введення принципів «чистого виробництва» є найбільш передовим підходом у вирішенні екологічних проблем, який загально визнаний міжнародним екологічним рухом [2].

Всесвітній фонд дикої природи (WWF) заснований 11 вересня 1961 р., є однією з найбільш відомих та ефективних міжнародних природоохоронних організацій, яка працює більш ніж у 100 країнах світу. Місія WWF полягає у тому, щоб зупинити деградацію природних систем планети та побудувати майбутнє, у якому людина та природа будуть жити у гармонії.

Сьогодні Всесвітній фонд дикої природи (WWF) – найбільша в світі неурядова міжнародна природоохоронна організація, що об'єднує біля 5 млн. індивідуальних членів. Починаючи з 1985 року Фондом було профінансовано більше 12 000 природоохоронних проєктів по всьому світу.

В Україні з 2007 року діє Дунай-Карпатська програма WWF, також почав реалізовуватися проєкт «Збереження та сталеве використання природних ресурсів Українських Карпат», основними цілями якого є охорона лісів, збереження біорізноманіття, розвиток місцевих громад та підтримка неурядових організацій. Проєкт підготував базу для реалізації ряду більш масштабних проєктів, спрямованих на довгострокове стале використання та збереження природної спадщини української частини Східних Карпат.

Сьогодні Україна продовжує активно співпрацювати з Всесвітнім фондом дикої природи (WWF), який допоможе адаптувати українське законодавство до норм європейського права в галузі охорони навколишнього природного середовища. Меморандум про взаєморозуміння з Дунайсько-Карпатською програмою Всесвітнього фонду природи 11 грудня 2015 року підписав тодішній Міністр екології та природних ресурсів України Ігор Шевченко. Особливу увагу в співпраці приділяється двом директивам ЄС щодо збереження оселищ та збереження птахів. Планується, що спільну участь у цьому процесі візьмуть і представники міністерств екології країн, що також підписали Угоду про асоціацію з ЄС Молдови та Грузії.

Меморандум про взаєморозуміння окреслює загальні положення співпраці між Міністерством та Дунайсько-Карпатською програмою WWF на наступні кілька років, зокрема підтримку у виконанні Україною Директив ЄС про охорону оселищ та диких птахів та інше.

У рамках впровадження Меморандуму вже виконано заходи зі збереження водно-болотних екосистем. З підписанням Меморандуму активізувалась спів-

праця Міністерства екології та природних ресурсів і Всесвітнього фонду дикої природи, історія якого нараховує більше двох десятиліть.

Година Землі – це найбільший у світі природоохоронний рух, започаткований Всесвітнім фондом природи WWF. У 2010 році Україна вдруге взяла участь у кампанії Година Землі, яка пройшла в нашій країні за фінансової підтримки кампанії Philips Україна.

У 2016 році в кампанії взяли участь більше 20 міст України. Центральною подією в Києві була демонстрація екофільмів в Маріїнському парку з використанням енергії альтернативних джерел – вітряка, сонячної панелі, електробайків. На одну годину на підтримку кампанії вимкнулися Хрещатик та Майдан Незалежності, Києво-Печерська Лавра в Києві, Опера в Одесі і багато інших пам'яток по всій країні. Годину Землі підтримало Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, ООН в Україні, біля сотні організацій, навчальних закладів та бізнес фірм.

У грудні 2012 року WWF разом із Canon провели фотоконкурс, щоб повернути увагу українців до тварин нашої країни та світу. Фотоконкурс «Захисти дику природу», який давав можливість кожному показати своє бачення краси природи і поділитися ним з іншими. Щоб взяти участь у конкурсі, люди мали завантажити світлинку із зображенням дикої тварини у додаток спільноти WWF в Україні на Facebook і дати короткий опис про те, чому важливо захищати дику природу у наш час. Переможці отримали подарунки від Canon та WWF за найкращі світлини, а також, за найкращий опис до фотографії.

У 2008 та 2009 роках в Україні пройшов тур «Клімат змінюється! Час діяти разом!», головною метою якого було зменшення викидів вуглекислого газу в атмосферу й пропаганда ефективного енергоспоживання. За два роки тур відвідав 12 міст України. Він був частиною європейського турне WWF, пов'язаного з темою зміни клімату, яке пройшло послідовно в Угорщині, Румунії, Болгарії, Сербії й Україні [3].

Оскільки вода має важливе значення для природи, громад та бізнесу, з 2007 року The Coca-Cola Company і WWF працюють разом, щоб допомогти збереженню світових ресурсів прісної води. З 2016 року Coca-Cola Company підтримує амбітний семирічний проект WWF зі збереження та відновлення водно-болотних угідь в Дунайсько-Карпатському регіоні.

Отже, Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього природного середовища на державному і громадському рівнях, співпрацює з різноманітними міжнародними організаціями. Результатами співпраці є велика кількість спільних програм задля збереження та покращення екологічного стану в Україні. Безумовно, кроки, які пропонуються міжнародними організаціями для покращення екологічної ситуації в Україні, є важливими і дозволяють вирішити ряд проблем, пов'язаних із техногенним впливом на довкілля, забруднення природного середовища тощо. Проте, без зміни відношення людини до природи та без врахування саморегуляційної ролі біосфери, подолання сучасної екологічної кризи як в Україні, так і на світовій арені,

є неможливим.

Список літератури

1. Екологічні принципи перебудови енергетики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nesu.org.ua/upl/sd-priorities-ref1.pdf>
2. Про організацію роботи щодо переходу від діючої економічної моделі розвитку держави на модель «зеленої економіки» [Електронний ресурс]: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 24.02.2014 р. № 52. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua>.
3. Успішні спільні проекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.panda.org/uk/our_work/green_business/good_examples

Д.О. Черкасова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Становлення і розвиток Європейської системи безпеки**

Система європейської безпеки належить до регіональних систем підтримки міжнародного миру і безпеки, створення яких допускається Статутом ООН. Під регіональною системою безпеки розуміється сукупність принципів і норм, а також структура, діюча в межах визначеного міжнародною угодою регіону і регулюють співробітництво держав у сфері підтримки миру і безпеки.

Статутом ООН визначені умови, відповідно до яких можуть створюватися і діяти регіональні системи безпеки: їх компетенція повинна обмежуватися питаннями, що стосуються регіональних дій, їх цілей і принципів, а також діяльності. Умови повинні бути сумісними з цілями і принципами ООН; вони мають право займатися мирним вирішенням спорів, що знаходяться в межах відповідальності регіональних угод та органів; можуть використовуватися для примусових дій за рішенням Ради Безпеки і під її керівництвом, при цьому ніякі примусові дії не повинні прийматися регіональними органами або в силу регіональних угод без повноважень Ради Безпеки; Рада Безпеки повинна бути завжди повністю інформована про дії, які приймаються або намічаються в силу регіональних угод та регіональними органами для підтримки міжнародного миру і безпеки. Ані Статут ООН, ані матеріали Сан-Франциської конференції з прийняття Статуту ООН не містять визначень таких важливих понять як регіональна угода, регіональний орган, місцева суперечка. За час більш ніж півстолітньої діяльності ООН ці поняття не були уточнені ні в рамках ООН, ні в рамках регіональних угод і регіональних організацій. Це дало можливість трактувати поняття «регіон», керуючись не тільки географічними уявленнями, а й політичними реаліями. Разом з тим важливо підкреслити, що створення будь-яких регіональних систем безпеки має укладатися в рамки, визначені для цього Статутом ООН [2].

Ідея створення системи безпеки в Європі має довгу історію. Досить згадати відомі проекти французів – аббата Сюллі і короля Генріха IV, чеського короля Подебради, російського юриста Малиновського та ін. Відомі також проекти до-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Ведькал В.А.

говору про колективну безпеку в Європі, висунуті Радянським Союзом до і після Другої світової війни. Ідею європейської безпеки вдалося реалізувати в рамках Гельсінського процесу з безпеки і співробітництва в Європі, початок якому було покладено підписанням в 1975 році Заключного акту, прийнятого після тривалих і важких переговорів між країнами НАТО, Варшавського договору і нейтральними країнами Європи (група Н+Н). В основі європейської безпеки лежать принципи і зобов'язання, що містяться в Заключному акті 1975 року і в документах, прийнятих на наступних зустрічах на вищому рівні і інших форумах в рамках європейського процесу.

Паризька хартія і Додатковий документ до неї 1990 р. започаткували інституалізацію системи європейської безпеки через створення ряду структур, які повинні були стимулювати і спрямовувати загальноєвропейський процес. Гельсінські документи 1992 р. закріпили основні результати переходу Гельсінського процесу в нову якість, визнавши його регіональною угодою за змістом глави VII Статуту ООН, що відкрило шлях до прямого співробітництва з ООН у справі підтримання, регулювання і вирішення конфліктів.

Лісабонська декларація 1996 р. про моделі загальної і всеосяжної безпеки для Європи XXI століття конкретизувала й розвинула зазначені концептуальні засади європейської безпеки. У ній наголошувалося на необхідності створення єдиного простору безпеки, основними елементами якої є всеосяжний і неподільний характер безпеки, прихильність розділяються цінностям, зобов'язаннями і нормам поведінки. Безпека повинна бути заснована на співробітництві і спиратися на демократію, повагу прав людини, основних свобод і верховенства права, ринкову економіку і соціальну справедливість. Вона повинна виходити з властивого кожній державі-учасниці права вільно обирати або змінювати способи забезпечення своєї безпеки, включаючи союзні договори, по мірі їх еволюції. Жодна з держав-учасників ОБСЄ не повинна зміцнювати свою безпеку за рахунок безпеки інших [3].

Кодекс поведінки, що стосується військово-політичних аспектів безпеки. Кодекс був прийнятий в 1994 р. у Будапешті Форумом ОБСЄ з питань співробітництва в галузі безпеки під час зустрічі на вищому рівні. Вступив у чинність 1 січня 1995 р. У Кодексі підкреслюється основоположне значення для стабільності і безпеки поваги принципів Гельсінського Заключного акту 1975 року і сумлінного виконання всіх зобов'язань, прийнятих в рамках ОБСЄ. У Кодексі були сформульовані концептуальні засади європейської безпеки і в її контексті визначена ключова роль ОБСЄ. У документі підкреслювалося, що безпека неподільна і безпека кожної з держав-учасників нерозривно пов'язана з безпекою всіх інших держав-учасників. Жодна країна не повинна зміцнювати власну безпеку на шкоду іншим державам. У Кодексі заявлено про рішучість діяти в дусі солідарності в разі порушення зобов'язань, прийнятих в рамках ОБСЄ. Окремий розділ присвячений співпраці в справі боротьби з тероризмом. Підтверджено право кожної держави на участь в союзних договорах і на нейтралітет. Кожна держава, згідно з Кодексом, може мати лише такий війсь-

ковий потенціал, який є необхідним для підтримання його індивідуальної або колективної безпеки. До політичних аспектів безпеки Кодекс відносить співробітництво в галузі економіки та екології з метою протидії зростанню напруженості, здатної привести до конфлікту. У разі збройного конфлікту держави будуть прагнути сприяти припиненню військових дій і створювати сприятливі умови для його політичного врегулювання. За Кодексом держави зобов'язані забезпечувати знання військовослужбовцями міжнародного гуманітарного права, дотримання Гаазької конвенції 1907 і 1954 рр., Женевської конвенції 1949 р. і Додаткових протоколів 1977 р., а також Конвенції 1980 р. про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Держави зобов'язалися забезпечити широке ознайомлення з Кодексом.

Хартія європейської безпеки. Прийнята на Стамбульській зустрічі ОБСЄ на вищому рівні 19 листопада 1999 р. Хартія європейської безпеки визначила основи європейського взаємодії на початку XXI століття. У цьому сенсі її можна розглядати як своєрідну конституцію для нової Європи. Вона підтвердила повну відданість держав-учасників Статуту ООН, Хельсинському Заключному акту та іншим прийнятими в рамках ОБСЄ документам, що сформулювало чіткі норми поведінки держав-учасників одна з одною. У Хартії визнається, що ОБСЄ є основною організацією по мирному врегулюванню спорів у регіоні відповідальності ОБСЄ і головним інструментом в області раннього попередження, запобігання конфліктам, врегулювання криз і постконфліктного відновлення. У Хартії закріплено важливе положення про те, що в рамках ОБСЄ жодна держава, група держав або організація не можуть бути наділені переважною відповідальністю за підтримання миру і стабільності в регіоні ОБСЄ або розглядати будь-яку частину регіону ОБСЄ як сферу свого впливу. Разом з тим Хартія передбачає найширше співробітництво між ОБСЄ та компетентними європейськими організаціями з урахуванням ключової координуючої ролі ОБСЄ як єдиної загальноєвропейської організації безпеки, покликаної забезпечувати мир і стабільність в регіоні [1].

Список літератури

1. Барановский, В.Г. Меняющаяся Европа [Текст] / В.Г. Барановский // Современные международные отношения и мировая политика: учебник / отв. ред. А.В. Торкунов. – М., 2004. – С. 506-515.
2. Гребенюк, М. Регулювання продовольчої безпеки у законодавстві ЄС та України [Текст] / М. Гребенюк та ін. – К.: Вид-во Міністерства юстиції України, 2012. – 301 с.
3. Европейское международное право [Текст]: учебник / отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова, П.В. Саваськов. – М.: Междунар. отношения, 2010. – 408 с.

А.Ю. Чуднівець*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Імплементация міжнародного права

Імплементация міжнародного права – фактична реалізація міжнародних зобов'язань на внутрішньодержавному рівні [6, с. 101-102]. Імплементация здійснюється шляхом трансформації міжнародно-правових норм в національні закони та підзаконні акти.

Проблема співвідношення і визначення основних принципів взаємодії міжнародного і національного права, на яку наприкінці ХІХ ст. одним з перших звернув увагу німецький дослідник Г. Тріпель [1, с. 195-196], останніми роками набула особливої актуальності правової доктрини і правозастосовчої практики.

Зближення систем національного права і міжнародних стандартів здійснюється в різних формах, однією з яких є імплементация (від англ. *implementation* – здійснювати, забезпечити виконання) і означає запровадження в життя відповідно до певної процедури, забезпечення практичного результату і фактичного виконання конкретними засобами.

Значною мірою теорію імплементации розробляли Є.Т. Усенко, Д.Б. Льовін, С.В. Черніченко, Р.А. Мюллерсон, Р. Тріпель, А.С. Гавердовський та ін.

Термінологічна практика свідчить про відсутність єдності у слововживанні і відповідно – в розумінні імплементации: одні автори використовують термін «національно-правова імплементация» (Р.А. Мюллерсон) [2, с. 23], інші – «внутрідержавно-правова імплементация» (А.С. Гавердовський) [3, с. 62], треті – «внутріправова імплементация» (Е.М. Аметистів) [4].

Розкриваючи зміст поняття «імплементация», необхідно відзначити, що в широкому сенсі – це спільна організаційно-правова діяльність держав і міжнародних організацій, спрямована на здійснення цілей міжнародно-правових норм на міжнародному рівні. У вузькому смисловому значенні, імплементация є цілісним механізмом здійснення міжнародного права за допомогою засобів національного права.

Автор поділяє думку А.С. Гавердовського, пропонує імплементацию норм міжнародного права розглядати як «цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, що робиться індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всесторонньої і повної реалізації взятих ними відповідно до міжнародного права зобов'язань» [3]. Його очевидна перевага полягає в тому, що тут зафіксований підхід до процесу реалізації міжнародного права як до органічного поєднання правотворчої і організаційної діяльності держав, здійснюваної ними всередині держави і на міжнародній арені, зокрема, при допомозі і в рамках існуючих або новостворюваних інституційних структур.

Є.Т. Усенко звужував використання цього терміна до процесу реалізації міжнародно-правових норм спеціально створеними для цього органами імплементації.

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Ведькал В.А.

ментації (наприклад, Комісією ООН з міжнародного права, Комісією ООН з прав людини, а також Комітетом з прав людини та ін.) і вважав недоцільним використання згаданого терміна в теорії міжнародного права, оскільки в загальній теорії права вже існує адекватний, на його думку, термін «здійснення».

Схожої точки зору дотримується В.Г. Буткевич, який віддає перевагу використанню терміна «реалізація норм міжнародного права», оскільки, на його думку, відсутність однаковості щодо термінологічного визначення зумовлена переплутуванням форм, способів, засобів, стадій реалізації норм міжнародного права тощо. Однак у цьому випадку не йдеться про проблему змішування понять, оскільки імплементація норм міжнародного права відрізняється від реалізації норм національного права.

Саме поняття «імплементація» походить від лат. *impleo* – наповнюю. У міжнародному праві це – організаційно-правова діяльність держав із метою реалізації їхніх міжнародно-правових зобов'язань [2, с. 667].

Як уже зазначалося, в сучасній науці міжнародного права відсутня стала позиція щодо суті згаданого вище процесу. Так, деякі дослідники трактують імплементацію більш широко, вважаючи, що вона є цілеспрямованою організаційно-правовою діяльністю держав, яка провадиться індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними, відповідно до міжнародного права, зобов'язань [3, с. 62]. Водночас «імплементація норм міжнародного права дуже часто неможлива без додаткових заходів правового характеру, які вживаються суб'єктами міжнародного права на міжнародному, національному рівнях або послідовно на тому й на іншому» [3, с. 53]. Тобто, імплементація виступає як не-одмінна підготовча стадія, що забезпечує своєчасну і всебічну реалізацію норм. Тож В. Суворова вважає, що термін «імплементація» має право на існування як синонім поняття «реалізація» – втілення норм міжнародного права у практичну діяльність держав та інших суб'єктів [4, с. 116].

Необхідно відзначити, що держави вдаються до різних форм імплементації норм міжнародного права. У загальній теорії права прийнято залежно від характеру правореалізуючих дій, обумовлених змістом правової норми, виділяти чотири форми: дотримання, виконання, використання і застосування права.

Дотримання як форма імплементації міжнародного права полягає у тому, що суб'єкти не виходять за рамки, встановлені цим правом, утримуються від дій, які означали б його порушення. Виконання виражається в активній діяльності суб'єктів стосовно здійснення норм, що зобов'язують до певних дій. Особливість цієї форми імплементації полягає в тому, що суб'єкти повинні, незалежно від власного бажання, здійснювати активні дії, передбачені нормами права. Суть використання полягає в реалізації можливостей, які надаються нормами права учасникам суспільних відносин. Під правозастосуванням слід розуміти здійснювану в процедурно-процесуальному порядку владно-організуючу діяльність компетентних державних органів і посадових осіб, що полягає в індивідуалізації юридичних норм шляхом ухвалення акта застосован-

ня права.

Процес застосування – основна сфера дії загальних принципів права, які мають головним чином процесуальний характер. У міжнародному праві споконвіку затвердилося правило, згідно з яким вибір способів застосування його норм належить до компетенції держави, якщо тільки самі норми не встановлюють певного способу свого застосування. Безумовно, державі та її праву належить вирішальна роль у здійсненні норм в галузі прав людини.

Гарантією належного виконання цієї ролі є надійний внутрідержавний правопорядок. Пошана цього правопорядку – характерна риса міжнародного права, з чого виходить, що сам факт невжиття якихось спеціальних заходів для реалізації норми, відсутність закону, адміністративних правил не може слугувати підставою для відповідальності держави. Відповідальність настає в тому випадку, якщо виявиться, що держава не досягла результату, який встановлюється нормою, і посилення на те, що вона вжила заходи, необхідні для виконання, будуть безпідставними. Відповідальність за застосування норм міжнародного права несе держава в цілому. Сюди належить також відповідальність за відповідну діяльність усіх державних органів, юридичних і фізичних осіб. Інше становище суттєво обмежило б можливість здійснення міжнародного права.

Таким чином імплементація норм міжнародного права має такі властивості:

- по-перше, це процес, що здійснюється на міжнародному і внутрішньодержавному рівнях;
- по-друге, полягає у поєднанні правотворчої та організаційної діяльності держав у процесі реалізації норм міжнародного права;
- по-третє, передбачає створення відповідного механізму (на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях).

Механізм імплементації міжнародно-правових норм включає в себе певну сукупність правових та інституційних засобів, які використовуються суб'єктами міжнародного права на міжнародному та національному рівнях, з метою реалізації приписів норм міжнародного права. Своєю чергою, міжнародно-правові засоби, які регулюють процес імплементації, та міждержавні інститути, які входять у міжнародну підсистему імплементації, формують міжнародний організаційно-правовий механізм, імплементації.

Відповідно, створені на основі міждержавних угод універсальні, регіональні та субрегіональні (локальні) міжнародні організації, спеціалізовані установи та допоміжні органи, які володіють повноваженнями (згідно з положеннями їх установчих актів) безпосередньо чи опосередковано брати участь в імплементації норм міжнародного права у конкретній сфері регулювання, а також неурядові організації (зокрема, МНУО), які здатні специфічними методами сприяти імплементації міжнародно-правових норм у відповідній сфері регулювання, формують міжнародну підсистему імплементації.

Міжнародна та внутрішньодержавна підсистеми імплементації спільно

формують «міжнародну систему імплементації».

Сутність механізму імплементації норм міжнародного права виявляється передусім у змісті діяльності його структурних елементів (правового та інституційного) і визначає такі види діяльності: а) правотворча діяльність; б) організаційна й оперативно-виконавча діяльність; в) контрольна діяльність тощо.

Тобто, з усього вищевикладеного можна зробити такі висновки:

- з усього переліку понять, що відображають здійснення міжнародно-правових норм, у національному праві найзмістовнішим і найточнішим буде поняття «імплементація», яке повинно вживатися в міжнародно-правових і національно-правових актах.

- імплементація включає не тільки правовий метод, а також організаційно-правовий і санкційний методи, які, працюючи в системі, дозволяють досягти кінцевого результату імплементації.

- імплементуючи норми, кожна держава повинна враховувати не тільки прагнення до швидкої гармонізації або уніфікації, але і про ефективність кінцевого результату, його реальне втілення.

Список літератури

1. Левин, Д.Б. Актуальные проблемы теории международного права [Текст] / Д.Б. Левин. – М.: Наука, 1974. – 264 с.
2. Мюллерсон, Р.А. Соотношение международного и национального права [Текст] / Р.А. Мюллерсон. – М.: Междунар. отношения, 1982. – 136 с.
3. Гавердовский, А.С. Имплементация норм международного права [Текст] / А.С. Гавердовский. – К.: Гол. изд-во изд. объединения «Выща школа», 1980. – 317 с.
4. Суворова, В.Я. Обеспечение реализации договорных норм международного права (юридическая природа) [Текст] / В.Я. Суворова // Советское государство и право. – 1991. – № 9. – С. 116-122.
5. Професійна юридична система МЕГА-НаУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.14861.0>
6. Словарь международного права [Текст] / М.М. Аваков, Б.М. Ашавский, А.С. Бахов, С.Б. Бацанов и др.; редкол.: Б.М. Клименко, В.Ф. Петровский, Ю.М. Рыбаков; Дипломатическая акад. МИД СССР. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Междунар. отношения, 1986. – 432 с.
7. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118

М.В. Шевцова*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Роль Арктичної ради у формуванні арктичної політики на сучасному етапі

Арктика представляє собою регіон з незвичними кліматичними умовами. Ще відносно донедавна він був повністю покритий товстим шаром льоду, що робило неможливою будь-яку господарську діяльність людини в регіоні. Все це не сприяло значній зацікавленості країн, що мали кордон з Арктикою, до цих територій. Вони залишалися недоступними, їх освоєння не представлялося можливим. З огляду на зазначені причини, цей регіон не був об'єктом міждержав-

---

* Науковий керівник – канд. істор. наук, доц. Грачевська Т.О.

них суперечок.

Однак, активний науково-технічний розвиток та кліматичні зміни докорінно змінили цю ситуацію. Вже з 1987 року на політичному рівні починає висуватися ідея співробітництва арктичних держав, ініціатором якої став Президент СРСР Михайло Горбачов. Метою такого співробітництва перш за все була необхідність більш тісної взаємодії у сфері охорони навколишнього середовища. З цього часу починається стрімке просування у цьому напрямку, що призвело до створення у 1996 році міжурядового форуму високого рівня – Арктичної ради. Її заснували вісім арктичних держав, а саме: Данія, Ісландія, Канада, Норвегія, Росія, США, Фінляндія і Швеція [7, с. 146-147].

Безумовно, значною мірою на подібне об'єднання держав регіону для співробітництва вплинуло усвідомлення того факту, що природно-кліматичні умови Арктики стрімко змінюються, причому цей процес буде продовжуватися і надалі, а значить, умови для господарської діяльності стануть більш оптимальними, доступ до корисних ресурсів, на які неабияк багатий цей регіон, стане значно легшим. Важливу роль відіграв й відхід від блокового протистояння, що зробило можливим процес діалогу для співробітництва між колишніми супротивниками [5]. З цього часу роль Арктичної ради починає збільшуватися внаслідок збільшення активності країн та їх зацікавленості у регіоні.

Один із дослідників цього питання, науковець А. А. Тодоров, зазначає, що «Арктична рада відіграє ключову роль в регулюванні міжнародного співробітництва в Арктиці» [6]. Власне, в підтвердження цього можна стверджувати, що діяльність цього міжурядового форуму є добре організованою. У раді діє шість тематичних робочих груп, що включають робочі групи з арктичного моніторингу та оцінки; зі збереження арктичної флори і фауни; з попередження, готовності та реагування на надзвичайні ситуації; зі збереження арктичного морського середовища; з питань сталого розвитку, а також робочу групу з боротьби із забрудненнями Арктики. Подібна диверсифікація діяльності сприяє ретельному підходу до вирішення проблем, що виникають в регіоні. Кожна робоча група розробляє і проводить власні проекти, розробляє документи з тих питань, що лежать в межах їх компетенції [2].

Приміром, під наглядом робочої групи з арктичного моніторингу та оцінки здійснювався ряд багатосторонніх проектів, зокрема зі зниження вмісту ртутних забруднень у викидах в атмосферу (The Mercury project) а також з утилізації пестицидів, термін придатності яких скінчився (The Obsolete pesticide project) [4].

Проте варто звернути увагу на те, що документи, які приймаються в рамках Арктичної ради, не можуть бути обов'язковими для виконання через її статус. Вона є міжурядовим форумом, а її документи носять рекомендаційний характер. Як зазначає правознавець К. А. Бекяшев, «для того, щоб Арктична рада в повній мірі була міжурядовою організацією, необхідно Оттавську декларацію про створення Арктичної ради від 19 вересня 1996 року трансформувати в міжнародний договір» [3]. Доки цього не відбулося, існують всі підстави зарахува-

ти цей факт як негативний у контексті впливу даного органу на арктичну політику і співробітництво держав в Арктиці.

Тим не менш, багаторічне співробітництво держав, що забезпечується Арктичною радою, дозволяє їм спільно та злагоджено визначати основні загрози та виклики, що постають перед ними в цьому регіоні. Більш цього, рада сприяє спільному пошуку оптимальних варіантів подолання цих загроз. Проекти, що держави разом розробляють та реалізують у рамках робочих груп організації, забезпечують вироблення практичних механізмів взаємодії арктичних держав, профільних відомств і регіональних структур. Внаслідок цього держави спільно діють в таких областях, як охорона навколишнього середовища, сталий розвиток, а також культура і традиції корінних народів Півночі.

Експерт-спеціаліст з арктичного регіону, І.В. Панічкін упевнений, що завдяки діяльності робочих груп Арктичної ради, відбувається обмін «передовим національним досвідом... в таких областях, як управління природними ресурсами і судноплавство» [4].

Але не дивлячись на усі помітні результати, далеко не всі вважають їх настільки успішними. Дійсно, останні декілька десятиліть ініціативи в Арктиці щодо міжнародного співробітництва значно посилюються, чому не в останню чергу сприяє також і загальна сучасна світова тенденція до глобалізації. Проте можливо й те, що якщо говорити про формування рішень певних реальних проблем, то міжнародні арктичні інститути насправді не мають дуже значного впливу. Цієї думки, зокрема, притримується Т.В. Алексашина, спеціаліст з менеджменту Московського університету ім. С.Ю. Вітте [1, с. 24].

Окрім того, не зважаючи на співробітництво держав, територіальні суперечки в арктичному регіоні залишаються реальністю. Протиріччями та суперечками наповнені взаємовідносини в Арктиці зокрема таких держав, як Данія, Канада, Норвегія, Росія та США. Постійне протистояння і незгода Росії та держав НАТО накладає свій відбиток і на цей регіон. Це може проявлятися у тому, що в Арктиці держави не в змозі відмежуватися та абстрагуватися від своїх розбіжностей та суперечок, і переносять їх у площину своїх взаємовідносин у цьому регіоні, що, цілком можливо, може сприяти заздалегідь упередженому ставленню їх одна до одної та небажанню іти на поступки і погоджуватися з певних питань по Арктиці зі своїм ідеологічним опонентом.

Проте не дивлячись на це, більш вагомими, з нашої точки зору, залишаються ті фактори, що сприяють інтенсифікації міжнародного співробітництва в Арктиці, особливо в межах Арктичної ради. Це, наприклад, складні природно-кліматичні умови регіону, а також недостатній рівень розвитку технологій для судноплавства, видобутку корисних копалин та взагалі організації сприятливих умов для постійного проживання населення. Це вже є вагомим приводом шукати шляхи для співробітництва. Крім того, ті дії, до яких країни все ж мають змогу вдаватися в Арктиці, породжують додаткові виклики державам, пов'язані з охороною навколишнього середовища. Це наступна вагова причина для співробітництва. З цього витікають і питання забезпечення безпеки суден, і надання

допомоги у разі небезпеки.

Як справедливо зазначає А.Г. Сахаров, «ці фактори обумовлюють необхідність співробітництва між арктичними державами, оскільки жодна з них не здатна вирішити весь спектр екологічних, технологічних, соціальних і економічних проблем самотужки» [5, с. 73].

Таким чином, можна зробити висновок, що Арктична рада, хоча і не є засобом для вирішення усіх проблем арктичних держав, все ж відіграє сьогодні значну роль у формуванні арктичної політики. Вона є тим багатостороннім механізмом взаємодії, що здатний створити сприятливі умови для спільного врегулювання існуючих конфліктів та вирішення актуальних проблем регіону.

Список літератури

1. Алексашина, Т.В. Влияние институциональных ограничений на социально-экономическое развитие арктического региона [Электронный ресурс] / Т.В. Алексашина // Известия Тульского гос. ун-та. Сер. Экономические и юридические науки. – 2015. – № 4, ч. 1. – С. 22-29. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/download/63945290.pdf>
2. Арктический совет: общая информация [Электронный ресурс] // Арктический совет. – Режим доступа: <http://www.arctic-council.org/index.php/ru/about-us>
3. Бекашев, К.А. Правовой статус арктического совета и роль его в охране морской среды [Электронный ресурс] / К.А. Бекашев // Евразийский юридический портал. – 2015. – Режим доступа: http://www.eurasialegal.info/index.php?option=com_content&view=article&id=4592:2015-06-22-07-23-49&catid=116:2011-09-19-12-34-31&Itemid=42
4. Паничкин, И.В. Арктический совет – текущее состояние и перспективы развития [Электронный ресурс] / И.В. Паничкин // Морские вести России. – 2013. – № 11. – Режим доступа: <http://morvesti.ru/tems/detail.php?ID=23862>
5. Сахаров, А.Г. Развитие Арктического совета как «института регионального управления» [Электронный ресурс] / А.Г. Сахаров // Вестник междунар. организаций: образование, наука, новая экономика. – 2015. – № 4, т. 10. – С. 72-92. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-arkticheskogo-soveta-kak-instituta-regionalnogo-upravleniya>
6. Тодоров, А.А. Арктический совет как ключевая организация в регионе [Электронный ресурс] / А.А. Тодоров // РИСИ. – 2016. – Режим доступа: <https://riss.ru/analytics/28322/>
7. Koivurova, T. Limits and possibilities of the Arctic Council in a rapidly changing scene of Arctic governance [Electronic resource] / Timo Koivurova // Polar Record. – 2010. – № 46, vol. 2. – P. 146-157. – Access mode: <http://www.arcticcentre.org/loader.aspx?id=d5187a54-0988-4b9f-9d9d-73d98f9211fa>

ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ

А.О. Анастасова*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара **Феномен фотографии и его экзистенциальные корреляты**

Современность отмечена увеличением количества фотолюбителей: фотографов, моделей, созерцателей. На наш взгляд, такое, казалось бы, безобидное увлечение таит в себе «опасность» ухудшения качественных характеристик искусства и культуры в целом. Тема фотоискусства требует детального исследования. Необходимо раскрыть: 1) экзистенциальный аспект данного вопроса, в связи со стремлением человека к отчуждению, переживанием опыта смерти, бинарностью (созидание/разрушение) самой природы человека; 2) онтологический, в связи с утратой реальностью своей устойчивости и оснований; 3) гносеологический, в связи с постепенной заменой акта познания на поверхностное созерцание.

Фотография – способ абстрагирования от мира. По мнению Сьюзен Зонтаг, фотоаппарат превращает некогда активного участника действий в безразличного «хронического вуайериста», который впоследствии уравнивает значение событий [3, с. 39]. Вилем Флюссер видит в фотографии предел отчуждения от жизненного мира. Исследователь считает изобретение фотографии переломным моментом в истории человечества. Технический образ знаменует собой начало новой эры, которую он сравнивает с созданием письменности во втором тысячелетии до нашей эры [5, с. 13].

Ролан Барт в фотографии видит переживание микроопыта смерти. Это именно то мгновение, когда человек не является ни субъектом, ни объектом. Более того, он, будучи субъектом, чувствует своё превращение в объект [1, с. 23]. Под субъектом мы подразумеваем активно действующего и познающего, обладающего сознанием и волей индивида. Человек создаёт образ, «фабрикует себе другое тело», таким образом, в какой-то степени – убивает себя. Андрей Тарковский, в своей работе «Запечатленное время», настаивает: «Творчество действительно требует от художника «гибели всерьез» в самом трагичном смысле сказанного...» [4]. Вопрос о том, откуда у современного человека тяга к самообъективации – остаётся открытым. Фотография, по Барту, это и отвращение к реальности, и эйфория и ностальгия за реальностью. Замена себя образом – есть попытка, с одной стороны, уничтожить, а с другой – создать новую, иную реальность. В этой связи можно говорить о фотографии, как о точке, в которой сходятся деструктивные и созидающие потребности человека.

Андрей Тарковский видит предназначение искусства не в том, чтобы внушать, манипулировать и заражать идеями, а в том, чтобы «подготовить человека к смерти, вспахать и взрыхлить его душу, сделав ее способной обратиться к добру» [4]. Фотография – попытка расширения реальности. Однако, это жела-

---

* Научный руководитель – д-р филос. наук, проф. Шевцов С.В.

ние не исследовать, а всего лишь запечатлеть. Таким образом, зачастую, мы получаем поверхностное восприятие телесного мира. Фотография – это потребительское наслаждение реальностью. В результате, попытка расширения превращается в подмену реальности на виртуальность. Искусству, как таковому, грозит исчезновение, с последующей его заменой абстракциями.

Жан Бодрийяр считает, что фотография может разрушить, но также и вернуть объект – это поединок с непредсказуемым результатом. Философ говорит о вредности попытки запечатлеть реальность такой, как она есть. Изображение нужно, по его мнению, освободить от реальности. В ином случае реальность мутирует в изображение. Встаёт новый вопрос: исчезает ли реальность, становясь изображением, или же появление современных технологий является следствием затухания реальности [2].

Появление искусства фотографии несёт в себе череду глобальных культурных трансформаций. Безусловно, это образец технологического прогресса, который может привести к непредсказуемым последствиям. Экзистенциально-феноменологический смысл фотографии заключается в превращении субъекта в объект, с обращения фокуса внимания человека на самого себя.

Список литературы

1. Барт, Р. Camera lucida. Комментарий к фотографии [Текст] / Ролан Барт. – М.: ООО «Ад Маргинем Пресс», 2011. – 272 с.
2. Бодрийяр, Ж. Фотография, или Письмо света [Электронный ресурс] / Жан Бодрийяр. – Режим доступа: <http://photounion.by/klinamen/dunaevla.litml>.
3. Зонтаг, С. О фотографии [Текст] / Сьюзен Зонтаг. – М.: Ад Маргинем, 2014. – 273 с.
4. Тарковский, А. Запечатлённое время [Электронный ресурс] / Андрей Тарковский. – Режим доступа: <http://tarkovskiy.su/texty/vrema.html>.
5. Флюссер, В. За философию фотографии [Текст] / Вилем Флюссер. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 2008. – 146 с.

К.А. Андриевская*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Категория «священное» как объект феноменологии религии

На сегодняшний день феномены религиозного сознания, ориентированного на поиск жизненных смыслов, оказываются в центре внимания гуманитарных наук. Изучение религиозных феноменов посредством направленности сознания на предмет и дальнейшая реализация их значений и смыслов с последующим описанием и классификацией, представляется целью феноменологии религии как дисциплины. Однако феноменология религии не является вполне определенной, поскольку среди ее представителей отсутствует единство взглядов на теоретические основания. Для преодоления указанной проблемы представляется важным выявить предмет феноменологии религии путем рассмотрения категории «Священное» как главного феномена религии.

Одним из основоположников западной феноменологии религии считается

---

* Научный руководитель – канд. филос. наук, доц. Вершина В.А.

протестантський теолог і філософ Рудольф Отто, після вихода в світ його книги «Священне» [3]. В наступні роки була плідно розроблена проблематика Священного такими філософами і релігієзнавцями як Герард ван дер Леув, І. Вах, Мартин Хайдеггер [4], Виденгрєн, Хайлер. Філософська феноменологія Священного пристально розглядається в роботах Р. Флаше, Й. Кеншперера.

Дискусії про Священне були предметом особливого дослідження для таких російських філософів як А.Ф. Лосєв, Г.Г. Шпет [7], але, зокрема, в «Філософії культури» о. П. Флорєнського [5]. В радянське і пострадянське часи розробка проблематики категорії «Священне» проводилася не менш інтенсивно працями С.А. Токарева, В.Н. Топорова, С.С. Аверинцева, І.Н. Яблокова, В.І. Гараджі, А.А. Радугіна, В.В. Винокурова. В теперішній час багато молодих вчених розробляють проблематику тематизації категорії «Священне», що представляється найважливішою задачею для формування і уточнення методів вивчення феноменології релігії як дисципліни.

В цій зв'язі представляється важливим встановити, являється ли «Священне» фундаментальною категорією релігійного свідомості.

Чувство присутності Бога штучно викликати в собі неможливо, воно відвідує, вражає і зупиняє людину завжди несподівано. Для цього почуття характерна раптовість, коли крім волі людини в його житті виникають ці переживання, супроводжувані почуттями радості, тремтіння і втрати відчуття простору і часу. Людина повинна самостійно пережити прикосновення до святості Бога в глибинах своєї душі. Відповідно, релігія це не система поглядів, не доктрина і не установка. По словам Карла Юнга – це «жива зв'язь з душевними процесами, які залежать не від свідомості, а походять десь-то по ту сторону від неї» [8]. Дуже багато з цих несвідомих процесів виникають не від свідомого виробництва, а від косвенних побудов свідомості, інші виникають спонтанно, т.е. без впізнаваних і вказуваних на свідомість причин. Що стосується обрядів, то вони, по словам Юнга, грають роль судин, здатних вмістити це несвідоме вміст, т.к. будь-яка релігія базується на живому досвіді прикосновення до Божественного.

В початку ХХ століття для позначення ідеї Божественного все частіше використовується термін – нумінозне, від лат. numen (божество). Говорячи про нумінозне, ми маємо на увазі божественне в цілому, оскільки є релігії, для яких не характерно уявлення про Бога, їм скорше притаманне почуття чогось божественно-безличного.

В книзі «Священне» Р.Отто проаналізував різні форми релігійного досвіду. Залишив в стороні раціональні складові релігії, він описав ірраціональні. Читая М.Лютера, Отто зрозумів, що означає для віруючого живої Бог, не Бог філософів і не Бог Еразма Роттердамського, не якась-то ідея або просто моральна аллегорія [2]. Ні, це страшна сила, що проявляється в імені Бога. Р. Отто намагався показати в своїй книзі характерні

черты этого иррационального и пугающего опыта.

Кроме М. Лютера, значительное влияние на Отто оказал Ф. Шлейермахер, который открыл для него значение чувства в религиозном опыте. Главным чувством Шлейермахер называл «чувство зависимости» от мирового целого или Бога [6]. Отто в своей книге поправляет Шлейермахера, говоря о том, что при первой встрече с numen человек переживает «чувство тварности», на примере ветхозаветного праотца Авраама (Быт. 18:27) [1]. Это, по мнению Отто, первый момент переживания в сложной категории «Священное». Человек от рождения наделенный творческими способностями при встрече с Богом впервые ощущает себя творением. Здесь можно продолжить мысль несогласия Отто с чувством зависимости по Шлейермахеру, поскольку у человека пережившего момент Божественной встречи, оно приобретает позитивную смысловую окраску. Теперь это не чувство угнетенности и раздавленности бременем обстоятельств. Чувство зависимости – это стремление человека-творения быть в непрекращающейся связи с Творцом для подкрепления и восстановления своих духовных сил, а также обретения Благодати. «Придите ко Мне все труждающиеся обремененные, и Я успокою вас» (Мф. 11:28).

Следующий момент переживания – *mysterium tremendum* (лат. страх перед таинственным), который включает в себя характерные признаки: ужасающий, всемогущий, энергичный, совершенно иной. Однако автор «Священного» подчеркивает, что за рациональностью понятий стоит иррациональный смысл. «Совершенно иное» – то, что непостижимо человеческому разуму, поскольку несоизмеримо различны сущности познающего и Божественного. Причина ступора и остолбенелости перед «сверхъестественным» и «надмировым» именно в инаковости, т.е. в чувстве, которому невозможно дать понятийно-ясное выражение. Мистика доводит противопоставление непостижимого бытию до определения «ничто». Это «ничто» – невыразимо, не представимо. В этой цепи отрицаний положительно только чувство. Примером здесь может послужить буддистская мистика, где пустота и стремление к ней не что иное, как идеограмма «совершенно иного». Этому «Шуньята», как «совершенно иному» и посвящены прославляющие трактаты буддистов.

Христианское прославление воплощено в гимнах, молитвах, литургиях и здесь Отто находит следующий момент переживания нуминозного чувства. Он сравнивает степени хвалы Богу в песнопениях, приводя в качестве примеров гимны Геллерта и Ланге. Несмотря на яркую, маршевую выразительность гимна Геллерта, слава Божия затронута в нем частично. В более раннем гимне Э.Ланге градус благоговейного чувства повышается. И, наконец, наивысшая степень благоговейности Творцу выражена в литургической песне серафимов, закрывающих свои лики крыльями и обращающихся к Богу в 3-м лице.

Притягательность в переживании нуминозного чувства, по мнению Отто, выражается понятием *fascinans* (от лат. – завораживающий). Несмотря на страх и трепет, человек стремится к numen. На первых порах истории религии это выражалось в магических ритуалах и шаманских экзальтациях, когда посвя-

щенные имели целью достижение желаемого – будь-то удачная охота, устранение противника или усмирение стихии. По мере достижения религии более высоких ступеней, превалирует стремление к высшим сферам – посвященный имеет целью соединение своего духа с Духом «совершенно иного», для достижения блаженства, умиротворенности, покоя. Это нуминозное *fascinans* – глубинно иррациональное, произрастающее из основ души. Интенсивность переживания этого момента примерно равна в разных религиях, например раскрытие «небесного глаза», стремление к просветлению, нирвана, все это передает неповторимый и иррациональный характер блаженства.

Дополняется категория «Священного» еще двумя моментами переживания – «чудовищный, неслыханный» и *Augustum* (от лат. – величественный). Первый передает ощущение ценности чувства встречи *numen*, это чувство хранится в сокровищнице души как самая главная, несравнимая ни с чем драгоценность, что ярко выражено в Евангельской притче о жемчужине [1]. *Augustum* раскрывает это чувство, подчеркивая абсолютный ценностный характер нуминозного. По мнению Отто, это ценность-в-себе, соответственно религия имеет внутренние обязательства по отношению к ценности. И обязательства эти происходят не из принуждения со стороны нуминозного, а из благоговения перед ценностью *Augustum*. Не ценность нуминозного чувства приводит человека к греховному состоянию. Однако для «естественного» человека в обыденной жизни малопонятно, что такое грех. Он может быть высокоморальным, нравственным, может признавать свои ошибки, но у него отсутствует чувство «враждебности Богу». На одной только нравственной основе не вырастает необходимость очищения, избавления от греха, которые осуществляются с помощью таинств религии. Человеку с внутренним чувством присутствия *numen* эти таинства помогают нейтрализовать свою не ценность для возможности общения с *Augustum*. Желание сократить дистанцию и устранить не ценность, данную самим бытием, усиливается в человеке с достижением религии своих высших ступеней. В эпоху рационализма это желание может скрыться, но не исчезнет совсем.

Перечислив все моменты переживания нуминозного, Отто еще раз подчеркивает иррациональность в идее Божественного, представляющую собой таинственно-затемненную сферу вокруг понятийной ясности. Эта сфера уклоняется от понятийного мышления и доступна только чувству. Даже при максимальной концентрации внимания невозможно выявить признаки предмета из неясного чувства в область понятийного понимания. Знаки и символы идеограммы действуют только намеками, не давая четкой интерпретации. Следовательно, иррациональность в идее Божественного представляет собой проблему, которую можно разрешить путем фиксации колеблющихся чувственных явлений, установлением понятий-символов. Средства выражения проявлений нуминозного чувства помогают прояснить сущность нуминозного. Отто выделяет прямые и не прямые средства выражения присутствия *numen*. К первым относятся те, которые передают чувство от души к душе, а именно: поза, жест, интонация, вы-

ражение лица, торжественность собрания, благоговение молящихся. Вторые представляют собой сходные в естественных аналогах способы передачи нуминозного чувства, к таким относятся произведения искусства, архитектуры, музыкальные произведения. Словом все то, что было сделано человеком при переживании нуминозного чувства от ранних ступеней религии к наиболее поздним.

В своей книге Р. Отто нигде не использовал термин «феноменология религии» (как и термин «философия религии»). Он выводит сложную формулировку категории «Священное», описывая и анализируя осмысление ее феноменов в сознании человека, пользуясь как своими личными переживаниями глубоко верующего человека, так и благодаря его опыту, почерпнутому из других религий. Р. Отто называет эти переживания не феноменами, а моментами в комплексе переживаний. Однако его следует воспринимать как предшественника феноменологического направления в религиоведении, поскольку его работа стала некоей точкой отсчета в данном исследовательском поле.

Как видно из вышесказанного, религия начинается с прикосновения к человеку «совершенно иного» и, как следствие, переживания им целого спектра моментов. Отсюда важность и ценность сложной категории «Священное» для изучения феноменологии религии. Моменты переживания нуминозного чувства могут расширяться, идеография может приобретать иную символику, однако источник будет неизменным и всегда находится в области иррационального.

Список литературы

1. Библия [Текст]. – М.: Религиозная организация Российское Библейское общество, 2010. – 1344 с.
2. Лютер, М. О рабстве воли [Электронный ресурс] / М. Лютер. – Режим доступа: http://krotov.info/library/12_1/ut/er_01.htm
3. Отто, Р. Священное [Текст] / Р. Отто. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2008. – 274 с.
4. Пылаев, М.А. Категория «священное» в феноменологии религии, теологии и философии XX века [Текст] / М.А. Пылаев. – М.: РГГУ, 2011. – 215 с.
5. Фалев, Е.В. Герменевтика Хайдеггера [Текст] / Е.В. Фалев. – СПб.: Алетейя, 2008. – 221 с.
6. Флоренский, П. Философия культа [Текст] / П. Флоренский. – М.: Мысль, 2004. – 685 с.
7. Шлейермахер, Ф. Речи о религии к людям образованным людям ее презирующим [Текст] / Ф. Шлейермахер. – Москва; Киев: «REFL-book», «ИСА», 1994. – 432 с.
8. Шпет, Г.Г. Явление и смысл [Текст] / Г.Г. Шпет. – Томск: «Водолей», 1996. – 191 с.
9. Юнг, К.Г. Божественный ребенок [Электронный ресурс] / К.Г. Юнг. – Режим доступа: http://portal21.ru/news/we_recommend.php?ELEMENT_ID=5351

О.В. Васільєва*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Сучасна релігійна ситуація у Придніпровському регіоні

Відновлення історичної пам'яті, утвердження духовних та моральних цінностей – це основа духовного життя. Всі зміни, які відбуваються в нашій державі та усьому світі, не можуть не впливати на моральну і соціальну сторони життя суспільства. Однією з таких ознак є поживлення релігійного життя: збільшується кількість релігійних громад різних конфесій, створюються церковні і церковно-громадські організації просвітницького і благодійного спрямування, відбудовуються храми.

Релігія як одна з провідних форм суспільної свідомості відіграє важливу роль в суспільстві, виконуючи світоглядну, регулятивну, аксеологічну, комунікативну та інші функції. Динаміка процесу розвитку державно-церковних відносин у суспільстві, аналіз стану релігійної ситуації в Дніпропетровській області свідчать про наявність усіх достатніх умов для всебічного задоволення релігійних потреб громадян, утвердження принципів толерантності та злагоди у міжконфесійних відносинах.

Об'єктом дослідження у статті виступає стан релігійної ситуації у Дніпропетровській області.

Предметом дослідження є кількісні показники релігійних організацій та динаміка розвитку релігійної ситуації.

До аналізу релігійної ситуації в Україні звертались у своїх роботах такі видатні дослідники, релігієзнавці та філософи: В.Д. Бондаренко, А.М. Колодний, В.І. Лубський, В.Є. Єленський, Л.О. Филипович.

Станом на 1 листопада 2015 року відповідно до зареєстрованих статутів у Дніпропетровській області діє 1390 релігійних організацій, в тому числі: 5 релігійних центрів, 12 управлінь і об'єднань, 12 монастирів, 12 місій, 3 братства, 8 духовних навчальних закладів, 1338 релігійних громад. Релігійні організації Дніпропетровської області мають конфесійну різноманітність і представлені понад 40 віросповіданнями, релігійними рухами та течіями.

У релігійному житті Дніпропетровської області серед організацій всіх конфесій, в тому числі і християнських, домінує православ'я. Питома вага зареєстрованих релігійних організацій Української Православної Церкви, Української Православної Церкви Київського Патріархату, Української Автокефальної Православної Церкви чисельністю 820 одиниць становить 59 відсотків від загальної кількості релігійних організацій. В області функціонують 642 організації УПЦ, 168 – УПЦ КП, 10 – УАПЦ.

У релігійній мережі області складова частина протестантських релігійних організацій становить понад 30 відсотків. Найбільш потужними і чисельними серед них є організації євангельських християн-баптистів (97), християн віри євангельських-п'ятидесятників (67), адвентистів сьомого дня (49). Харизматич-

---

* Науковий керівник – д-р філос. наук, проф. Окорочков В.Б.

не релігійне середовище в області представляють понад 120 організацій. В області зареєстровано 25 релігійних громад Свідків Іегови, які в основному зосереджені у великих містах, і насамперед у містах Дніпро та Кривий Ріг. У містах Дніпро та Кривий Ріг діють по одній релігійній громаді Німецької євангелічно-лютеранської церкви. Також в обласному центрі діє єдина в регіоні зареєстрована релігійна громада Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів.

В області діють 9 зареєстрованих релігійних громад Української Греко-католицької Церкви та 8 релігійних громад Римсько-католицької Церкви, більшість яких розташовані в м. Дніпро та інших містах обласного значення.

За останні роки активну роботу продовжують здійснювати іудейські релігійні організації об'єднання хасидів Хабад Любавич, кількість яких становить 19 одиниць; також в регіоні діють 3 релігійні громади прогресивного іудаїзму.

До мусульманського релігійного середовища області віднесено 7 релігійних громад, з них 6 зареєстровано у м. Дніпро, 1 – у Кривому Розі.

Нетрадиційні релігійні напрями представлені 3 громадами Рідної української національної віри (РУНвіри), 4 громадами Свідомості Крішни, по одній громаді – Багаї, «Бхакті йога», месіанської іудейської громади «БрухімГабаїм», єврейської месіанської общини «Бейт Ель», буддистів школи «Карма Каг'ю», караїмів.

Релігійні громади нетрадиційних культів є малочисельними та істотно не впливають на загальну релігійну ситуацію в області.

На території області релігійні організації національних меншин представлені Німецькою євангелічно-лютеранською церквою, іудейськими релігійними організаціями, релігійними організаціями мусульман, релігійними громадами римсько-католицької церкви, Вірменської апостольської церкви, пресвітеріанської церкви та караїмів.

Серед 1338 зареєстрованих релігійних громад 681 діє в містах обласного значення, 657 – в районах, що свідчить майже про рівну розгалуженість релігійної мережі в розрізі міст та населених пунктів районів. Найбільше зареєстровано релігійних громад у великих містах, а саме: Дніпро – 256, Кривий Ріг – 173, Кам'янське – 67; найменше: у містах Першотравенськ – 4, Вільногірськ – 7, Тернівка – 9. Серед районів найбільше діє релігійних громад у Апостолівському та Новомосковському – по 47 одиниць, Дніпропетровському – 44, Солонянському – 42, Верхньодніпровському – 41; найменше: в Юр'ївському – 8, Царичанському – 16, Васильківському – 18.

Реалізуючи свої законні права на свободу совісті та задоволення релігійних потреб громадян, релігійні організації області проводять масові богослужбові, благодійно-просвітницькі та соціально значущі заходи, головною спрямованістю яких є пропаганда здорового способу життя, попередження антисоціальних явищ, утвердження духовних основ суспільного життя, допомога малозабезпеченим верствам населення та нужденним.

Розглядаючи питання щодо динаміки росту кількості релігійних організацій у Дніпропетровській області, ми користувалися наявними у нашому розпо-

рядженні даними за 2013-2014 роки. Аналіз цих даних дозволив нам дійти наступних висновків. По-перше, в області спостерігається стійка тенденція до невеликого, але поступового збільшення кількості релігійних організацій протягом останніх років. Якщо в 2013 році в цілому по області нараховувалося 1330 таких організацій, то в 2014 році їх кількість збільшилася до 1355. А станом на 1 листопада 2015 року налічується вже 1390 релігійних організацій. По-друге, порівняльний аналіз діючих релігійних напрямків та течій дозволяє стверджувати, що християнство являється основним релігійним напрямом в Україні та регіоні, адже з 1390 релігійних організацій 1344 з них відносяться саме до християнства.

Крім того, переважну більшість релігійних організацій області складають православні релігійні організації (59 відсотків). При цьому слід зазначити, що в останні роки зберігається стійка тенденція зростання кількості православних релігійних організацій більше ніж вдвічі, порівняно з організаціями християнських та інших конфесій. Так, у 2013 році було зареєстровано 27 організацій православних юрисдикцій або 81,8% від загальної кількості; у 2014 році – 17 православних релігійних організацій або 68%. Зростання кількості православних релігійних організацій є зрозумілим, оскільки вони є традиційними в історичному контексті для нашого регіону, продовжують розвиватися та діяти в сучасних реаліях різноманітності релігійного середовища.

Другими за кількісними показниками у динаміці зростання є харизматичні та новітні релігійні організації, які протягом останніх років продовжують зміцнювати позиції у духовному житті регіону шляхом поширення свого впливу серед населення за рахунок проведення масових духовно-просвітницьких заходів та провадження інших різноманітних форм діяльності пропагандистського характеру. Зокрема, у 2013 році було утворено 4 релігійні організації харизматичного напрямку, у 2014 році – 5, а у 2015 році вже було зареєстровано 7 релігійних громад цих конфесій. І станом на 1 листопада 2015 року кількість харизматичних та новітніх релігійних організацій в області становить 247, що становить 17,8% від загальної кількості (тобто майже п'ята частина зареєстрованих релігійних організацій). Зростання кількості таких організацій та популярності їх серед місцевого населення, особливо молоді, пояснюється також тим, що діяльність таких організацій спрямована на пропагування здорового способу життя, активні способи відпочинку, попередження антисоціальних явищ у суспільстві. Можна передбачити, що і в наступні роки тенденція до збільшення харизматичних релігійних організацій, зростання кількості їх прихильників, поширення їх впливу серед населення буде і надалі зростати.

Серед новітніх релігійних організацій, кількість яких поступово зростає, можна виділити релігійні громади товариства Свідомості Крішни. Так, до 2011 року в області діяла лише одна зареєстрована релігійна громада у м. Дніпропетровську. А станом на 01 листопада 2015 року громад цієї конфесії в регіоні нараховується вже 5 одиниць. Релігійні громади зазначеної конфесії значно активізували свою діяльність серед населення, особливо в останні роки. Насамперед

це виражається у зростанні кількості заходів у публічних місцях та бажанні керівництва віруючих цих організацій представляти ведичну культуру перед широкою громадськістю у різноманітних міських та обласних заходах.

Таким чином, можна констатувати, що конфесійна різноманітність релігійної мережі регіону, її постійне зростання свідчать про створення належних умов для діяльності релігійних організацій в Дніпропетровській області згідно з чинним законодавством України.

В облдержадміністрації, місцевих органах виконавчої влади, а також під час виїздів на місця до релігійних організацій регулярно проводяться робочі зустрічі з їх керівниками та уповноваженими представниками, на яких розглядаються питання щодо запобігання загостренню міжконфесійних відносин, співробітництва державних та релігійних інституцій задля консолідації українського суспільства.

З урахуванням вищевикладеного, можна зробити висновок, що чинне законодавство про свободу совісті та релігійні організації, подальша гармонізація державно-церковних відносин в Україні, створення необхідних та рівних умов для здійснення богослужбової та іншої статутної діяльності релігійним організаціям сприяють створенню і діяльності таких організацій різних конфесій та поширенню їх впливу на суспільне життя.

У сучасних умовах демократизації суспільного життя значно зростає інтерес до питань регіональної історії та сьогодення релігійних організацій і течій, і дослідження цих питань буде сприяти зростанню гуманістичної соціальної свідомості та вносити нові акценти в життя суспільства.

Список літератури

1. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/987-12>.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Сайт релігійно-інформаційної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/>.
4. Сайт Інституту релігійної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irs.in.ua/>.
5. Кандиба, П.Д. Забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями, пристосованими під молитовні [Текст] / П.Д. Кандиба, В.П. Любчик. – К., 2013.
6. Кандиба, П.Д. Мережа церков і релігійних організацій України [Текст] / П.Д. Кандиба, В.П. Любчик. – К., 2013.
7. Дніпропетровська єпархія Української Православної Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eparhia.dp.ua/>.
8. Дніпропетровська єпархія Української Православної Церкви Київського Патріархату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cerkva.dp.ua/>.
9. Дніпропетровська єврейська громада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://djc.com.ua/>.

А.А. Головка*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Философские аспекты проблемы искусственного интеллекта

Утверждение, согласно которому машины обладают способностью действовать интеллектуально (или действовать так, как будто являются интеллектуальными), называют гипотезой слабого искусственного интеллекта, а утверждение, что машины действительно мыслят (а не просто имитируют мыслительные процессы), называется гипотезой сильного искусственного интеллекта.

Алан Тьюринг в своей статье «Computing Machinery and Intelligence» указал, что вместо поиска ответа на вопрос, могут ли машины мыслить, мы должны интересоваться тем, могут ли машины пройти поведенческий тест интеллектуальности, который в дальнейшем получил название теста Тьюринга [4, с. 433].

Тьюринг также исследовал широкий перечень вероятных возражений против самой возможности создания интеллектуальных машин, в том числе сумел предвидеть все возражения, которые были выдвинуты в течение полувека, прошедшего со времени появления его статьи:

1. «Довод, исходящий из неспособности»: машина никогда не сможет выполнить действие X. Согласно теореме Геделя о неполноте, некоторые философы склонны утверждать, что машины как мыслящие субъекты всегда будут стоять ниже людей, поскольку машины – это формальные системы, ограниченные в силу теоремы о неполноте (они не способны установить истинность относящегося к ним самим предложения Геделя), а люди не имеют такого ограничения.

Теорема Гёделя о неполноте распространяется только на формальные системы, достаточно мощные для того, чтобы в них можно было представить арифметику. К таким формальным системам относятся машины Тьюринга, поэтому утверждение частично основано на том предположении, что компьютеры представляют собой машины Тьюринга [1, с. 94].

Но при этом, если принять предположение, что компьютеры ограничены в том, что они не способны доказать свою истинность как системы, нет никаких оснований считать, будто эти ограничения не распространяются на людей.

2. Довод, основанный на «неформализуемости поведения»: человеческое поведение является слишком сложным для того, чтобы его можно было описать с помощью какого-либо простого набора правил, а поскольку компьютеры не способны ни на что, кроме выполнения множества правил, они не способны и проявлять такое же интеллектуальное поведение, как люди.

3. «Довод, основанный на понятии сознания»: есть вероятность, что даже машина, которая пройдет тест Тьюринга, все равно фактически будет не мыслить, а лишь имитировать мышление. Поэтому действительно мыслящая машина должна понимать свои собственные психические состояния и действия.

---

* Научный руководитель – д-р филос. наук, проф. Шевцов С.В.

В 1980 году американский философ Дж. Р. Серл публикует небольшую статью «Сознание, мозг и программы», в которой при помощи созданного им мысленного эксперимента доказывает абсолютную невозможность создания сильного искусственного интеллекта, подобного человеческому мозгу. Эксперимент получил название «китайской комнаты» и был направлен на критику машины Тьюринга [2, с. 17].

Серл выдвигает два тезиса против сильного искусственного интеллекта:

1. Синтаксис не определяет семантическое содержание символов, точно так же, как компьютер обращается с данными, не придавая им никакого значения;

2. Человеческий разум контролируется мозговой деятельностью, и это биологический процесс, тогда как аппаратное обеспечение (материальное воплощение машины) не соотносится таким же образом с программным обеспечением компьютера.

Суть мысленного эксперимента – человеческое моделирование компьютера. Человек в китайской комнате следует английским инструкциям для того, чтобы управлять китайскими символами, имитируя работу компьютера человек составляет фразы на китайском, следуя символьным инструкциям, но не понимает язык. Так как компьютер делает то, что человек в комнате – управляет символами на основе одного только их синтаксиса – ни один компьютер, просто следующий программе, не способен действительно понять китайский язык.

Серл полагает, что «китайская комната» является доказательством аргумента, который объясняет, почему синтаксис не может создать понимание. Программы, применяющиеся компьютерами, синтаксичны. Вычислительные операции формальны в той степени, в какой они отвечают только на физические формы строк или символов, а не на значение этих символов.

Аргумент Серла направлен против утверждения, что компьютер – это разум, что соответственно запрограммированный компьютер может понимать язык, или что его программа может это делать. Мысленный эксперимент Серла обращается к нашей интуиции, что кто-то, кто сделал точно также, как делает компьютер, не обязательно может понять свои действия.

Серл (1984) представляет три утверждения, согласно которым синтаксис недостаточен для семантики, и соответственно программы не могут породить разум:

1. Программы полностью формальны (синтаксис).
2. Человеческий разум имеет ментальное содержание (семантика).
3. Синтаксис сам по себе недостаточен для создания семантического содержания.

Заключение Серла по поводу аргумента показывает, что вычислительные способности не могут объяснить сознание.

Тест Тьюринга позволяет установить «разумность» некоторой системы, наличие у нее «когнитивной компетентности», но не имеет средств для диагностики наличия или отсутствия у нее субъективной реальности. Бем не менее,

тест Тьюринга важен не только для узкоспециализированной области сильного ИИ, но и для определения когнитивной компетенции всех систем, которые претендуют на сознание.

Список литературы

1. Нагель, Э. Теорема Геделя [Текст] / Э. Нагель, Р. Ньюмен. – М.: КРАСАНД, 2010. – 120 с.
2. Серл, Д. Мозг, сознание и программы [Текст] / Д. Серл // Аналитическая философия. Становление и развитие. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. – С. 376-400.
3. Чалмерс, Д. Сознательный ум [Текст] / Дэвид Чалмерс. – М.: УРСС, 2013. – 512 с.
4. Turing, A. Computing machinery and intelligence [Text] / A. Turing // Mind. – 1950. – Vol. 59, № 236. – P. 433-460.

А.С. Джоболда*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Феномен пути в религиозном сознании

Религия в современном украинском обществе является регулятором человеческой деятельности, способствует осмыслению человека в мире. Понятие религии в широком смысле представляет собой определенную систему взглядов, основанных на вере в трансцендентное. Так же религию можно определить как набор слов о трансцендентном.

Любая религия представляет собой путь слияния с трансцендентным.

Феноменология является инструментом позволяющим дать четкое представление о самом понятии пути.

Человек постоянно находится в стремлении к духовных преобразованиям, что является неотъемлемой частью его существования.

Герман Гессе является одним из авторов, который, например, художественно оформляя текст, достаточно широко очерчивает круг философско-феноменологической проблематики, касающейся вопроса пути как такового. Он на примере трансформации собственного сознания раскрывает понятие феноменологии пути.

Само понятие феноменологии пути есть понятие, которое непосредственно раскрывает феномен духовной истины.

Любая религия видит свою цель в слиянии с трансцендентным, однако, имеет различные инструменты постижения. Основной для слияния с Абсолютом является сознание.

Переживание выступает неотъемлемой частью слияния с трансцендентным. Переживание выступает механизмом или предступением для трансформации сознания. Рассматривая понятие переживания, можно уловить в нем некий экзистенциальный мотив, ведь оно наряду с понятием сознания непосредственно очерчивают человеческое существование в целом. Переживание является основой, дающей сознанию толчок для начала пути, и фактором, который не дает сознанию возможности останавливаться на какой-то определенной сту-

---

* Научный руководитель – д-р филос. наук, проф. О कोरोков В.Б.

пени и помогает прийти к конечной цели.

В таком смысле Гуссерль рассматривает сознание и его связь с окружающим миром и выводит собственные методологические приемы, раскрывает понятие сознания, и каким образом предметы проявляются в сознании, что в конечном счете и дает возможность получить представление о том, к каким трансформациям может приходиться сознание. Задача сознания – проявлять, делать более явным. Исток познания, редуцированного к феномену мира вещей, первоначальная, непосредственная интуиция, которая, по Гуссерлю, есть абсолютная очевидность сущности.

Анализируя данные понятия можно прийти к выводу, что религия, в широком смысле, выступает не только набором слов о трансцендентном, а и системой, основанием которой является работа сознания, в частности переживание, позволяющее прийти к слиянию с Абсолютом. Различные религиозные системы предлагают различные способы постижения, но путь, по сути своей, является одним, так как для истинного слияния необходимо переживание и безудержная работа сознания.

В современном украинском обществе можно заметить как христианство, по сути своей, демонстрирует понятие пути как такового и показывает, как необходима работа сознания, так как без работы над собственным сознанием невозможно постичь высшие цели в рамках данной религии, что детально демонстрируют, например, заповеди Библии.

Список литературы

1. Ромек, Е.А. Феноменологический метод и дилемма психиатри: Бинсваргер и Гуссерль [Текст] / Е.А. Ромек // Вопросы философии. – 2001. – № 11. – С. 80-91.
2. Гуссерль, Э. Феноменология [Текст]: [Статья в Британской энциклопедии] / Э. Гуссерль; предисл., пер. и примеч. В.И. Молчанова // Логос. – 1991. – № 1. – С. 12-21.

М.А. Макаренко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Схематизм розсудку у філософії Іммануїла Канта

Критична складова – фундаментальна ознака філософського мислення з часів її виникнення ще у Давній Греції. Критичне мислення спрямоване, у першу чергу, на досягнення меж людського існування через розкриття його пізнавальних здібностей. Виходячи з цієї точки зору, Протагор, Сократ і І. Кант знаходяться у конгеніальному просторі, оскільки вони вважали людину головним питанням філософії. Але саме І. Канту належить честь розкрити ті структури нашої свідомості, завдяки яким критичне пізнання та ставлення до світу стає можливим. Це так звані трансцендентальний схематизм чистого розсудку, який є серцевиною критичного мислення у І. Канта та водночас простором чисельних філософських сутічок (пригадаємо дискусії Марбурзької та Баденської шкіл неокантіанства, американського трансценденталізму та персоналізму,

---

* Науковий керівник – д-р філос. наук, проф. Шевцов С.В.

Е. Касіра та М. Гайдегера, Е. Соловйова та М. Мамардашвілі тощо). Враховуючи фундаментальність проблеми, ми намагаємось надати лише обрис схематизму чистого розсудку за І. Кантом.

Революційний характер трансцендентального суб'єктивізму І. Канта у тому, що він першим у європейській філософії здійснив коперніканський переворот, сутнісно змінивши кут зору: людина перестає бути частиною світу, вона – його спосіб існування. Якщо Бог є Творцем ноуменального світу, то людина – феноменального. Людина відбудовує образ світу, завдяки своєму спогляданню та мисленню, які співіснують незалежно один від одного. Їхня взаємодія надає нашому пізнанню синтетичного характеру. Але виникає питання, яким чином можлива визначена взаємодія?

І. Кант дає таку відповідь: для того, аби поєднати ці дві сутності – споглядання та мислення – необхідна третя сфера, яка вміщала б у собі як чуттєве, так і інтелектуальне [3, с. 20]. Саме такою може бути схема розсудку, що спирається на часовий вимір. Схема не тільки враховує часове визначення, але й потребує допомоги уяви як синтезуючої складової. Розуміючи процес утворення схеми та того уявлення про явища, яке вона презентує, можна схоплювати існуючі процеси та бути активно до них залученим.

Пізнаючи світ, людина у першу чергу сприймає його чуттєво, шляхом споглядання. Саме здатність людини до безпосереднього сприйняття дає їй можливість відчувати тонку матерію Всесвіту та просто милуватися красою природи. Споглядання – той спосіб, яким предмети можуть впливати на нас, але лише у тому випадку, коли ми маємо ці саме предмети безпосередньо перед собою.

Схема розсудку представляється формальною та чистою умовою чуттєвості, тобто такою, що позбавлена відчуттів. Така умова можлива лише як безпосереднє споглядання предметів у просторі та часі.

Простір та час – позадовідні форми чуттєвості або споглядання. Простір як зовнішнє чуття дозволяє уявляти предмети такими, що існують поза нашою сутністю, не є складовою нашої особистості, та завжди у просторі. Час є внутрішнім чуттям, що здатне структурувати наші внутрішні стани та опосередковано впливати на зовнішнє споглядання. Час дозволяє нам сприймати речі та предмети одночасно або послідовно.

Проте, не завжди достатньо лише споглядання. Доволі часто нам потрібно розуміти, що відбувається навкруги та як з цим взаємодіяти. У цьому нам допоможе розумова складова людської сутності – мислення.

Розсудок – те, за допомогою чого мислиться предмет. Завдяки розсудку ми маємо поняття, а у подальшому – судження та умовиводи. Мислення повинне звертатися до споглядання, адже жоден предмет ми не можемо сприйняти іншим чином.

Схема розсудку як синтез мислення та споглядання неможлива без здатності уяви. Уява – здатність наочно уявляти предмет без його присутності у спогляданні. Ця здатність сприяє спогляданню, яке, у свою чергу, є чуттєвим.

Чиста уява, тобто така, що позбавлена відчуттів, вказує розсудку на те, чи

прикладається та чи інша його категорія до предметів досвіду [2, с. 82]. Дійсні предмети нашого досвіду, усе те, що ми називаємо світом явищ або природою, складається з похідних чистої уяви, що пов'язуються розсудком в силу відповідності між уявленими схемами явищ та категоріями самого розсудку.

Синтез здатності уяви, тобто, поєднання декількох елементів, об'єднання їх у нову структуру, яка є більшою за кожен зі складових, є проявом спонтанності, ніхто не може передбачити, коли буде наступна дія та якою вона буде.

Продуктом апріорної здатності уяви є схема, що стосується визначення внутрішнього чуття та його форми – часу – відносно всіх уявлень. Схема поєднує розсудок та мислення засобами уяви та втілюється у часі. Створюючи нову сутність, якої раніше не існувало у світі, схема є формотворчим елементом у великому організмі сприйняття та пізнання світу. Схема виникає як чуттєва умова, без якої чисті розсудкові поняття не можуть знайти свого застосування.

Схема існує у мисленні та означає правило синтезу уяви відносно певних предметів у просторі. Схема допомагає охопити усе розмаїття дійсних предметів, продуктів чуттєвості та уявлення, засобами та поняттями розсудку [1, с. 158].

Таким чином, апріорна схема розсудку націлена на те, аби спрямовувати пізнавальні здібності на осмислення явищ та предметів не лише дійсного, але й реального світу, що є непередбачуваним та мінливим за своєю сутністю. Завдяки уяві схема розсудку може охоплювати як дані чуттєвості, так і мислення, синтезуючи їх у окрему та нову субстанцію, що у подальшому стає засобом пізнання та критичного осмислення світу.

У подальших дослідженнях я б хотіла зосередитись на тому, як тлумачиться кантівський схематизм розсудку у різноманітних напрямках (неокантіанство, персоналізм, фундаментальна онтологія, феноменологія тощо).

Список літератури

1. Кант, И. Критика чистого разума [Текст] / Иммануил Кант // Собр. соч.: в 8 т. / под общ. ред. А.В. Гулыги. – Т. 3 / пер. с нем. Н.О. Лосский. – М.: Чоро, 1994. – С. 5-710.
2. Огнёв, А.И. Учение Канта о схематизме понятий чистого рассудка [Текст] / Александр Иванович Огнёв // Кантовский сборник. – 2012. – № 2. – С. 79-85.
3. Семенов, В.Е. Второе применение трансцендентальной логики [Текст] / Валерий Евгеньевич Семенов // Кантовский сборник. – 2011. – № 3. – С. 18-32.

А.А. Москаленко*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Символ у «конкретній метафізиці» П.О. Флоренського

У філософсько-гуманітарному просторі сучасності, де відбувається «оформлення «постсекулярного» ракурсу сприйняття особистісності» [1, с. 1], націленого на «возз'єднання раціональності і духовності» [2, с. 113] у посттрадиціоналістській свідомості, нагальною стає і потреба залучення у нововідкри-

---

* Науковий керівник – канд. богослов'я, канд. філос. наук Пацан В.О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський)

тий вимір самопізнання людини смислотворного ресурсу естетики, покликаної виконати місію «спасіння глибинно суб'єктивного» [3, с. 268] через виявлення духовних орієнтирів художньо-творчого саморозкриття персональної ідентичності, визначених причетністю людської особи до Абсолютно Особистісного Бога. Реалізація цього завдання передбачає і звернення до «теїстичного естетизму» протоієрея Павла Флоренського – вчення, в якому означився естетичний ракурс осмислення мета-онтології особистості через обґрунтування символічної природи подолання розриву між феноменальним та ноуменальним.

Протягом майже столітнього вивчення творчості видатного православного богослова і самобутнього філософа зв'язок його мислення із персоналістично орієнтованою думкою так і залишився нерозкритим, незважаючи на те, що у ряді авторитетних досліджень творчого доробку мислителя акцентується спрямованість його духовно-естетичних пошуків, визначальних для конкретики метафізичної системи, розробленої ним, на підґрунтя теїзму [4-11], де особистісність неминуче усвідомлюється як першопринцип буття.

Важливим кроком на шляху визначення траєкторії наближення «конкретної метафізики» протоієрея Павла Флоренського до мета-онтологічного виміру особистості є означення того смислового поля концепту «символ», яке сформувалося у філософсько-богословській концепції, націленій на розкриття форм естетичного вираження духовного.

Для ініціатора осмислення значущості символізації буття в мистецтві, насамперед, у церковному, для подолання гріховної спотвореності людської природи сам «досвід філософського символізму» стає способом здійснення теодицеї. У своїх споминах, датованих 1923 р., протоієрей Павло Флоренський писав: «Усе своє життя я думав, по суті, про одне: про відношення явища до ноумена, при віднайденні ноумена у феноменах, про його виявлення, про його втілення. Це – питання про символ» (тут і далі – переклад мій – А.М.) [12, с. 153]. Філософ-богослов усвідомлює багатоскладність проблематики символічного, наголошуючи: «Предметом дум і хвилювань завжди була проблема Символу, то в часткових використаннях і при часткових... приводах, то в її прямій постановці, так би мовити, в логічний упор, і при тому – чим далі – тим більш прямо і визначено» [12, с. 157].

П.О. Флоренський обґрунтовує символічний характер реальності, стверджуючи, що будь-якому явищу притаманний взаємозв'язок духовного і чуттєвого, ноуменального і феноменального. Але саме явище сповна виражає смисл лише у довершеному райському безгрішному бутті. У земному житті, де проявляються гріховність і смертність, виникає невідповідність між явищем і його смислом, ноуменом і феноменом. Відтак самі явища перетворюються на недовершені, ущербні символи. Тож, за влучним визначенням С.С. Хоружія, «символічна влаштованість реальності – не даність, а скоріше завдання. Його необхідно досягнути, а скоріше – поновити, повернути» [13, с. 6]. Спрямоване на зцілення людини, це повернення, яким зцілюється людина, здійснюється, як наголошує протоієрей Павло Флоренський, безпосередньо у церковному культі,

який виявляється тією унікальною активністю, яка тільки і здатна подолати онтологічне пошкодження реальності, засвідчене розмежуванням земного і небесного. «Релігія ж веде до таємничо-страшного і неосяжного поєднання двох світів, і це робиться культом» [14, с. 107]. Таке подолання розриву між видимим і невидимим світами забезпечується тим, що вони сходяться; але «їх взаємна відмінність настільки велика, що не може не виникнути питання про межу їх сходження» [15, с. 37]. Для протоієрея Павла Флоренського у площині культури такою площиною є храм, а в ньому – іконостас, а в іконостасі – ікона.

Список літератури

1. Пацан, В.О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський) Американський персоналізм: генезис, ідеї, критика [Текст]: автореф. дис. ... канд. філос. наук / В.О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський). – Дніпро: ТОВ Барвікс, 2016. – 20 с.
2. Пацан, В.О. (Євлогій, єпископ Новомосковський) Формування метаонтологічного виміру особистості у святоотецькій тріадології [Текст] / В.О. Пацан (Євлогій, єпископ Новомосковський) // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал / [ред. колегія: О.С. Токовенко (гол. редактор) та ін.]. – Дніпропетровськ; Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2015. – Вип. 1 (9). – С. 140-159.
3. Шабанова, Ю.О. Homo Culturalis: проблема самовыживания в современном мире [Текст] / Ю.О. Шабанова // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал / [ред. колегія: О.С. Токовенко (гол. редактор) та ін.]. – Дніпропетровськ; Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2016. – Вип. 3 (11). – С. 268-272.
4. Алексеев, А.Ю. Учение о православной иконе в системе конкретной метафизики о. Павла Флоренского [Текст]: автореф. дисс. ... канд. филос. наук / А.Ю. Алексеев. – СПб.: СПб. ун-т, 1995. – 21 с.
5. Андроник (Трубачев А.С.), игумен. Основные черты личности, жизнь и творчество священника Павла Флоренского [Текст] / игумен Андроник (Трубачев А.С.) // Журнал Московской Патриархии. – 1982. – № 4. – С. 12-19.
6. Бонеекая, Н.К. П.А. Флоренский: имя – образ – произведение [Текст] / Н.К. Бонеекая // Wiener Slawistischer Almanach. – 1993. – № 31. – С. 99-126.
7. Бычков, В.В. Эстетический лик бытия (Умозрения Павла Флоренского) [Текст] / В.В. Бычков. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
8. Галинская, И.Л. Эстетические воззрения П.А.Флоренского (Научно-аналитический обзор) [Текст] / И.Л. Галинская. – М., 1991. – 68 с.
9. Гулыга, А.В. Эстетические идеи П.А.Флоренского [Текст] / А.В. Гулыга // П.А. Флоренский: Философия, наука, техника. – Препринт. – Л., 1989. – С. 35-36.
10. Зоткина, О.Я. Символ в «Онтологии творчества» П.А. Флоренского: (К характеристике «религиозного эстетизма») [Текст]: автореф. дисс. ... канд. филос. наук / О.Я. Зоткина. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 1991. – 22 с.
11. Казакова, М.И. Основы религиозно-философского миропонимания П.А. Флоренского [Текст] / М.И. Казакова // Отечественная философская мысль XIX-XX вв. – Саранск, 1994. – С. 76-85.
12. Флоренский, П.А. Детям моим. Воспоминания прошлых дней. Генеалогические исследования. Из соловецких писем. Завещание [Текст] / П.А. Флоренский. – М.: Моск. рабочий, 1992. – 560 с.
13. Хоружий, С.С. Обретение конкретности [Текст] / С.С. Хоружий // Флоренский П.А. У водоразделов мысли. – М.: Правда, 1990. – С. 3-12.
14. Флоренский, П.А. Доклад в комиссию по охране памятников искусства и старины Троице-Сергиевой Лавры, Об издании каталогов Лаврского музея [Текст] / П.А. Флоренский // Священник Павел Флоренский. Собр. соч. – Т. 1. Статьи по искусству. – Paris: YMCA-Press,

1985. – С. 359-364.

15. Флоренский, П.А. Записки о христианстве и культуре [Текст] / П.А. Флоренский // П.А. Флоренский, священник. Соч.: в 4 т. – Т.2. – М.: Мысль, 1996. – С. 547-559.

М.О. Ничипорук*

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Філософська думка Києво-Могилянської академії:
особливості рецепції ідей західноєвропейської метафізики**

Під час розбудови персоналістичного виміру філософування, яка відбувається в історико-філософському просторі сучасної України, нагальною стає і потреба осмислення тієї траєкторії виходу із «іманентного фрейму» [1] секулярного світосприйняття, що означилась у «глобальному» вимірі сучасності, але була передбачена кардіоцентричною традицією української філософії. Йдеться про усвідомлення необхідності подолання відмежованості людського розуму від власних духовних витоків, яка виявилась «основним підсумком секуляризації світогляду» [2, с. 1], спричинивши ствердження імперсональних форм мислення на засадах раціоцентризму і проблематизувавши особистісне самовизначення людини у «секуляризованому» дискурсивному полі, де наприкінці минулого століття очевидною стала «криза ідентифікації» (Дж. Уард). Ініціатива возз'єднання раціональності і духовності на теренах філософування, висловлена на межі ХХ-ХХІ ст., ознаменувала початок нового – «постсекулярного» – етапу історико-філософського процесу, інспірованого прагненням подолати «агностичну позицію постметафізики» [3] і «відзначеному прагненням до поновлення синергії Божественного та людського» [4, с. 147]. Реалізація цієї настанови передбачає осмислення тих передумов відсторонення раціонального від духовного, «заданих схоластичним обґрунтуванням доктрини католицизму» [5, с. 5], – очевидних для православних богословів і філософів ще з початку викладання богословських курсів у Києво-Могилянській Академії (1690-ті рр.), але лише в наш час усвідомлених і католицькими та протестантськими теологами і філософськими апологетами руху «ортодоксальної теології» [6]. Тож у контексті сучасного філософсько-богословського діалогу, націленого на те, щоб розкрити для посттрадиціоналістської свідомості собистісність як буттєвий першопринцип, актуальним є і розгляд формування філософської думки Києво-Могилянської Академії у ракурсі рецепції ідей західноєвропейської метафізики.

Творче переосмислення філософії Західної Європи, здійснене фундаторами першого в Україні осередку «академічності», стало кульмінацією втілення «ідеї відбору», сформованої у ході діяльності братств і визначальної для започаткування академічної української традиції філософування. Чи не найбільш влучно означений підхід до філософських надбань Європи висловив Захарія Копистенський (1621): «І ми, россаве, якщо для наук в краї німецькі вдаємося, не по ла-

---

* Науковий керівник – канд. богослов'я, канд. філос. наук Пацан В.О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський)

тинській, але по грецький розум вдаємося, де як своє власне відбираємо, з общністю однак сміття відмітаємо, а зерно беремо, вугілля залишаємо, а золото виймаємо» [7].

Формування філософської думки Києво-Могилянської Академії ініціювалося богословсько-філософською творчістю її засновника – митрополита Київського Петра Могили. У його «Требнику» досить чітко проступають раціоналістичні тенденції, високо цінується розум людини. На думку Могили, сам Бог удихнув у неї «умную душу и разум». Неодноразово тут звучить прохання, звернене до Бога: «Разуму научи мя». Під ним мається на увазі не людське мудрування, спрямоване на набуття тілесних благ, а мислення про високі моральні й духовні речі, бо саме з рухом думки навколо них пов'язане глибинне життя людської душі. Людина підіймається щаблями морального самовдосконалення, очищення, мислення про своє внутрішнє «я» в напрямі до Бога. Для позначення певних етапів цього процесу Могила вживає властиве ісихастам поняття «мысленный рай». Водночас автору «Требника» не властивий нахил до раціоналістичного логіцизму, розум у його тлумаченні овіяний теплим милосердним чуттям, – він навіть вживає таке поняття, як «око сердечного разума», яке передувало становленню філософії серця.

Активними продовжувачами справи П. Могили були професори Києво-Могилянської Академії, серед яких ми можемо виділити постаті Й. Кононович-Горбацького, І. Гізеля, Л. Барановича, І. Кроковського, Ф. Прокоповича, С. Яворського, Г. Щербацького та інших їх колег по академічній діяльності.

Долучаючись до руслу філософської рефлексії, прокладеному при становленні метафізичного мислення на теренах західноєвропейської культури, київські академіки переглянули розуміння ratio, основоположне для схоластичного співвіднесення розуму і віри. Загалом богослови і філософи Києво-Могилянської Академії розрізняли розум, який мислить поняттями, пов'язаними із сприйняттями, і розум споглядальний або спекулятивний. Перевагу вони надавали останньому, оскільки були переконані у перевазі світу умосяжного над чуттєвим. Цей спекулятивний розум оперує такими поняттями, що є, сказати б, поняттями про поняття, тобто поняттями, що утворюються внаслідок спрямованості думки не на предмет, а на саму думку, що осягає цей предмет. Отже, спекулятивний розум уявлявся саморефлектуючим мисленням. Так, Ф. Прокопович стверджує, що «в нас самих особенная некоторая сила и могущество есть, духовные вещи, которые никакому чувству не подлежит познавати, наипаче, что всего удивительнее, то же самое познание обратным умом действием представляти». Ця рефлексія «самого ума всеглубочайшее о себе самом и действии своем известно есть, что ежели бы кто о том похотел сомнитися и требовать доводов... вместо довода прочувственнейшего сам и бытия его будет довольный аргумент» [9, с. 106]. Спекулятивний розум пізнає метафізичні істини, дискурсивний або розмисел – логічні істини. Під логічною істинністю професори Академії розуміли відповідальність логічних операцій об'єктам, світові речей, природі, тим онтологічним аналогам понять людського розуму. Під

метафізичною істинністю вони розуміли відповідність не пізнання об'єкту, а об'єкта буття – пізнанню. Тут мова йшла про істинність буття залежно від того, відповідає чи не відповідає воно божественним поняттям та ідеям. «Метафізична істинність – це відповідність речі своєму зразкові, тобто божественній ідеї» – наголошує Г. Кониський.

Процес осягнення істини в академічних філософських курсах мислився як такий, що здійснюється на трьох рівнях – чуттєвому, дискурсивному та інтуїтивному, що розумівся як Боже осягання. Без останнього неможливе, насамперед, метафізичне пізнання. Завданням дискурсивного пізнання киево-могилянці, вважали, логічне обґрунтування істини, її пошуки шляхом розмірковування та доведень. Вони розрізняли інтелектуальне світло (*lumen intellectuale*) і благодатне світло (*lumen gratiae*). Першу уможливило розумове пізнання, друге – давало змогу осягнути істини віри.

Поняття *lumen intellectuale*, переважно, називається природним світлом розуму, яке, вважали киево-могилянці, осяює інтелект під час дискурсу. Первинною і найважливішою у розумінні істини для них була мить інтуїтивного осягання, мить зв'язку людського і надприродного Розуму, відкритості людського розуму щодо Бога, яка приходила під час наповнення або переповнення інтелекту світлом і уможливлювала для людини осягнення закладеної в неї істини. У І. Гізеля чуттєве пізнання завершується утворенням відображених образів внутрішнього чуття (*species expressae*), що через фантазію здійснюють вплив на виверження активним інтелектом інтелігібельних образів. Далі у дію включається дискурсивне, логічне пізнання, яке створює передумови для раптового осягання інтелекту природним світлом розуму, метафізичного пізнання, що робить істину видимою, прозорою для людини. Остання знову ж таки логічно обґрунтовується і узгоджує наслідки чуттєвого і логічного пізнання. У такий спосіб три пізнавальні потоки – чуттєвий, дискурсивний та інтуїтивний поєднуються у процесі пізнання істини.

Список літератури

1. Taylor, Ch. A Secular Age [Text] / Ch. Taylor. – Cambridge, L.: Belknap press of Harvard university press, 2007. – 874 p.
2. Пацан, В.О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський) Американський персоналізм: генезис, ідеї, критика [Текст]: автореф. дис. ... канд. філос. наук / В.О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський). – Дніпро: ТОВ Барвікс, 2016. – 20 с.
3. Habermas, J. Religion ad Rationality: Essays on Reason, God and Modernity [Text] / J. Habermas. – Cambridge, MA: MIT Press, 2002. – 384 p.
4. Пацан, В.О. (Євлогій, єпископ Новомосковський) Формування метаонтологічного виміру особистості у святоотецькій тріадології [Текст] / В.О. Пацан (Євлогій, єпископ Новомосковський) // Філософія і політологія в контексті сучасної культури: Науковий журнал / [ред. колегія: О.С. Токовенко (гол. редактор) та ін.]. – Дніпропетровськ; Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2015. – Вип. 1 (9). – С. 140-159.
5. Пацан, В.О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський) Американський персоналізм: генезис, ідеї, критика [Текст]: дис. ... канд. філос. наук / В.О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський). – Дніпро, 2016. – 232 с.
6. Milbank, J. Future of Love: Essays in Political Theology [Text] / J. Milbank. – Eugene, Oregon: Cascade books, 2009. – 404 p.

7. Философская мысль в Киеве [Текст] / В.Д. Белодед, А.К. Бычко и др. – К.: Наук. думка, 1982. – 357 с.
8. Могила, П. Требник [Текст] / Петро Могила. – К.: Наук. думка, 1990. – 290 с.
9. Прокопович, Ф. Філософські твори: у 3 т. [Текст] / Ф. Прокопович. – К.: Наук. думка, 1979. – Т. 1. – 511 с.
10. Кониський, Г. Філософські твори [Текст] / Г. Кониський. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 494 с.

С.Л. Посунько*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Учение о любви-агапэ в восточной патристике IV-V в.

Учение о любви-агапэ, как духовного движения и жизни не только Абсолютной полноты бытия, но и человека, было наиболее полно раскрыто в философско-антропологическом труде Григория Нисского «De officio hominis» («Об устройении человека»), который выступает самым изучаемым и ключевым для нашей проблематики антропологическим трудом в восточной патристике.

Аристотелевский формально-логический прием построения аналогий применен Григорием Нисским в следующих словах: «Видишь в себе и слово и разум, подобие подлинного Ума и Слова. Бог есть также Любовь (Ἀγάπη) и источник любви (ἀγάπη); об этом говорит великий Иоанн: Любовь (Ἀγάπη) от Бога есть, и Бог любовь (Ἀγάπη) есть (1 Ин. 4, 7-8). Это Зиждитель и нашего естества сделал отличительной чертой» [1, с. 137]. Акт творения (creatio) обуславливается избыточностью абсолютной Любви, «потому что не должно было оставаться и свету незримым, и славе не засвидетельствованною, и всему прочему, что усматривается в Божественной природе, праздным, если бы не было наслаждающегося этим причастника» [2, с. 21]. Познание силами человеческой души абсолютной Любви, человеческое свидетельство о Ней, созерцание Её и Её могущества человеком служит смысловым основанием и причиной приведения человека из небытия в бытие, прихода человека в мир.

Любовь, как «неизрекаемая» и «неисчерпаемая», до конца непознаваема даже теми, кто имеет непосредственное участие в ее жизни. Познание неограниченной и беспредельной любви осуществляется ограниченным числом человеческих существ, поскольку их бесконечное умножение, являющееся «дурной бесконечностью», было бы для Григория Нисского признаком неполноты совершенства. Определенное абсолютной Любовью количество душ должно достичь определенную ею же цель, о чем он прямо пишет [3, с. 128b]. Итак, познание человеком Любви бесконечно и осуществляется через движение его любви. Ограничено число познающих любовь человеческих душ, но не ограничен тот объем любви, который они могут воспринять, ибо невместимое для человека может сделаться вместимым.

На любовь способны не только люди, но и другие разумные существа - номенральные сущности. Понятие «ангельской любви» у Григория Нисского по-

---

* Научный руководитель – д-р филос. наук, проф. Шаталович А.М.

лучило наибольшую проработку по сравнению с другими каппадокийцами. Ноуменальные небесные сущности, которые обладают полнотой свободы воли, как проф. Виктор Несмелов интерпретирует Григория Нисского, «одинаково могут и осуществлять в себе закон Божественной воли и не осуществлять его, и при осуществлении с более пламенной любовью стремиться к Богу и с менее пламенной» [4, с. 325]. Любовь выступает требованием, имеющим трансцендентный источник, по отношению к ноуменальным сущностям. Григорий Нисский рассматривает две типологии ноуменальных сущностей:

1. ноуменальные сущности, приобщенные к абсолютной Любви и поэтому благие и любящие;
2. ноуменальные сущности, отчуждившие себя от абсолютной Любви и поэтому неблагие и ненавидящие любовь.

Если в первом случае мы имеем дело с бинарной оппозицией «любовь-ненависть» по отношению к Абсолютной полноте бытия, вторая типология предполагает более дробное деление по критерию приобщенности к Абсолютной любви.

Итак, различное деление мира ноуменальных сущностей покоится именно на степени любви. Жизнь совершенных человеческих личностей в Царстве Духа предполагает такой же принцип иерархического устройства – это принцип любви к Абсолютной полноте бытия.

Список литературы

1. Gregorius Nyssenus Theol. De opificio hominis [Text] / Theol. Gregorius Nyssenus // Patrologia Graeca / P. Migne (ed.). – Paris, 1863. – Vol. 44. – P. 123-157.
2. Gregorius Nyssenus Theol. Oral calechet [Text] / Theol. Gregorius Nyssenus // Patrologia Graeca / P. Migne (ed.). – Paris, 1858-1866. – Vol. 46. – P. 12-34.
3. Gregorius Nyssenus Theol. Dialogus de anima et resurrectione [Text] / Theol. Gregorius Nyssenus // Patrologia Graeca / P. Migne (ed.). – Paris, 1858-1866. – Vol. 46. – P. 125-149.
4. Несмелов, В. Догматическая система св. Григория Нисского [Текст] / В. Несмелов. – Казань: Типография Императорского Университета, 1887. – 376 с.

В.А. Саулова*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Проблема одиночества в современной украинской культуре

В наше время одиночество является одной из самых актуальных и сложных проблем человечества, а также неотъемлемой частью его существования на данном этапе развития. Отвергая коммуникацию и замыкая человека в его собственном мире, одиночество является необходимым условием любого творческого процесса. Являясь сложным социальным феноменом, оно находится на стыке изучения различных наук: философской антропологии, социальной философии, психологии и социологии. На протяжении всей жизни человек не раз испытывал одиночество, однако, данный феномен может проявляться в разной степени и в разных формах. Возможно, именно по этой причине одиночество не

---

* Научный руководитель – д-р филос. наук, проф. Окороков В.Б.

всегда понимается во всей своей многогранности и многоаспектности.

Целью данной работы является рассмотрение проблемы одиночества в религиозно-философской мысли, в частности, исследование японского течения «хикikomори», нашего места в украинском современном обществе, что позволит более четко определить само понятие «одиночество».

Одиночество часто рассматривается как нечто разрушающее личность, так как в большинстве случаев оно является следствием давления на внутренний мир человека. При этом люди, которые не могут вынести общение с собственным «Я», воспринимают его как трагедию.

Немало внимания рассмотрению данного феномена уделил Н. Бердяев. Он утверждает, что одиночество является противоречием, это нечто трагическое, однако, именно через него рождается личность [1].

В современной Украине появилось новое пришедшее из Японии течение под названием «хикikomори». Данный термин относится к людям, стремящимся изолировать себя от социума и свести к минимуму общение с людьми в живую, предпочитая лишь незначительные контакты в интернете.

Можно предположить, что данное явление получило свое распространение благодаря стрессу, который испытывают люди, взаимодействуя с окружающим миром, несмотря на это, лишь некоторый процент людей желает полной самоизоляции. Сторонники этого движения становятся эмоционально незащищенными и необщительными.

Истоком данной проблемы является именно сфера высоких технологий и искусственного интеллекта. Общение в виртуальной сети нередко способно заменить реальное межличностное общение, а в сфере нынешних политических и экономических взаимоотношений отдельная личность теряет свое значение.

Может показаться, что в мире, насыщенном различными религиозными направлениями, феномен одиночества должен исчерпать сам себя. Несмотря на это, именно чувство одиночества можно отнести к психологическим факторам появления религиозной личности. Нередко, именно в попытках избавиться от одиночества человек находит утешение в религии. Однако, именно в одиночестве человек способен достигнуть просветления.

Согласно Ф. Ницше, человек оказывается наедине с одиночеством как только умирает Бог. В сочинении «Так говорил Заратустра» Ф. Ницше утверждает, что все люди, и каждый человек в отдельности обречены на метафизическое одиночество [3].

Можно сделать вывод, что понятие одиночества всегда рассматривается относительно других людей. Каждое личное «Я» является зависимым от существования «Я» другого человека. Однако, в наше время, погружение человека в собственный мир можно также охарактеризовать распадом его личности. Отсюда следует, что являясь сложным социальным феноменом, одиночество нельзя охарактеризовать лишь как негативное либо позитивное явление.

Список литературы

1. Бердяев, Н.А. Я и мир объектов [Текст] / Н.А. Бердяев // Философия свободного духа. – М: Республика, 1994. – 480 с.

2. Тихоцкая, И.С. Изменения в жизненном цикле японцев и место молодёжи в современном обществе [Текст] / И.С. Тихоцкая // 12-я конференция «История и культура Японии» (Москва, 15-17 февраля 2010 г.) / под ред. И.С. Смирнова, отв. ред. А.Н. Мещеряков. – М.: Наталис, 2010. – С. 455-468.

3. Ницше, Ф. Так говорил Заратустра [Текст] / Ф. Ницше. – М: Интербук, 1990. – 320 с.

М.В. Сова*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Антропологические основания религии в философии Людвиг Фейербаха

Вопросы религии и морали как ничто иное отражают сознание народа. Культурная жизнь Европы той или иной эпохи в своем определении отталкивается от религиозной жизни и моральных дилемм, связанных с научным прогрессом, политическими и экономическими аспектами развития общества. Видеть эти изменения в историческом процессе – одна из тех научных задач, от решения которой зависит не только будущее, но и настоящее нашего государства.

В своих трудах Л.Фейербах отмечал, что для гармоничного бытия человека как части мира необходимостью является процесс коммуникации, любви. Этот акцент на факте и влиянии механизма общения целиком вытекает из антропологического понимания религии. Рассматривая появление и развитие религии в связи с природными потребностями человека, Фейербах затрагивает основополагающие вопросы морали и религии, которые находят свое развитие уже в работах Фрейда и Лакана. Само противопоставления субъекта и общества в трудах последнего имеет некоторые параллели с антропологическими аспектами в работах Фейербаха, которые В.А. Васильевым в работе посвященной Фейербаху, формулируются как: «Я есть только посредством тебя и с тобою» [1, с. 178]. Нельзя однозначно утверждать, что Стадия зеркала в работах Жака Лакана произрастает из работ Фейербаха, подобная проблематика присутствует и в работах Фихте. Однако данная параллель раскрывает ту глубину, которую затрагивает в своих антропологических взглядах на религию Фейербах.

Важным для понимания позиции Фейербаха являются его работы по истории философии. По нашему мнению, его взгляды на историю философии неразрывно связаны с его материалистической позицией, критикой идеализма Гегеля и атеистическими воззрениями. В 1833 году, после преподавания лекций по метафизике и логике, Фейербах опубликовал работу «История философии нового времени от Бэкона Веруламского до Бенедикта Спинозы», затем в 1837 году публикуется монография «Изложение, развитие и критика философии Лейбница», затем «Пьер Бейль». Публикация данных работ повлияла положительно на его популярность в научных кругах.

В 30-х года Фейербахом были написан ряд рецензий касательно историко-философской литературы. Характерной чертой фейербаховских историко-

---

* Научный руководитель – д-р филос. наук, проф. Шевцов С.В.

философских сочинений является их критическая позиция относительно религиозного мировоззрения, философом утверждается развитие философии в альтернативу развитию религии и теологии, развитие как уход от их влияния. Фейербах пишет: «Христианство больше не удовлетворяет ни теоретика, ни человека практики; оно больше не удовлетворяет духа, не удовлетворяет оно больше и сердца, потому что наше сердце имеет совершенно иные интересы, чем вечное небесное блаженство» [2, т. 1, с. 65].

Религия в этих работах рассматривается как замутненная символами истина, в то время как философия предстает нам как более логичная и лишённая ошибочных суждений. Тем не менее, Фейербахом проводится граница между философией, которая занимается истиной и устарелой: «Философия занимает место религии; но именно в связи с этим на место старой философии выступает совершенно другая философия. Прежняя философия не может заменить религии; она была философией, но не была религией, она была без религии. Своеобразная сущность религии оставалась вне ее, она притянула только на форму мысли. Если философия должна заменить религию, то философия, оставаясь философией, должна стать религией, она должна включить в себя в соответствующей форме то, что составляет сущность религии, должна включить преимущества религии» [2, т. 1, с. 66]. Преодоление религии в ходе ее критического сравнения с философией идеализма затем приводит материалистической позиции Фейербаха.

В предисловии к «Сущности Христианства» философ отстаивает свою материалистическую позицию, подводя к своей трактовке религии как антропологии: «Я вообще безусловно отвергаю абсолютное, нематериальное, самодовольное умозрение, черпающее материал из самого себя. Я не имею ничего общего с теми философами, которые закрывают глаза, чтобы легче было думать. Для мышления мне нужны чувства, главным образом зрение, я основываю свои суждения на материалах, познаваемых нами всегда лишь посредством внешних чувств, произвожу не предмет от мысли, а мысль от предмета; предмет же есть только то, что существует вне головы» [2, т. 2, с. 13].

В «Сущности Христианства» Фейербахом проводится разграничение между метафизикой и личностными теологическими предикатами. Бог рассматривается как теоретический объект рефлексии, как «Бог как Бог», как вневременная сущность, безразличная к человеческим страданиям и неотделимая от мышления как такового. «Доказательства бытия божия имеют целью обнаружить, отделить от человека его внутреннюю сущность. Благодаря бытию Бог становится вещью в себе. Бог есть существо не только для нас, существо для нашей веры, для нашего чувства, для нашего существа, он есть также существо для себя, существо вне нас, – одним словом, он есть не только вера, чувство, мысль, но и действительное бытие, отличное от веры, чувств и мышления. А такое бытие есть не что иное, как чувственное бытие» [2, т. 2, с. 186].

Христианская истина по Фейербаху заключается в ее обращении к основам сущности человека. Свою философскую позицию в отношении религии Фейер-

бах формулирует следующим образом: «Религия есть первое самосознание человека. Религии потому и священны, что они – предания первоначального сознания. Но мы уже доказали, что то, что для религии является первым, т.е. Богом, на самом деле, согласно свидетельству истины, является вторым, так как Бог есть только объективированная сущность человека; а что религия признает вторым, т.е. человека, мы должны установить и признать как первое» [2, т. 2, с. 243].

Подобная позиция Фейербаха схожа с позицией Гегеля, философом христианство признается завершающей фазой развития религии как таковой. Выводя из христианства саму сущность религии, философом провозглашается как абсолютная форма религии. Сама атеистическая позиция Фейербаха произрастает из религиозных противоречий, а не из противопоставления им научного метода или попыток вернуться к идеалам Античности.

Антропологической основой религии у Фейербаха выступают человеческие чувства. Отрицательные или положительные, они циркулируя в взаимодействии человека с миром и другими людьми находят свое место в религиозных проекциях. Обособленные они превращаются в потусторонние объекты. Культ в данном случае играет на этой потребности. «Как Бог есть только сущность человека, очищенная от того, что человек чувствует или мыслит как ограничение, как зло, так и потусторонний мир есть не что иное, как настоящий мир, освобожденный от того, что представляется ограничением, злом. Чем яснее и определеннее индивид сознает ограничение как ограничение и зло как зло, тем яснее и определеннее он сознает потустороннее, где все эти ограничения исчезают. Потустороннее есть чувство, представление освобождения от тех ограничений, которые здесь угнетают самоощущение, бытие индивида» [2, т. 2, с. 170].

Согласно Фейербаху человек в своем психофизическом единстве тела и души является частью и следствием природы. Человек объявляется Фейербахом высшим существом природы. За этим утверждением следует природное происхождение религии и идеалистических воззрений из реакции человека на эту природу, сама религия трактуется как антропология, которая на современном этапе целиком подчинена и строится на обособленную проекцию человека. В своем отрицании возможности существования сверхчувственного Фейербах наталкивается на тенденцию проецировать человеком, исходя из своих природных потребностей, образ бога и поддерживать связь с ним из этих же причин. Атеизм Фейербаха не столько отрицает религию, сколько пытается бороться за ее реформацию в связи с материалистическими причинами возникновения самой религии.

Фейербахом выдвигается тезис о психологической природе сверхъестественного, которое возникает вследствие отчуждения человека. Философия Фейербаха, обосновывая антропологическое происхождение религии, выдвигает на первый план чувственность человека. Чувственность – это проявление всего спектра, вызываемой природой мира чувств, формирующих сознание че-

ловека, его зависимость в других и возможность формирования в мышлении сверхчувственных объектов, которые, тем самым, исходя из позиции Фейербаха, являются обусловленными чувственным опытом.

Подход к пониманию чувственности Фейербахом характеризует его концепцию религии как антропологии как оригинальную. Следствием этой концепции является не только разработка подходов к пониманию человека, но и критический анализ культуры вообще.

Современные вопросы антропологии, лингвистики, философии и психологии во многом перекликаются с антропологической концепцией Фейербаха. Проблема отчужденности поднимается философом в ключе близком, как представителям экзистенциализма, так и ряду постструктуралистских мыслителей. Влияние работ Фейербаха сложно переоценить, теме не менее, в силу специфики изложения автора, трактовка его антропологической концепции в связи с множеством затрагиваемых тем еще должна быть разработана.

Список литературы

1. Васильев, В.А. Л. Фейербах о благе и добродетели [Текст] / В.А. Васильев // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – № 2. – С. 173-188.
2. Фейербах, Л. Сочинения [Текст]: в 2 т. / Л. Фейербах. – М.: Наука, 1995. – Т. 1. – 502 с.; Т. 2. – 424 с.

К.Д. Туболева*

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Интерперсональные отношения в этической феноменологии Э. Левинаса

На сегодняшний день такие проблемы как взаимоотношение с Другим, потребительское отношение к Другому, понимание Другого, а также связанные с ним трудности межкультурной коммуникации определенным образом дают о себе знать. Для анализа данной проблематики мы бы хотели рассмотреть концепт «лицом-к-лицу», предложенный французским философом Эммануэлем Левинасом в работе «Тотальность и бесконечное» [4]. Это понятие заключается в человеческой общительности, а также в отношениях между отдельными лицами, в ответственности перед Другим. В ситуации встречи с собеседником и ближним Левинас позволяет взглянуть на человека в его внутреннем становлении; в его отношении с самим собой, с инаковостью, с Другим. Согласно левинасовскому подходу, собеседник выступает в качестве абсолютного бытия, а отношение «лицом-к-лицу» остается наивысшим отношением.

Творчество Э. Левинаса изучали такие зарубежные исследователи, как Ж. Деррида, написавший о нём эссе «Насилие и метафизика» [3], посвященное критике этики Э. Левинаса, и П. Рикёр, связывающий позицию Э. Левинаса с «метафизикой присутствия». В отношении о личной встрече, Э. Левинас имеет различия с Мартином Бубером («Я и Ты») [1].

Среди отечественных исследований наиболее существенным вкладом в

---

* Научный руководитель – д-р филос. наук, проф. Окороков В.Б.

осмысление левинасовского творчества стала работа Вдовиной И.С. «Проблема человеческого общения в этической философии Э. Левинаса» [2]. В ней проведен краткий анализ «близости» как «непосредственного отношения двух субъективностей», предшествующего вовлечению. Было отмечено, что именно близость служит основой для «ответственности для другого». Исследователь Г. Ямпольская [8], которая занимается основательным исследованием творчества Э. Левинаса. Она перевела и опубликовала отрывки из отдельных оригинальных произведений философа. А также, О. Радченко, написавший статью «Ответственность в современном мире: “Я – Иной”» [5]. В ней автор исследует концепцию ответственности Э. Левинаса.

Рассматривая творчество Э. Левинаса, а также исследователей его наследия, необходимо раскрыть понятие «лицом-к-лицу», а также понимание Другого, согласно его концепции. Благодаря чему, у нас будет возможность по-новому взглянуть на проблемы связанные с человеческими взаимоотношениями в современном мире. Таким образом, целью нашей статьи, является осуществление теоретического анализа особенностей Другого в отношении «лицом-к-лицу» Э. Левинаса.

Для достижения поставленной цели необходимо выполнить следующие задачи:

- изучить понятие «лицом-к-лицу» в этической феноменологии Э. Левинаса;
- сопоставить точку зрения по данной проблематике других авторов;
- выявить новый подход в понимании Другого и взаимоотношения с ним в ситуации «лицом-к-лицу» согласно левинасовской концепции.

Эммануэль Левинас (30 декабря 1905 – январь 1995) – французский философ и писатель. Окончил философский факультет в харьковской гимназии. С 1923 года жил во Франции. В годы второй мировой войны был в плену в Германии. В своей творческой деятельности испытал влияние Э. Гуссерля, М. Хайдеггера, а также религиозной традиции иудаизма. Основой философии считал этику, такие её центральные понятия, как «Другой» и «встреча с Другим». Для адекватного понимания данных терминов левинасовской философии мы предлагаем рассмотреть отношение «лицом-к-лицу» приведенное им в работе «Тотальность и бесконечное» [4].

Позиция «лицом-к-лицу», является наивысшим и нередуцируемым отношением, которое, по мнению мыслителя, никакое понятие не может охватить так, чтобы размышляющий о нем человек не оказался сразу перед новым собеседником. Отношение «лицом-к-лицу» предстает пред нами во всей своей полноте и непосредственности. Оно выявляет зависимость, которая может одновременно поддерживать независимость. Другой, как пишет Э. Левинас – враг, друг, мой учитель, мой ученик – неотвратимо смотрит мне в глаза. Отношение «лицом-к-лицу» остается наивысшим отношением [4].

«Лицом-к-лицу» может, как утверждать общество, так и в свою очередь предоставляет возможность поддерживать отдельное «я». Однако, абсолютный

опыт, в ситуации «лицом-к-лицу» проявляется, только тогда, когда собеседник выступает в качестве абсолютного бытия, то есть бытия, не подпадающего ни под какие категории, когда Другой несет в себе след бесконечности.

К такому пониманию Другого осторожно относится Ж. Деррида, полагая, что Левинас, уважая в другом субъекта, центр свободного сознания, делает умозаключения по моему собственному примеру, при этом исходит из некоей трансцендентальной симметрии Я и Другого, что не может быть достаточно надежным основанием рассуждения. И тем более Ж. Деррида насторожен к идее «абсолютно другого»: мы по определению не можем удостовериться в существовании абсолютно другого, потому что неспособны сопоставить абсолютно другого с каким-либо иным сущим [3]. Также не видел возможности диалога с левинасовским «абсолютно другим» философ П. Рикёр, а в предложенном у Э. Левинаса этическом пути усматривал вариант метафизики Другого [6].

На наш взгляд, для понимания Другого необходимо испытывать соперничество или сострадание, ставя себя на место Другого. Конечно же, здесь могут выступать и аналогии со своими страданиями. Однако возникает вопрос, возможно ли понять Другого, выстроить с ним какие-то взаимоотношения или испытать сострадание как с абсолютно Инаковым, каким для Э. Левинаса выступает собеседник? В данном контексте Э. Левинас отрицает познание Другого по аналогии с Я. Другой, как бы находится в измерении идеала. Также в левинасовском осмыслении личной встречи с Другим просматриваются противоречия с концепцией диалога М. Бубера, как симметрично равных Я и Ты отношений [1]. Отношения с Другим, согласно Э. Левинасу, рассматривается как нечто асимметричное, так как Другой – выше, от его лица исходит приказ и заповедь «Не убий!». Субъект чувствует себя заложником Другого [4]. Другой в данном отношении выделяет первостепенное значение. Э. Левинас стремится описать встречу с Другим тогда, когда Другой, является открытым как в самой встрече, так и в разговоре, в вопросах и ответах. Такого рода встреча и открытость несет в себе истинную составляющую этических отношений.

Важно отметить, что для Э. Левинаса эта встреча не связана со страхом и трепетом, как это было бы при столкновении с ангелом или Богом. Напротив, Другой в этом отношении встречается в опыте супружества и отцовства, в опыте повседневности, а также дан, как терпящий лишения. Э. Левинас утверждает, что восприятие Другого как Лица показывает определенную бедность, которая не несет в себе сходства и, одновременно, устанавливает ответственность по отношению к Другому [4].

Таким проявлением асимметричности отношений Я и Другого выступает определенная данность к общению, определяющая призыв смертного человеческого существа о помощи (на наш взгляд, такого рода суждений автора, связаны с трагедией Холокоста, события которого Э. Левинас переживал в концлагере). Этот определяющий призыв побуждает нас к ответственности, предшествует любой онтологии. «Вдруг в жизни, прожитой человеком, возникает “по-

священие-себя-другому”, – именно тогда, по существу, начинается человеческое, чисто случайно, но с первого мгновения эта случайность является чистой и святой» [3]. Если ответственность настоящая, то речь идет об адекватной реакции на вызовы Другого, если нет – о псевдо ответственности.

Таким образом, в отношении «лицом-к-лицу» проявляется ответственность за Другого, ощущается восприятие значимости Другого, которое мы получаем не просто в общении с Другим, но в близости с ним.

Другой есть ближний, имеющий прямой, непосредственный смысл, и общение с ним не требует ни отдельных слов, ни связной речи, оно осуществляется в виде чистой коммуникации; при этом ближний, является источником познания и вовлечения, так как выступает источником бытия; в данном случае проявляется одержимость и ответственность по отношению к нему. Возникновение такого чувства ответственности за Другого для Э. Левинаса, является началом человеческого существования [7].

Мы, рассматривая понятие «лицом-к-лицу», а также значимость Другого в философии Э. Левинаса, можем сделать вывод о том, что другой человек, по сути, в его концепции занимает место божества. Потому как, доступ к Другому как к таковому не может быть осуществлен ни путем вчувствования, ни по аналогии с собственным «Я», ни, тем более, путем объективного познания. Другой в ситуации «лицом-к-лицу» выступает в качестве абсолютного бытия. В таком случае, то с помощью чего мы можем увидеть Другого в его инаковости, является этика, которую Э. Левинас объявляет «первой философией». То есть, для Э. Левинаса в отношении «лицом-к-лицу» Другой, мыслится как трансцендентность, а этика предстает как отношение, которое сохраняет в данном случае трансцендентность Другого.

На наш взгляд, этика в данном случае выступает как связующее звено, благодаря которому возможно возрождение иудейских традиций, ведь именно в иудаизме человек вступает в отношения с Богом через отношения с «Иным» и вместе с ним. Из этого следуют все последующие этические отношения и дальнейшее понимание Другого как трансцендентного в феноменологической этике Э. Левинаса.

Список литературы

1. Бубер, М. Я и Ты [Текст] / М. Бубер; пер. с нем. В.В. Рынкевича // Два образа веры. – М.: Республика, 1995. – С. 16-92.
2. Деррида, Ж. Насилие и метафизика [Текст]: (эссе о мысли Эммануэля Левинаса) / Ж. Деррида; пер. с фр. А. Гараджи // Письмо и различие. – М.: Академ. проект, 2000. – С. 99-196.
3. Вдовина, К.С. Проблема человеческого общения в этической философии Э. Левинаса [Текст] / К.С. Вдовина // Проблема человека в современной религиозной и мистической литературе / Ин-т философии АН СССР; Филос. о-во СССР; Ред.-сост. М.А. Султанова. – М., 1988. – С. 60-67.
4. Левинас, Э. Тотальность и бесконечное [Текст] / Э. Левинас // Избранное. Тотальность и бесконечное. – М.; СПб.: Университетская книга, 2000. – С. 66-291.
5. Радченко, О.Б. Відповідальність у сучасному світі: «Я – Інший» [Текст] / О.Б. Радченко // Вісник Черкаського університету. Сер. Філософія. – 2010. – Вип. 190. – С. 106-112.

Соціально-гуманітарні реценції українського суспільства: виклики сучасності
(м. Дніпро, 16 грудня 2016 р.)

6. Старовойтов, В.В. Проблема Я, личности, самости в творчестве Поля Рикёра [Текст] / В.В. Старовойтов // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2009. – № 2. – С. 160-176.

7. Ямпольская, А.В. Левинас между прочим [Текст] / А.В. Ямпольская // Логос. – 2000. – № 2 (23). – С. 197-202.

ЗМІСТ

Соціологічні студії

<i>Андропова В.И.</i> Социальный контроль в архитектурном пространстве: социологический аспект анализа	3
<i>Віценко К.С.</i> Ідеологія як чинник формування історичної пам'яті: український контекст	5
<i>Галечко О.І.</i> Концептуалізація поняття «інтелектуальний труд»	8
<i>Горпинич Ю.С.</i> Телоцентричность репрезентативной культуры эпохи постмодерна	10
<i>Жарко Я.Ю.</i> Сучасний стан соціальної пам'яті в глобальному та локальному вимірі	13
<i>Калінчук О.А.</i> Ідеал жіночого тіла у сучасному суспільстві	16
<i>Майданюк В.А., Золотаренко В.О.</i> Самогубство як психологічний факт або соціологічна закономірність. Об'єктивізація суб'єктивного	18
<i>Мерзлікіна В.С.</i> Реконфігурація практик соціалізації особистості в умовах сучасного українського суспільства	19
<i>Михлик О.С.</i> Кар'єрні модули крізь поколінну диференціацію	22
<i>Нахутіна Д.Д.</i> Селфі як віртуальна форма самопрезентації особистості ...	24
<i>Пілатова К.І.</i> Самопрезентація особистості в просторі соціальних мереж	26
<i>Попова А.Ю.</i> Феномен добровільної бездітності в сучасному світі	30
<i>Радіонова В.А.</i> Національна ідентичність особистості: специфіка становлення	32
<i>Рогач А.О.</i> Академічна мобільність українських студентів в умовах глобалізації	34
<i>Смиюха М.Ю.</i> Г. Зіммель про моду як інструмент соціальних трансформацій	35
<i>Соловійова А.О.</i> Самоідентифікація студентської молоді	37
<i>Ткачук А.Р.</i> Дитячі місця в просторі сучасного міста	39
<i>Федина В.А.</i> Армия как канал социальной мобильности в современных условиях украинского общества	42
<i>Шевцова О.В.</i> Ідеологічні характеристики моди	44
<i>Юшко К.І.</i> Волонтерський рух в українському суспільстві: основні риси та тенденції розвитку	45

Студії з соціальної роботи

<i>Брюман В.О.</i> Інформування населення про функціонування прийомних сімей як важливий чинник розв'язання проблем сирітства в Україні	47
<i>Горчакова Т.О.</i> Проектування як спосіб позитивного перетворення соціального середовища	50
<i>Данюк І.О.</i> Формування відповідального батьківства у молоді як умова повноцінного розвитку дитини	53
<i>Калманов В.О.</i> Роль соціальної роботи у розв'язанні проблем молоді сім'ї	55

Лобода В.О. Соціально-психологічні аспекти наркоманії як актуальної соціальної проблеми	57
Мартинюк Г.А. Деякі питання підвищення ефективності роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у наданні соціальних послуг сім'ям, які потребують допомоги	60
Мирна В.М. Удосконалення діяльності державних та самоврядних установ у сфері соціальної роботи з молоддю	63
Найда І.С. Соціальна робота з молодими сім'ями	65
Ніколаєва М.Д., Сергєєва В.В. Насильство в сім'ї як соціально-правова проблема	67
Педаченко Д.І. Соціальна реклама як чинник формування соціального розвитку сучасної молоді	70
Романенко В.Р. Інтеграція людей з особливими потребами в суспільство	72
Теслюк Д.А. Медико-соціальні основи планування сім'ї	75
Шевлякова В.М. Інноваційний підхід у соціальній роботі з наркозалежними	77
Шинкаренко Є.Л. Самотність людей похилого віку як актуальна проблема суспільства	80
<u>Політологічні студії</u>	
Глущенко Д.Р. Вплив подвійного громадянства на ситуацію в Криму	82
Дяченко Д.В. Коеволюція виборчої та партійної системи України	85
Кузнецова М.В. Векторы формирования властвующей элиты в Украине: роль интеллектуальных ресурсов	89
Ніколенко Ю.О. Насилля як засіб політичної влади: дифініціювання та чинники актуалізації	91
Фурман М.В. Сучасне розуміння і співвідношення моралі у політиці	94
<u>Студії з міжнародних відносин</u>	
Бірюкова О.О. Співробітництво держав у боротьбі з інформаційною злочинністю: роль та перспективи України	96
Градівенко К.С. Міжнародно-правова співпраця держав в боротьбі з нелегальною міграцією	101
Палюх І.В. Міжнародні та національні неурядові організації як інструменти глобальної політики	104
Пугачова Є.С. Науковий та енергетичний аспекти гуманітарної діяльності НАТО	107
Синьпольська К.О. Реалізація прав біженців в Україні	111
Тулумбасова О.Ю. Європейська система безпеки: особливості адаптації до сучасних безпекових викликів та загроз	113
Хоронжук А.О. Особливості співробітництва України з міжнародними неурядовими організаціями у сфері захисту навколишнього середовища ...	117

Черкасова Д.О. Становлення і розвиток Європейської системи безпеки	120
Чуднівцев А.Ю. Імплементация міжнародного права	123
Шевцова М.В. Роль Арктичної ради у формуванні арктичної політики на сучасному етапі	126

Філософські студії

Анастасова А.О. Феномен фотографии и его экзистенциальные корреляты	130
Андреевская К.А. Категория «священное» как объект феноменологии религии	131
Васильєва О.В. Сучасна релігійна ситуація у Придніпровському регіоні	136
Головка А.А. Философские аспекты проблемы искусственного интеллекта	140
Джоболда А.С. Феномен пути в религиозном сознании	142
Макаренко М.А. Схематизм розсудку у філософії Іммануїла Канта	143
Москаленко А.А. Символ у «конкретній метафізиці» П.О. Флоренського ..	145
Ничипорук М.О. Філософська думка Києво-Могилянської академії: особливості рецепції ідей західноєвропейської метафізики	148
Посунько С.Л. Учение о любви-агапэ в восточной патристике IV-V в.	151
Саулова В.О. Проблема одиночества в современной украинской культуре	152
Сова М.В. Антропологические основания религии в философии Людвига Фейербаха	154
Туболєва К.Д. Интерперсональные отношения в этической феноменологии Э. Левинаса	157

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ**

Матеріали студентської регіональної науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 16 грудня 2016 року)

Підписано до друку 26.12.2016 р. Формат 60x84/16. Папір друкарський.

Друк плоский. Ум. друк. арк. 9,77. Обл.-вид. арк. 10,13. Тираж 100 прим.

Зам. № 161.

Свідоцтво про видавничу діяльність та розповсюдження видавничої продукції

Серія ДК № 2131 от 23.03.2005 видано Державним комітетом телебачення та
радіомовлення України.

Видавництво «Грані» 49000, м. Дніпро, вул. Св.Хороброго (Чкалова), 25

Тел./факс: (056) 744-42-39, 744-38-35 www.grani.org.ua, almagrani@i.ua

Надруковано ПП Тремпольцев 49066, м. Дніпро, вул. Мирна, 21